ortak bir şeyleri olmayanların ortaklığı

Alphonso Lingis

İngilizceden çeviren: Tuncay Birkan

AYRINTI

ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI • Alphonso Lingis

ALPHONSO LINGIS

Düşünür ve gezgin. Gezgin düşünür. Bir dünya *flaneur*'ü. Kendisiyle ortak hiçbir şeyi olmayanların izlerini sürmek, "öteki"ne dokunmak için dünyayı gezdi, hâlâ da geziyor. Gezdiği ve yazdığı yerler arasında Meksika, Küba, Peru, Filipinler, Nikaragua, Antartika, Tayland, Brezilya, Endonezya, Hindistan, Bangladeş, Guatemala, Sri Lanka ve Kamboçya var.

Aslen felsefe profesörü, anavatanı ABD'de Pennsylvania State University'de çalışıyor. Merleau-Ponty'nin *Görünür ile Görünmez* kitabıyla, "ötekinin filozofu" Emmanuel Levinas'ın hemen hemen bütün önemli eserlerini İngilizceye çeviren kişi. Bu isimlerden de anlaşılacağı üzere, temelde fenomenoloji geleneğine bağlı olmakla birlikte düşünceleri Nietzsche, Foucault, Deleuze, Lyotard, Klossowski ve Bataille gibi geleneksiz, daha doğrusu "yersizyurtsuz" düşünürlerden de hayli etkilenmiş. Hemen her kitabında yer vermesine bakılırsa Tournier'nin *Cuma* romanını pek seviyor. Bir de Japon yazar Mişima'yı. Ölüm, beden, duyular, aşırılık, yabancılık ve öteki kitaplarının merkezi temaları. Başlıca kitapları şunlar: *Excesses: Eros and Culture* (1984; Aşırılıklar: Eros ve Kültür), *Libido: The French Existential Theories* (1986; Libido: Fransız Varoluş Teorileri), *Deathbound Subjectivity* (1989; Ölümden Gelen Öznellik), *Foreign Bodies* (1994; Yabancı Bedenler), *Abuses* (1994; Küfürler) ve *The Community of Those Who Have Nothing In Common* (1994; Ortak Bir Şeyleri Olmayanların Ortaklığı). Özellikle son iki kitabında türler ve disiplinler arasında da serbestçe geziyor: Felsefe, gezi kitabı, otobiyografi, anlatı ve antropoloji metni arası kitaplar bunlar. Gevşek izlenimler değil, okurdan bir hayli çaba isteyen, çetrefil ama sıkı bir düşünce ürünü olan metinler yazıyor Lingis.

Felsefe anlayışını şöyle özetliyor: "Felsefeyi felsefe kılan şey, ölü metaforlardan ve ampirik olarak doğrulanamayan genellemelerden oluşan belli bir söz dağarcığı ve gramer değildir. Sözlerimizin, uygulayıcısı olduğumuz bir kültürün işlemesini sağlayan paradigmalar olmaktan çıkıp felsefe haline gelmeleri, ancak onlarda kendi kültürümüzün ve onun pratiklerinin susturmuş olduğu kişilerin sesleri duyulabildiği ölçüde olasıdır."

Ayrıntı: 179
İnceleme dizisi: 95

Ortak Bir Şeyleri
Olmayanların Ortaklığı
Alphonso Lingis

İngilizceden çeviren
Tuncay Birkan

Yayıma hazırlayan
Aslı Biçen

Kitabın özgün adı
The community of those who have nothing in common

Indiana University Press/1994
basımından çevrilmiştir.

© Indiana University Press

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Jan Sawka, Bits and Pieces I'den ayrıntı

Kitapta yer alan tüm fotoğraflar
Alphonso Lingis
tarafından çekilmiştir.

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Hazal Deliceçaylı

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi Tel: (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Şubat 1997

ISBN 975-539-173-8

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Alphonso Lingis

ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI

AYRINTI

İÇİNDEKİLER

I. ÖTEKİ CEMAAT 11
II. DAVETSİZ MİSAFİR 23
III. YÜZLER, PUTLAR, FETİŞLER 43
IV. DÜNYANIN MIRILTISI 67
A. Enformasyon ve gürültü 67
B. İletişim ve kavga 68
C. Gösterilen, gösteren, gönderge 72
D. Gürültüden azami oranda arındırılmış şehir 76
E. Ötekiyle karşılaşma 79
F. Mesajdaki gürültü 82
G. Artyörenin gürültüsü 84
V. YÜZLEŞEN İLKSEL 97
VI. LEŞ BEDEN LEŞ SÖZ 119
VII. ÖLÜM ORTAKLIĞI 135

Cox Pazarı, Bangladeş

Cemaatin, ortak bir şeyleri –ortak bir dilleri, ortak bir kavramsal çerçeveleri– olan ve ortaklaşa bir şeyler –bir ulus, bir kent, bir kurum– inşa eden belli sayıda birey tarafından oluşturulduğu düşünülür genellikle. Bense her şeyi terk edenleri, ölmekte olanları düşünmeye başladım. Ölüm herkesi tek başına yakalar; herkes yalnız ölür, demiştir Heidegger. Ama yaşayanların ölmekte olanlara eşlik etmesi zorunluluğu hakkında düşünecek uzun saatlerim oldu hastanelerde. Yalnızca ellerinden geleni ardına koymayan doktorlarla hemşireler için değil, ölen kişinin yanında son ana kadar kalmaya giden ve artık yapılacak hiçbir şey kalmadığında da onun yanında kalan, kalmak zorunda olduğunu yüreğiyle bilen kişi için de geçerli bu zorunluluk. Dünya-

nın en zor şeyidir bu, ama yapılması gereken şeyin bu olduğunu biliriz. Hem de sadece ölmekte olan kişi annemiz, babamız veya sevgilimiz olduğu, hayatımızı birlikte geçirdiğimiz biri olduğu için değil; yan yatakta ya da yan odada tek başına ölen hiç tanımadığımız biri olduğu zaman da kalırız.

Sadece bireysel ahlâkın kritik noktası mıdır bu? İnsanları ister hastanelerde olsun ister köprüaltlarında tek başlarına ölmeye terk eden bir toplumun kendisini kökten yıktığını düşünmeye başladım ben kendi hesabıma.

Bizimle ortak hiçbir şeyi –ırk akrabalığı, ortak dili, dini, ortak ekonomik çıkarları– olmayan insanların ölümünün bizi ilgilendirdiği yolunda giderek artan ve bugün sayısız insanın daha net gördüğü bir kanaat oluşmuş değil midir? Ait olduğumuz kuşak hakkındaki nihai hükmün Kamboçyalıların, Somalililerin ve kendi şehirlerimizdeki toplum dışına atılmış insanların terk edilmişliğine bakılarak verilmekte olduğunu hissetmiyor muyuz belli belirsiz?

Bütün bu düşüncelerden sonra bir başkasında bizi ilgilendiren şeyin tam da onun başkalığı, bizimle yüz yüze geldiğinde bizi cezbeden, bize meydan okuyan ötekiliği olduğunu anlamaya başladım. "Davetsiz Misafir" adlı deneme bu ötekiliğin dış hatlarını çiziyor. "Yüzler, Putlar, Fetişler" adlı denemede gerçek değerlerin ortaklaşa sahip olduğumuz şeyler değil, her birimizi birey kılan, öteki kılan şeyler olduğu açıklanıyor. "Dünyanın Mırıltısı"nda ise, dilin insanlar arasında uzlaşım yoluyla kurulmuş; deneyimlerimizi, birbirine denk, birbirlerinin yerini alabilecek şeylermiş gibi ele alınabilmeleri için tesviyeden geçiren bir koddan ibaret olmadığını; insan dilinin doğanın –hayvanların ve nihayet var olan ve işitilen her şeyin– mırıltısından kaynaklanan bir şey olarak görülmesi gerektiğini göstermeye çalıştım. Kullandığımız kodların sesli oluşu yüzünden sadece insani kodçözücülerle değil doğanın şarkıları, şikâyetleri ve ka-

fonisiyle de iletişim kurarız. "Yüzleşen İlksel" aslolanın söylenen şeyin ne olduğu değil, orada bulunup konuşuyor olmam olduğu durumu araştırıyor. "Leş Beden Leş Söz" özgül bir dilsel durumda ortaya çıkan işkenceyi konu alıyor: Kurbanın söylemiş ve inanmış olduğu her şeyin yalan olduğunu, kendisinin doğruya ulaşmaktan aciz olduğunu söylemeye zorlandığı işkenceyi. Son olarak, "Ölüm Ortaklığı" ölmekte olanlarla kurulan ortaklığı ele alıyor.

Jadpur, Rajastan, Hindistan

I. ÖTEKİ CEMAAT

Sokrates öncesi Yunanistan, Hindistan, Acemistan ve Çin bilgelerinin hikmetinin tersine, felsefi düşünce en baştan beri bir cemaat inşa etme davasıyla ilintili olmuştur. Bilginin rasyonel biçimi, içsel bir birliğe sahip ortak bir söylem ve yeni bir tür cemaat, ilkesel olarak sınırsız bir cemaat üretir.

Rasyonel bilim yaptığı gözlemlerin içeriği bakımından, Hindistan, Çin, Mayalar, İnkalar gibi büyük yerleşik uygarlıkların ya da çoğunlukla son derece sert ortamlarda yüzyıllarca ayakta kalabilmiş olan göçebelerin sahip oldukları ampirik bilgiden ayırt edilemez. Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce* adlı kitabında Amazon yerlilerinin kendi ortamlarına ilişkin olarak ampirik düzeyi gelişkin bir temsil sistemi geliştirmiş olduklarını

göstermiştir. Yerliler kılı kırk yaran yordamları sayesinde gerçek anlamda bilgiyi söylentiden ve kestirimden ayırabiliyorlardı. Çevrelerindeki doğal tözlerin ve canlıların türlerini, özelliklerini ve yararlarını belirleme tarzları bizim şu anki botanik, zooloji ve eczacılık bilimlerimizinkinden çok daha kapsamlıydı genellikle. Gözlemleme ve doğrulama süreçlerinde ampirik kesinlik zaruretini [exigency] bizimle eşdeğer ölçüde gözetiyorlardı; bilişsel olarak ulaşabildikleri alanın daha kısıtlı olduğundan ve araştırma ve deney yapmakta kullandıkları aletlerin teknolojik anlamda daha sınırlı olduğundan söz edilebilirdi sadece. Sahip oldukları bilgilerin, düzenleme kalıplarının iç tutarlılığı bakımından da bizim botanik, zooloji, jeoloji, meteoroloji ve astronomimizden aşağı kalır bir yanları yoktu.

Batı'nın bilim dediği şey gözlemlerin birikimi değil, açıklayıcı sistemlerdir. Edmund Husserl bilimi ve felsefeyi doğuran rasyonel iradeyi bir neden sunma iradesi [the will to give a reason] olarak tanımlamıştı. Nedenler düşüncenin ürünüdürler; rasyonel bilgi de kendini, yabancı güçlerin eylemlerinin bireyler üzerinde bıraktığı izlenimlerin toplamı olarak değil bir inşa çalışması olarak sunar. Batı'nın bilim dediği şeyi yaparken, kaydedilip istiflenen her gözlem parçası için bir neden bulmaya çalışır düşünce. Neden, gözlemlerin çıkarsanabileceği daha genel bir formülasyondur. Ampirik yasa adını verdiğimiz şeydir. Düşünce sonra o nedene de bir neden sunmaya çalışır. Teori dediğimiz, kendisinden ampirik yasalar çıkarsanabilen şey de budur işte. Düşünce, bütün bilimsel araştırma dallarındaki bütün teorilere ilişkin bir teori; yüksek enerjili parçacık fiziğinde olduğu gibi kuantum mekaniğine, radyoaktiviteye ve elektromanyetizmaya ilişkin teorilerin çıkarsanabileceği bir Standart Model yaratmanın yollarını arar. Rasyonel bilim, diye yazmıştır Werner Heisenberg, "kendisinden bütün temel parçacıkların özelliklerinin ve her türlü maddenin davranışlarının çıkarılacağı tek bir temel denklem yazabilmeye" dayanır. Felsefe rasyonel yordamlar için nedenler sunmaya çalışır, rasyonel düşünce ile gerçeklik

arasındaki ilişki hakkında teoriler geliştirir, rasyonel düşünceye inanmak için nedenler arar.

Neden sunma iradesi belli bir söylem pratiğinin karakteristik özelliğidir. Antik Yunan'ın ticaretle geçinen liman kentlerine gelen yabancılar Yunanlılara sorarlar: "Bunu neden böyle yapıyorsunuz?" İnsan gruplarının kendi farklılıklarını çizip geliştirdiği her toplumda bunun cevabı şu olmuştur ve olmaktadır: "Bunu böyle yapmayı bize babalarımız öğrettiği için; bunun böyle olmasını tanrılarımız buyurduğu için." Yunanlılar babası bu babalardan, tanrısı bu tanrılardan olmayan yabancının kabul edebileceği, aklı başında herkesin kabul edebileceği bir neden sunmaya başladıklarında yeni bir şey başlar. Bu tür konuşma edimleri birer taahhüttür [pledge]. Cevap veren kişiyi bağlar söyledikleri, söylediklerine bir neden bulmaya, sonra o nedene de bir neden sunmaya çalışacaktır; söylediklerinden sorumlu kılar kendini. Olası her itiraza karşı vereceği cevaplar bağlar onu. Bütün yabancıları kendi yargıcı olarak kabul eder.

Rasyonel pratik, aklı başında herkes için ortak bir söylem geliştirir. Herkes kendi başına söylediği ve sorumluluğunu üstlendiği her sözde, ötekilerin söylediklerinin içerildiğini görür. Her araştırmacının, rasyonel bir biçimde düşünmeye çabalayan herkesin ileri sürdüğü önermelerde bütün bir rasyonel söylem sistemi içerilmiş durumdadır. Herkes ortak söylemin bir temsilcisi olarak konuşur. Herkesin kendi görüşleri ve sözleri evrensel aklın anonim söyleminin birer parçası haline gelir.

Demek ki bu söylem pratiği, ilkesel olarak sınırsız bir insan cemaatine başvurur. Herkesin ötekiyle yüzleşirken; tüm karşılaşmalarını ve görüşlerini evrensel terimlerle, herkesin ulaşabileceği formlar içinde ifade etmesini gerektiren bir buyrukla [imperative] da yüzleştiği bir cemaattir bu.

"Bunu neden böyle yapıyorsunuz?" diye soran yabancıya "Bunu böyle yapmayı bize babalarımız öğrettiği için, bunun böyle olmasını tanrılarımız buyurduğu için" diye cevap veren söylem bu şekilde konuşan çoğunluğun farklılığını vurgular.

Dahası rasyonel söylemin tersine bu söylem içsel olarak bir bütün halinde değildir. Yabancı güçlerin eylemlerinin bireyler üzerinde bıraktığı izlenimleri formüle eden önermeler arasında, bir zaruretler, atalar ve tanrılar bolluğu vardır ki bunlar konuşmada yerli kalabalık arasındaki bir parola gibi sık sık yinelenirler. Ataların ya da tanrıların emirleriyle belirlenen eylemlerin, (cemaate ait işler ya da anıtlar söz konusu olduğunda) kendi doğumlarını ve bulundukları yeri onlara borçlu olduklarını düşünen herkes tarafından yerine getirildiği söylenebilir; ama bu işler bir soyun ya da seçilmiş bir ırkın farklılığını abartarak vurgularlar.

Rasyonel söylem üretimi, eylemi dönüştürür. Kişinin kendi dilsiz dürtülerinin ve arzularının yönlendirdiği eylemler, nedenler tarafından güdülenen eylemler haline dönüşürler; bu nedenler tam da neden olmaları yüzünden kişinin kendisine ait değildirler ve başkalarının onayını talep ederler. Bu tür inisiyatifler başkalarının ortak güdülerle giriştikleri çabaları içerebilir ve kolektif eylemler haline gelebilirler. Herkes kendi güçlerini ve ihtirasını, onu masseden ve gayrişahsileştiren, işleyişini sürdürmesi veya çökmesi ona bağlı olmayan girişimlere yatırır. İster kendimize ister başkalarına ait olsun kamusal alandaki girişimlere baktığımızda onları herkese ait olan ve hiç kimseye ait olmayan nedenlerle açıklarız.

Biz rasyonalistler bir cemaatin mensupları olma gerçekliğini, üstlenilip yerine getirilen işlerin gerçekliği içinde algılarız; cemaatin kendisini bir iş olarak algılarız. Söylemimizin rasyonelliği getirilip sunulan nedenlerde yatar; nedeni/aklı* bir iş gibi, bir girişim ve bir başarı gibi görürüz biz. Ürettiğimiz rasyonel söylem kolektif girişimler içinde somutluk kazanır. Bir cemaat inşa etmek işbölümünü düzenleyen sanayi ile işbirliği yapmak ve piyasaya katılmak demektir. Bir siyasal yapının, ya-

* İngilizcede "reason" kelimesinin bu çift anlamlılığını akılda tutmakta fayda var. (ç.n.)

saların ve komuta mevkilerinin geliştirilmesi işine katılmak demektir. Kamusal işleri halletmek ve iletişimi sağlamak için başkalarıyla işbirliği yapmak demektir.

Nerede kolektif girişimlerin ürünü olan işlerle karşılaşsak orada düşünceyle karşılaşırız; kendi düşüncemiz (yani hesabını kendi başımıza vererek, rasyonelleştirerek kendimizin kıldığımız düşünce) burada karşılaştığımız düşüncenin bir temsilcisidir. Kuzey Amerika'nın anıtlarında, kamusal eserlerinde biz Kuzey Amerikalıların hedeflerinin ve güdülenimlerinin kaydedilmiş olduğunu görürüz; fabrikalarımızda, havaalanlarımızda ve otoyollarımızda ihtiyaçlarımız ve isteklerimizden kalkarak yaptığımız akıl yürütmelerin ürünü olan seçimlerimizi, planlarımızı görürüz. Hukuk sistemimizde ve toplumsal kurumlarımızda, formüle edilmiş deneyimlerimizi, yargılarımızı, tartışmalar sonunda ulaşılmış uzlaşmalarımızı fark ederiz. Rasyonel kolektif girişimlerimizde ilkesel olarak bize yabancı, kavrayış gücümüzün ötesinde hiçbir şey bulmayız; yalnızca kendimizi buluruz. Balinezyalıların tersine bizim kurumlarımız, kamusal eserlerimiz ve cemaat toplantılarımız yabancı ruhların, şeytani ve tanrısal güçlerin ziyaretlerine açık değildir; volkanların, ırmakların ve göklerin güçleriyle varılmış anlaşmalar barındırmazlar. Tanrılara atfedilen işaretlerin ardında, insanların ortak psikolojik ihtiyaç ve dürtülerinden kaynaklanan nedenler buluruz biz.

Amazon yerlilerinin ya da insan primatların arkalarında inşa edilmiş hiçbir şey bırakmadan dört milyon yıl boyunca içinde dolanıp durdukları Doğu Afrika'daki Göçük Vadi'de gezinen göçmen Masailerin düşünce tarzında, yabancı güçlerin bize yabancı bir sürü bireyin zihinlerinde bıraktıkları izlenimlerin anısını tanıyabiliriz yalnızca. Geçmişte bir cemaatin yaşamış olduğunu gösteren işaretleri yollarda, su kemerlerinde, limanlarda, tapınaklarda ve anıtlarda buluruz. Çin seddinde, İnkaların Andlarda açtıkları yollarda, Mısır ve Orta Amerika'da yapılan piramitlerde, Angkor'un sulama sisteminde kendimizinkinin de bir

temsilcisi olduğu düşünce tarzının iş başında olduğunu görürüz. Bizim iktisadımız, siyaset bilimimiz, ekoloji bilimimiz, psikolojimiz ve psikanalizimiz, ataların ya da tanrıların bu kolektif eserlerin yapılmasını isteyen buyruklarının ardında onları motive eden nedenler bulup çıkarır. Bunlar bir soyun ya da seçilmiş bir ırkın farklılığını somutlaştıran yapılar olmaktan çıkarlar. Onlar bu kolektif yapıların inşa edilmesini atalarından ya da tanrılarından aldıkları buyruklara bağlarlarken biz bu buyrukların ardında nedenler bulup çıkarırız ve söz konusu yapıları korumak ya da yeniden inşa etmek için nedenler geliştiririz. Böylece Çinliler, Aztekler ve Khmerleri, ölümlerinden sonra olsa bile, evrensel insanlık hanesine kaydederiz.

Cemaatimizin kanıtını çevremizdeki hayvanlar, bitkiler ve minerallerde görürüz. Bu cemaate maddi çevremizi anlayarak, bu cemaatin üretilmesini motive eden nedenleri yeniden inşa ederek gireriz.

Zira cemaatimizin yaşamını sürdürdüğü çevre kendi ürettiği bir çevredir. Bir şeyi bizim için faydalı kılan onun kendi doğası, onu doğal ortamına bağlayan özellikleri değil, bizim kurmuş olduğumuz araçsal sistemin içine sokulduğunda sergilediği özelliklerdir. Rasyonel pratik, etrafımızdaki pratik faaliyet alanını [practicable field] kolektif girişimlerin ortak alanı haline getirir. Kerestenin faydalı olabilmesi için önce dikdörtgen tahtalar halinde kesilmesi gerekir; ağaçlar da kereste olarak iş görebilmeleri için önce melezleştirilir, inceltilir ve budanırlar. Başımız ağrıdığında işimize yarayan söğüt ağacının kabuğunun doğal hali değil, ondan çıkarılıp işlenerek aspirin tableti haline getirilmiş özüdür. Şu anda bazı büyük çiftlikler tamamen biyoloji mühendisliği tekniklerine göre çalışıyor; buralarda birçok bitki türü toprakta değil, üstünde kimyasal karışımlarla beslenen plastik köpüklerin yüzdüğü sularda yetiştiriliyor. Artık bazı ormanlık arazilerde genetik mühendisleri yeni bitki ve hayvan tür-

leri üretiyor. Araştırma labarotuvarlarımızda doğal varlıklar değil, doğada hiçbir yerde bulunmayan ve laboratuvarda üretilen saf su, saf sülfür ve saf uranyum inceleniyor. Elementler tablosunun kendisi bile indirgenemeyen fiziksel maddeleri içeren bir envanter değil artık; atomik fisyon ve füzyon tüm elementleri dönüşüme açık kılıyor. Nedenler üreten ve nedenler tarafından üretilen cemaat kendi geçim araçlarını ve kendi bilgisinin malzemesini kendisi üretiyor.

Biyolojik bir tür olarak biz kendimiz de insan-yapımıyız; belli biyolojik özelliklerimiz –muazzam genişlemiş neokorteksimiz, bedenlerimizin nöral organizasyonunun karmaşıklığı, başparmağın korteksimizdeki temsilinin genişlemesi, dik duruşumuz ve kılsızlığımız– bizi diğer primatlardan ayırmak için doğal olarak evrimleşmiş şeyler değildir; bizim simgesel sistemler icat etmemizin sonucu olarak; oryantasyon, iletişim ve özdenetim konusunda kültürden (aletlerin kusursuzlaştırılması, avcılık ve toplayıcılık organizasyonu, ailelerin yerleşmesi, ateşin denetim altına alınması ve özellikle de anlamlı simgelerden oluşan sistemlere bağımlı olunması anlamında kültürden), dilden, ritüellerden ve sanattan gelen geribesleme sonucunda evrimleşmiş özelliklerdir. Söz konusu anlamlı simge sistemleri kendilerini kullanan çoğunluğun farklılığını tarif ederler; özgül biyolojik özelliklerimiz bu farklılığı bir soyun farklılığı olarak somutlaştırırlar. Anlamlı simgelerin rasyonel bir biçimde geliştirilmesi biyolojik özgüllüğümüzü dönüştürerek, türümüzü evrensel bir cemaatin temsilcisi olan bireylerden oluşan bir tür haline getirir.

Rasyonel söylem ve pratik, doğayı bir cemaat eseri, kendi doğamızı da kendi eserimiz kılar. Biz, kendi çevremizi üretmiş olan uygar insanlar ondaki her şeyde, rasyonel söylem pratiği tarafından üretilen kolektif insani niyet ve çabaların doğanın sunduğu hammaddeye verdikleri biçimi ve sureti görürüz. Kendi üret-

tiği bir ortam içinde kendi doğasını üreten, insan-yapımı bir tür olan türümüz kendi içinde kendisine yabancı, kendi kavrayış gücünün ötesinde hiçbir şey bulmaz. Kendini devredilemeyen haklarıyla onaylayan ve kendisini kendi yasalarının koyucusu olarak kuran modern kültürün bireyi, kendi bireyliğini kendi üstüne kapanmış bir doğanın bireyliği olarak üretmeye koyulur. İnsan cemaatinde kendi içinde kapanmış ve bireyin kendi düşüncesini temsil eden bir eser bulur. Birey kendi düşüncesinin bütün rasyonel düşünce sisteminin temsilcisi olduğunu keşfettikçe, cemaatindeki diğer insanlarda sadece kendi rasyonel doğasının yansımasını görecektir.

Rasyonel cemaatten önce, ötekiyle, davetsiz misafirle [intruder] karşılaşma vardı. Bu karşılaşma biri kendini ötekinin talep ve itirazlarına açtığında başlar. Rasyonel cemaatin, bu cemaatin her aklı başında kafanın birer temsilcisi olduğu ortak söyleminin ve herkesin çaba ve ihtiraslarını massedip gayrişahsileştiren girişimlerinin altında bir başka cemaat vardır; kendine ait bir cemaat kimliği olan, kendi doğasını kendisi üreten kişiden kendisini, onunla ortak hiçbir şeyi olmayan kişiye, yabancıya açmasını talep eden cemaattir bu.

Bu *öteki cemaat* rasyonel cemaat içinde massedilmiş değildir; tekrar tekrar ortaya çıkar, ikizi ya da gölgesi gibi taciz eder rasyonel cemaati.

Bu *öteki cemaat* işte değil, işe ve çalışmaya ara verildiğinde oluşur. Ortak bir şeye sahip olunduğunda ya da ortak bir şey üretildiğinde değil, kişi kendini onunla ortak hiçbir şeyi olmayan kişiye –Azteğe, göçebeye, gerillaya, düşmana– açtığında gerçekleşir. Öteki cemaat, kişi ötekinin yüzündeki buyruğu fark ettiğinde oluşur. Sadece ötekinin dışlandığı ortak söyleme ve cemaate değil, kişide ötekiyle ortak olan ya da ortak olmasını sağlamaya çalıştığı her şeye de kafa tutan bir buyruktur bu.

Kişi kendini bir buyruğa salt rasyonel zekâsıyla açmaz. Ras-

yonel zekâmızın ortaya çıkabilmesi için çevreden anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde veri toplaması gereken duyarlılığımıza hükmetmesi, pratik faaliyet alanındaki güçleri, engelleri ve nedensellikleri anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde ölçecek motor güçlerimize hükmetmesi ve toplumsal alandaki komuta ve itaat ilişkilerini anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde kaydedecek (ötekine yönelik) duyarlılığımıza hükmetmesi gerekir. Gözlerinin çıplaklığıyla, eşyayı sıkı sıkıya kavramış ellerini ötekine doğru dönüp açarak, öbürünün sesiyle tedirginleşmiş sesinin zırhlarından soyunmuş zayıflığıyla açar kişi kendini ötekine.

Kişi ötekine –yabancıya, muhtaç olana, yargıca– salt görüşleri ve fikirleri sınansın diye, onlarla açılmaz; kişi gözlerinin çıplaklığıyla, sesi ve sessizlikleriyle, boş elleriyle de açılır. Çünkü öteki, yani yabancı, kişiye yalnızca inançları ve yargılarıyla değil, zayıflığı, yaralanabilirliği ve ölümlülüğü ile de döner. Kişiye yüzünü, putunu ve fetişini döner. Karbon bileşenlerinden, yine toza dönecek tozdan yapılmış yüzünü, topraktan ve havadan, kandan, ışıktan ve gölgeden yapılmış yüzünü döner. Yaralı, acıdan ve ölümlülükten kırışmış tenini döner. Cemaat, kişi kendini çıplak olana, muhtaç olana, toplumdan atılmış olana, ölmekte olana açtığında oluşur. Kişi cemaate kendini ve sahip olduğu güçleri onaylayarak değil, kendini harcanmışlığa, kurban edilmişliğe açtığı zaman girer. Cemaat, kişinin kendini ötekine, kendi dışındaki güçlere, ölüme ve ölenlere açtığı hareketle oluşur.

Enformasyon mübadelesiyle oluşan rasyonel cemaat, soyut birimleri, idealize edilmiş göndergelerin idealize edilmiş göstergelerini mübadele eder. İletişim, mesajın bağıntısız ve karışıklık yaratan sinyallerden, yani gürültüden çekilip çıkarılmasıdır. Muhataplar gürültüye karşı ittifak halinde mücadele ederler; ideal iletişim şehri gürültüden azami oranda arındırılmış olacaktır. Ama mesaja içsel olan bir gürültü vardır: Onu ileten sesin donukluğu. Ayrıca artyörede, kendi seslerimizi de susturmadan susturulması imkânsız olan dünyanın gürültüsü vardır. İnsan se-

sini evrim biyolojisinin perspektifi içinde tahayyül ederek dünyanın mırıltısını duymayı öğreniriz; insan sesleri bu mırıltıyı sürdürüp birbirleri için yankılarlar.

Dünyanın gümbürtüsüne karşı müttefik olmuş cemaatte birbirimizle sinyaller, soyut birimler aracılığıyla kurduğumuz iletişimin ötesinde, insan dışındaki şeylerle de formlarını ve maddelerini kucaklayarak temas kurarız. Ayrıca birbirimizin formunu daraltıp, kendi maddi varlığımızı dönüştürerek de birbirimizle temas kurarız.

Ortak bir şey üreten, hakikati tesis eden ve şimdi de teknolojik bir simulakr (benzeti) evreni kuran cemaat, vahşileri, mistikleri, psikotikleri dışlar; onların sözlerini ve bedenlerini dışlar. Onları kendi mekânında dışlar: İşkence eder.

Rasyonel cemaatin yaptığı işlerin orta yerinde, hiçlik, ölüm ve kendi ölümlülükleri dışında ortak hiçbir şeyleri olmayanların cemaati oluşur. Ama her birini tecrit eden ölüm ortak bir ölüm müdür? Ve ona hiçlik denebilir mi?

Anuradapura, Sri Lanka

II. DAVETSİZ MİSAFİR

Kant, rasyonel öznenin itaat ettiği buyruğa, bir neden sunma buyruğuna açıklık getirmiştir. Bu buyruk sadece dışarıda, belirli bir toplumun pratiği içinde uyulan bir emir değildir. Kant'ın göstermeye çalıştığı gibi, rasyonel özne, bireyin zihninde etkisini hemen gösteren bir buyruğa itaat etmektedir. Rasyonel cemaat, düşünen her öznenin kendi içinde keşfettiği bir buyruğa bu şekilde önceden tabi kılınmış olmasının sonucu olarak oluşur.

Kant rasyonel cemaati, her biri kendine verdiği emirlere itaat ederek başkalarının tabi olduğu emirlere de itaat etmiş olacak olan özerk faillerden oluşan bir cumhuriyet olarak görmüştü. Fakat Kant'ın çözümlemesinde rasyonel failin ötekiyle nasıl karşılaştığını incelediğimizde, rasyonel olarak kavranan öteki

figürünün bir duyusal ıstırap ve ölümlülük imgesi halinde ikiye katlandığını görürüz. Ötekinin bu çift çehresi içinde onunla çifte temas kurulduğunu ve çifte bir cemaatin oluştuğunu görürüz.

Düşünce, kavramsal düşünce, algıladığımız duyu kalıplarının; manipule ettiğimiz kütleler, kuvvetler ve dirençlerin; ötekilerin bakışları, sesleri ve jestlerinin, tutarlı ve bağdaşık kavramsal terimlerin tasarlanması pratiğidir. Rasyonel düşünce, gözlem yapmak için doğa yasalarının, eylemde bulunmak ve işlem yapmak için teknik kuralların ve ötekilerle karşılaşmak için toplum düzeninin formüle edilmesi pratiğidir. Düşünce, çevremizdeki sürekli hareket halinde olan duyu kalıplarını, tutarlı ve bağdaşık ampirik kavramlarla; bir bütün olarak çevreyi de, doğa yasalarıyla kapsamlı bir biçimde temsil eder. Düşünce, etrafımızdaki alanın içindeki kuvvet ve dirençleri, pratik faaliyete uygun gerçekliğin araç-amaç düzeniyle temsil eder. Düşünce, düşünen kişinin etrafındaki ötekilerin bakışlarını, seslerini ve jestlerini, toplumsal düzenin ekonomik, hukuki ve siyasi kurallarıyla temsil eder.

Düşünce ortaya çıkar çıkmaz kendini bir buyruğa tabi durumda bulur. Kişi etrafındaki gelip geçici görüntü kalıpları içinde bir şeyleri tanıyabilmek için doğru kavramlar oluşturmak *zorundadır*. Kalıpların kendi aralarında oluşan takımyıldızları tanıyabilmek için doğru biçimde akıl yürütmek *zorundadır*. Düşüncenin üzerine çöken bu buyruk bir olgudur. İlk olgudur; ampirik olgular, ancak onları doğru biçimde kavramaya mecbur olan bir düşünce ile olgu olarak kavranabilir.

Düşünce tutarsız kavramlar oluşturabilir ve tutarsız biçimde akıl yürütebilir. Düşünce mutlaka doğru kavrayacak ve doğru akıl yürütecek biçimde belirlenmiş olmadığını, ama bunun ken-

disine düşen bir yükümlülük olduğunu keşfeder. Düşünce, yani duyu izlenimlerini kavramlarla anlama ve kavramları düzenleme faaliyeti, doğamızdaki bir dürtü ya da serbest bir inisiyatif olarak çıkmaz ortaya. Düşüncenin üzerine bir buyruğun ağırlığı çöker; düşünce kendisine düşünme emri verildiğini keşfeder. Düşünce itaattir.

Biz izlenimleri, duyu yüzeylerimizi etrafımızdaki şeylere açarak, katı yüzeylerin üzerinden atlayıp etrafımızdaki engelleri aşarak, bu yüzey ve engellerle birlikte hareket edip barındırdıkları kuvvetleri manipule ederek ve kendi kendine hareket eden, duyarlıklı [sentient] öteki faillerle etkileşerek devşiririz. Gelip geçici kalıpları tutarlı birimler olarak kavrayabilmek ve tekrar tekrar ortaya çıkan kümeleşmiş birimleri tanıyabilmek için, kişinin duyu organlarına, duyu algılarını düzenli biçimlerde toplamalarını sağlayacak biçimde hâkim olabilmesi gerekir; duruşuna ve uzuvlarındaki kuvvete hâkim olabilmesi gerekir; bedenini ötekilere açarken ve onlarla yüz yüze gelirken yaptığı hareketlere hâkim olabilmesi gerekir. Kendisine düşünme emri verildiğini keşfeden düşünce aynı zamanda hâkim olma emri verildiğini [commanded to be in command] de keşfeder. Düşünce gerekli kavramlar sayesinde kavrayabileceği ve ikna edici nedenlerle ilişkilendirebileceği izlenimleri toplayabilmek için duyu-motor yetilerine hâkim olmak zorundadır. Düşünce bedenin duyarlılığını, şeyler arasındaki hareketlerini ve ötekiler karşısında takınacağı duruşları programlayan emirler işlevini gören temsiller üretmek zorundadır.

Hume'un söylediği ve Kant'ın da kabul ettiği gibi bir nedenselliк algısına sahip değiliz; yaptığımız temsillerin irademizi, sinir ve kas sistemimizi düzenleyecek bir nedenselliği olduğuna ilişkin herhangi bir algıya sahip değiliz. Ama temsillerin onları bu şekilde düzenleyebildiklerini düşünmek zorundayız; düşüncemizin üzerine çökmüş "Düşün!" buyruğunun hükmü altındayız çünkü.

Temsillerin bunu yapabileceklerini hissederiz de. Duyu yüzeylerimizin alımlayıcılığı içinde, formlar tarafından belirleniyor olma duygusunun yanı sıra çevremizdeki güçlerden etkileniyor olma duygusu da vardır; bu duygu onları algılarken hissettiğimiz haz ve acı duygusudur. Düşüncemizin bu izlenimlerin üstüne çıkıp onları belirlemesini ve birbirleriyle ilişkilendirmesini sağlayan inisiyatiflerde de buyruğun ağırlığına tâbi olma duygusu vardır. Kant kişinin kavramlar oluşturup birbirleriyle ilişkilendiren düşüncesinin kendiliğindenliği içinde, kendini buyruğun gücünün yükü altına girmiş bulması yolundaki bu duyguya saygı hissi adını verir

Saygı hissi, der Kant, eğilim gibi, korku gibi, korkudaki acı gibi bir şeydir. Bu acı, ta özümüze baskı yapan, onu yaralayan yabancı bir maddenin gücü altında duyu yetilerimizin hissettiği o daralma duygusunun sonucu değildir. Duyu yetilerimizin etraflarında haz odakları olarak gördükleri şeylere duydukları doğal bağlılığın ve acı tehdidi olarak gördükleri şeylere karşı duydukları irkilmenin kesintiye uğraması duygusunun sonucudur. Çünkü düşüncemize "Hâkim ol!" emrini veren emir, duyu yetilerimize de kendilerini, etrafımızdaki şeylerin üzerimizde bıraktığı haz ya da acı verici etkilere değil de, bu şeylerin nesnel özelliklerine, nesnel olarak belirlenip rasyonel bir biçimde bağıntılandırılabilecek olan duyu kalıplarına açmaları emrini verir. Bu da uyuşturulmuş olmasa bile askıya alınıp pasifleştirilmiş olan duyusal irademizde bir hayal kırıklığı duygusu, bir ıstırap yaratır. Bu ıstırap da, buyruğun ağırlığı altında eğilen düşüncenin duyarlılığımızda oluşturduğu eğilimin iç kanıtıdır.

Düşünceye hâkim olma, kendi duyu-motor yetilerine hâkim olma emri verilir. Düşünce kişinin duyu-motor yetilerini öyle düzenlemelidir ki çevreden anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde veri toplayabilsinler; pratik faaliyet alanındaki güçleri, engelleri ve nedensellikleri anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde ölçebilsin-

ler ve toplumsal düzeni ayarlayan komuta ve itaat ilişkilerini anlaşılabilir ve düzenli bir biçimde kaydedebilsinler. Çünkü organların ve duyu yüzeylerinin kendilerini etkileyen her türlü baskıya tepki verdiklerini, kendilerini ayartan her türlü haz verici temasa yapışıp kaldıklarını sezmek kolaydır. Bu yüzden de kişi duyu-motor güçlerini öyle bir biçimde birleştirmelidir ki doğaya, pratik faaliyet alanına, toplumsal düzene kavrayışlı olarak girebilsin.

Kişi bunu yapabilmek için herhangi bir anda kendisine ilişkin olarak sahip olduğu fiili algıyı, kendisinin ileride gireceği hale ilişkin bir temsille, ileride doğada, pratik faaliyet alanında ve toplumda eylemde bulunurken oluşturacağı şahsiyete ilişkin bir imgeyle *ikiye katlamak* zorundadır. Kant bu imgelere "tipler" adını verir. Bunlar pratik imgelerdir; kişinin ne olduğunun temsilleri değil, kişinin kendini ne yapması gerektiğini önceden gösteren diyagramlardır.

Kişinin eylem sırasında bir bütün haline gelen kendi duyu -motor güçlerine ilişkin olarak oluşturduğu imgeler, kişinin bildiği, belli yasalara tâbi bütünlüklerle analoji yaparak oluşturulur. Bu bütünlükler doğa, pratik faaliyet alanı ve toplumdur. Kişi kendine ilişkin olarak, tıpkı bir doğa gibi evrensel ve zorunlu yasalar tarafından düzenlenen bir öğeler çokluğu [a multiplicity of elements] şeklinde bir imge oluşturmalıdır. Kendi organlarına ilişkin olarak, tıpkı bir pratik faaliyet alanı gibi düşüncenin hizmetindeki araçlar sistemi şeklinde bir imge oluşturmalıdır. Kendi yetilerine ilişkin olarak, tıpkı bir mikro toplum gibi komuta ve itaat ilişkileriyle düzenlenen failler çokluğu şeklinde bir imge oluşturmalıdır.

Bu imgeler kişinin kendisi üzerinde yaptığı ampirik gözlemlerle üretilmez. Kişinin organizması ile duyarlığını birbirine bağlayan ampirik yasaların, sinir ve kas sistemini düzenleyen mekanik yasaların ve kişinin toplu halde yaşayan bir hayvan olarak sahip olduğu doğayı yöneten sosyobiyolojik yasaların araştırılmasıyla üretilmez. Kişi kendisine ilişkin olarak doğayı

araştırabilen bir doğa imgesini, evrensel doğanın fiziksel-kimyasal yasalarını giderek daha fazla kavrayarak edinmeyecektir. Mekanik ve teknolojik kavrayışın ilerlemesi kişiye kendisine ilişkin olarak, pratik faaliyet alanını manipule edebilen bir araçlar kümesi imgesi vermeyecektir. Etnobiyolojinin ilerleyişi günün birinde kişinin kendisini toplumun ekonomik, hukuki ve siyasi düzenine dair bir temsil üretebilen ve çeşitli yetilerden oluşan bir mikrotoplum olarak görmesini sağlamayacaktır. Kişinin kendisine ilişkin olarak, eylemde bulunurken oluşturduğu pratik imgeler bunlardan değil, içeriden üretilir; bu imgelerin diyagramını kendi buyruğuna itaat etmekte olan düşünce çizer. Bunlar kişinin, doğada, pratik faaliyet alanında ve toplum alanında buyruğa itaat ederek eylemde bulunmayı tahayyül edebilmek için üretmek zorunda olduğu imgelerdir. Bunlar hemen üretilen ve düşüncenin kendini hâkim olma konumunda, yani itaat edebilme konumunda tasarlamasını mümkün kılan imgelerdir. Kişinin kendi doğasını ampirik gözlemlemeye tabi tutarak kendisi hakkında ürettiği imgenin yerine, kişinin organlarının faydalılık derecesini pratik gözlemlemeye, toplumsal alandaki hareketlerini de toplumsal gözlemlemeye tabi tutarak ürettiği imgeyi geçirirler.

Pratik imgeler, buyruk niteliğinde imgelerdir bunlar. Kişi kendi duyu ortamı içinde eylemde bulunurken, kendi organizmasını haz vaat eden ya da acı veren duyu tözlerine kesik kesik tepkiler veren duyarlı bir kütle olarak algılamaz; duyu yüzeylerinin kendi doğasına uygun psikofizyolojik ayarlama düzenekleri tarafından yönlendirildiğini ve odaklandığını düşünür. Etrafında uzanan pratik faaliyet alanında hareket ederken, kol ve bacaklarının karşılaştıkları fiziksel kuvvetlere karşı tepki verdiklerini değil, kendi amaçlarına hizmet eden araçlar olarak iş gördüklerini düşünür. Kişi ötekilerin algıladıkları ve eylemde bulundukları alanda ilerlerken, kol ve bacaklarının yalnızca fiziksel kuvvetlere değil emirlere de yanıt verdiğini düşünür; kendisinin ötekilerin emirlerine itaat ettiğini düşünür çünkü ki-

şinin kolları, bacakları ve uzuvları kişinin kendisinin verdiği emirlere itaat ederler.

Etrafında durmadan oluşan ve çözülen duyusal hayaletlerin cazibesine parça parça tepkiler veren birbirinden kopuk duyusal ve motor güçlerini, bir doğa haline; yasalarla düzenlenen bir bütünlük haline; araçlar nasıl amaca tabiyse kendi akıl yetisine öyle tabi olacak bir güçler kümesi haline; komuta ve itaat ilişkileri tarafından düzenlenen güçlerden oluşan bir mikrotoplum haline getirmeye –ve bütün bunları da eylem içinde, pratik hayat içinde, amaçlı girişimleri yoluyla ve çalışarak yapmaya– çabalayan birey kendisini, sanat yapıtındaki anlamıyla, bir yapıt haline getirir. Yani sonlu, kendi içinde bitmiş; onu tamamlayan, kendine yeterli olmasını sağlayan ve kusursuzlaştıran sınırlarla kuşatılmış bir ürün haline.

Dışımızda, ötekilerle karşılaşırız. Hemcinslerimiz yanımızdan geçip giderler. Çevremizdeki duyu yüzeyleri arasında biçimlenirler. Bizle ötekiler olarak yüz yüze de gelirler. Onları bizim duyarlılığımızın karanlığı içinde fosfor gibi ışıldayan duyu izlenimleri olmaktan öte bir şey olarak tanımamızı talep ederler. Ötekini tanımak, der Kant, ötekinde hüküm süren yasa buyruğunu tanımaktır. Ötekini tanımak ötekine saygı duymaktır.

Burada ötekinin derinden-algılanması ile ötekine yönelik yüzeysel-duyarlılık diyebileceğimiz şeyler arasında bir ayrım yapabiliriz. Ötekinin derinden-algılanması tabiri ile, ötekinin renkli ve dokunulabilir yüzeylerine fizyolojik ve biyolojik bir derinliğin yüzeyleri olarak bakan; bu yüzeylerin hareket ettiğini, kasıldığını, gevşediğini gören ve onların altında dengeyi sağlayan adele kasılmaları olduğunu hisseden; bu yüzeylerin nefes alıp verdiğini, terlediğini gören ve onların altında gudde işleyişleri, dolaşım akımları, özgül bir metabolizma olduğunu hisseden al-

gılamayı kastediyorum. Bu alnı kırıştıran, bu yumrukları gerginleştiren, bu gözleri kısan gerilimleri, dürtüleri ve zorlamaları da hisseder bu algılayış tarzı. Bu tarz bu yüzeylerin kuşattığı tözü, ardındaki dünyanın derinliğine doğru genişletir; ötekinin geçtiği yolu, aştığı engelleri, kaçtığı güneşin sıcaklığını tahayyül eder. Bu algılayış bize dönük yüzeyin içinden organizmanın derinliğini, dünyanın derinliğini algılar.

Bu algılayış, ötekinin yüzeylerindeki salgıları ve hareketleri anlayabilmek için biyolojik ve fizyolojik kavramlar ve yasalar; ötekinin yüz buruşturmalarında, takındığı duruşlarda olduğu hissedilen dürtüleri ve arzuları anlayabilmek için psikolojik kavram ve yasalar geliştirecek olan düşünceye ihtiyaç duyar. Bu algılayış, ötekinin dürtü ve arzularını onun kendi kendine hareket eden, duyarlıklı organizmasındaki biyolojik ve fizyolojik süreçlerle bağlantılı olarak temsil edecek psikofizyolojik kavramlara ve yasalara ihtiyaç duyar. Ötekinin ardındaki maddi dünyayı, üstünde yürüdüğü yolu, önüne çıkıp hareketlerini destekleyen veya engelleyen güçleri anlamak için fizikokimyasal kavramlar ve yasalar geliştirecek düşünceye ihtiyaç duyar. Kavramları ve yasalarıyla bu organizmayı maddi doğanın bir parçası olarak anlaşılır kılacak mikrobiyolojiye ve organik kimyaya ihtiyaç duyar.

Kişinin algıladığı biçimiyle ötekinin duruşu ve hareketleri, fiziksel ve fizyolojik yasalarca kodlanan bir konumu göstermenin yanı sıra bir kültürel kodlamayı da gösterirler. Öteki, bir asker gibi dimdik durur, bir Japon gibi kayarcasına yürür, bir şeyi onaylamak ya da reddetmek için bir Türk gibi kafasını indirip kaldırır, bir Fransız gibi omuz silkip dudak büzer, sandalyesinde bir Viktoryen ağırbaşlılığıyla oturur ya da bir Hintli gibi bağdaş kurar. Bir bürokrat ya da bir sekreter gibi gülümser, sakarlıklara Javalılar gibi güler, Noel'de ya da Songran'da neşelenir ya da bir Müslüman gibi öfke, bir İskandinav gibi yalnızlık hisseder. Öteki konuştuğunda bir ulusun diliyle, bir sınıfın tonlamasıyla, bir sosyal mevkiin retoriğiyle, bir altkültürün lehçesiyle, bir yaş grubunun söz dağarcığıyla konuşur. Biri ötekini

gördüğünde, onun duruşunun ve hareketlerinin ardında bir mesleğin gereklerini, görgü kurallarını, bir ulusun tarihini görür. Onun duygularının ardında bir kültürün hiyerarşi yapılarını, ölüm törenlerini, ideolojik kutuplarını görür. Konuşma tarzının ardında bir kültür arenasının ve bir tarihin anlamsal, sözdizimsel, dilbilgisel ve sesbilgisel kalıplarını görür. Ötekinin derinden-algılanması, disiplinin, eğitimin, mesleki öğretimin, profesyonel adabın, kinesiğin,* dilbilimin ve nihayet etnobiyoloji ile hayvan psikolojisinin kavram ve yasalarını temsil eden düşünceye ihtiyaç duyar.

Yapılar ve güçlerden oluşan bir alan içinde biçimlenen ve maddi bir töz üzerinde meydana gelen bir yüzey olarak ötekinin yaklaşması, bu düşünce formlarını gerektirir. Anlama yetisi, ötekilerin form ve hareketlerini psikolojik, fizyolojik ve fiziksel yasalara ve dilsel, kinesik ve kültürel kodlamalara tabi olarak temsil eder. Ötekini anlamak bu yasaların ve bu kodların kişinin kendi anlama yetisi için zorunlu olduğunu anlamak demektir.

Ama öteki, *öteki*'dir de. Ötekini öteki olarak tanımak, onun düşüncesi üzerine çöken buyruğu hissetmek demektir. Onun, beni de bağlayan bir güç olan, buyruk gücünü hissetmek demektir.

Ötekini tanımak, onun konumu ve hareketlerinin, düşüncesinin kendisi için kendi buyruğuna tabi olarak formüle ettiği bir temsilin hükmü altında olduğunu görmek demektir. Onun konumunun yerçekimi yasalarının ürünü, hareketlerinin de fiziksel baskıların sonucu olmadıklarını, kendi düşüncesinin kendi iradesi için formüle ettiği bir temsil tarafından üretildiklerini görmek demektir. Sıkılmış yumruğunun ya da geniş gülümsemesinin biyolojik dürtülerin ya da psikolojik zorlamaların değil, kendi düşüncesinin formüle ettiği buyruğun ve nelerin arzulanabilir olduğuna ilişkin temsillerin ürünü olduğunu görmek demektir. Yaptığı formülasyonların ve sergilediği ifadelerin mes-

* İnsan bedeninin sözel olmayan ifade biçimlerini inceleyen bilim. (ç.n.)

leki eğitimin ya da etnik kodlamaların örnekleri değil, neyin gerekli ve uygun olduğuna ilişkin kendi temsilinden kaynaklanan şeyler olduklarını görmek demektir.

Yaptığı temsilin sinir ve kas sistemi üzerinde ne tür sonuçlara yol açacağını görmem ben; ötekinin zihninde oluşturduğu temsili görmem gerçekten de. Onun üzerine çöken ve ondan neyin gerekli olduğuna ilişkin bir temsil formüle etmesini ve duyu-motor yetilerine o temsil ile hâkim olmasını isteyen emir de, onun duruşunu, hareketlerini ve sözlerini anlaşılabilir kılmak için benim düşüncemin oluşturmak durumunda kaldığı bir hipotez değildir. Çünkü benim onun organik süreçlerini ve bu süreçlerin ardındaki fiziksel ve kültürel alanı algılayış tarzım, psikolojik, fizyolojik ve fizikokimyasal yasalar açısından kavranmak zorundadır. Benim, düşüncemin üzerine çöken buyruk yüzünden, onun bütün konum ve hareketlerini, organizmaları ve fiziksel bedenleri yönlendiren evrensel yasalarla açıklamak; onun bütün jest ve sözlerini psikolinguistiğin yasalarıyla ve kültürel kodlamalarla açıklamak gibi bir yükümlülüğüm vardır. Düşüncemin üzerine çöken buyruk yüzünden, onu gerçek olarak, yani gerçekliğin ayrılmaz bir parçası olarak, etrafımdaki yüzeysel görüntüler toplamını doğa haline getiren evrensel yasalarla düzenlenen bir şey olarak görmekle yükümlüyümdür. Nasıl, Kant'ın dediği gibi, bir gezegenin görünüşte düzensiz bir hareketinin astronomi yasalarınca açıklanabileceğini kabul etmek durumundaysam, onun yaptığı herhangi bir düzensiz ve beklenmedik hareketin ve söylediği sözlerin de ampirik yasalarca açıklanabileceğini varsaymak zorundayımdır.

Ötekini başka türlü görmeme yol açan şey, onun yüzeylerinin bir başka yasanın –kendi buyruğuna itaat eden kendi zihni tarafından temsil edilen bir yasanın– hükmü altında olduğuna ilişkin o hisse yol açan şey ondaki buyruğu hemen, dolaysız olarak sezmemdir. Onun zihni üzerine çöken şeyin doğal bir nedensellik değil de bir buyruk olduğunu sezmek demek, onun benim için de buyruk niteliğinde bir güç olduğunu sezmek de-

mektir. Ötekine hükmeden buyruk bana da bulaşır. Bu buyruğun ağırlığını, kavrayışım üzerine çöken bir güç olarak hissederim. Ötekinin yüzeylerini, bana açılmış ve beni hizaya sokan, yani benimle yüzleşen düzenli yüzeyler olarak görmeye zorlanmış bulurum kendimi.

Onda benim üzerime çöken bir buyruk olduğu yolundaki bu his de dolaysızdır; bu his, onun konumunun ve hareketlerinin organizma içi ve psişe içi derinliklerle ardındaki doğa ve kültürün derinlikleri tarafından üretilen şeyler olarak kavranması sırasında bir noktada ortaya atılan bir hipotez değildir. Ötekinde bir buyruk olduğunun hissedilmesi, söz konusu kavrayışı daha en baştan kesintiye uğratır. Ötekinin yüzeylerinin benimle yüzleşen bir düzenin yüzeyleri oldukları hissi, organik ve doğal bir derinliğin yüzeyleri oldukları hissinin yerine geçer.

Ötekine şöyle bir baktığım –arabamla gecekondu mahallesinden geçerken bir an sokakta bir çocuğu gördüğüm, lokantaya doğru giderken karanlıkta bir an dilencinin gözlerindeki donuk pırıltıyı gördüğüm– zaman bile niyetlerimi gerçekleştirmekte tereddüt eder gibi oluşumun, bana meydan okunuyormuş gibi gelmesinin nedeni de budur işte. Sonradan yüz yüze geldiğim şeyin ne olduğuna ilişkin bir temsil geliştirdiğimde; görmüş olduğum yüzeyi, altında yatan biyolojik ve psişik dürtülerin (hayvani doymazlık, geçip giden yabancıların yol açtığı refleksler) ve kültürün derinliği içine yerleştirdiğimde (kullandığı sözlerin barındırdığı o işlenmemiş gücü yerlilerin yabancı turistler geçerken benimsedikleri kalıplaşmış kodlarla, göçmenlerin görgü kurallarını ve benim dilimin kurallarını bilmemeleriyle açıkladığımda), ötekinde başka bir buyruk olduğu hissi uçup gider. Sosyolojik, politik, antropolojik ve biyolojik kavrayışım düşüncemde sadece benim buyruğumun geçerli olmasını sağlar yeniden; yaptığım açıklamalar kendi kavrayışımı ve kendi niyetlerimi doğrular.

Ötekinin konumuna hükmettiğini hissettiğim buyruğun ağırlığı, kendi düşüncemin üzerindeki buyruğun ağırlığı kadar do-

laysız bir biçimde çöker üstüme; ona zihnimin kendi üstüne çökmüş yasa buyruğuna duyduğu saygının aynısını duyarım. Ama o, düşüncemin her zaman itaat etmiş olduğu buyruğa meydan okuyan *bir başka buyruktur*.

Doğanın, pratik faaliyet alanının ve toplumun düzeninin ortasında gördüğüm ötekinin yüzeyindeki yabancı buyruğun yerini gösteren nedir bana? Bu yüzeyin bir ıstırap yüzeyi olduğu hissidir. Ötekinin konum ve hareketlerinin etrafındaki fiziksel güçlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmadıklarını, sadece fiziksel ortamındaki güçlere ve yer değişikliklerine göre ayarlanmadıklarını, aksine onun gerçekliğin sert kenarlarını zorladığını ve bunu yaparken darbe aldığını, yaralandığını hissettiğim ölçüde, ötekinde benim doğa yasalarını ona itaat ederek formüle ettiğim buyruktan başka bir buyruk olduğunu hissederim. Ötekinin manevralarının, etrafındaki araçsal bütünü işler duruma getiren ve bu bütün tarafından işler duruma getirilen bir aracın hareketlerinden ibaret olmadığını, aksine onun pratik faaliyet alanındaki güçleri yeniden yönlendirmeye çalıştığını, şeylerin kendisine direnen güçlerinin onu yorduğunu, tükettiğini hissettiğim ölçüde, ötekinde şeylerin tertibinin nihailiklerinin [finalities of the layout of things] düzeninden başka bir düzen buyruğu olduğunu hissederim. Ötekinin jestlerinin ve çağrılarının sadece bir mesleğin, sosyal statünün, yaş grubunun, görgü kurallarının, enformasyon ve mesaj dolaşımının gerektirdiği formları formüle etmediğini, aksine onun afalladığını, duraksadığını ve söylenenlere gücendiğini hissettiğim ölçüde, ötekinde benim toplumsal alanın yasalarını ve kodlarını anlamamı sağlayan buyruktan başka bir buyruk olduğunu hissederim. Öteki benimle gün ışığında yüz yüze geldiğinde kırışıklarını ve yaralarını gösterir bana; pratik faaliyet alanında ilerlerken yorulduğunu, tükendiğini gösterir; toplum alanında dolaşırken tacizler ve aşağılamalardan ne kadar incinebildiğini gösterir.

Kişinin bu ıstırabı algıladığını söylemek doğru olmaz. Görme, rengi konumlar ve belli bir mesafeye yerleştirir, bir dış tözün etrafını kuşatan hatları çizer. Derinliği kavramak için içerilere nüfuz eden görme tarzı demek olan algılama çekilen ıstırabı görmez. Yabancı ıstırap görülebilecek bir mesafede uzanmaz; duyarlılığıma hemen, dolaysızca bulaşır. Yönünü şaşıran, odağı yumuşayan, bakışları saygıyla aşağı inen gözlerimde hissedilir bu ıstırap. Ötekinin elini manipule edilmeye açık bir organ olarak sıkmaya uzanan, ama bir duyarlılığın bana dokunduğu hissiyle kavrayışı gevşeyen elimde hissedilir. Kendi düzenine hükmeden ve hükmetmek için konuşan, ama ötekinin cevap vermeyişi ve sessizliği karşısında afallayan, duraksayan ve tutarlılığını kaybeden sesimde hissedilir.

Ötekinin yüzeylerinin hassasiyet ve ıstırap yüzeyleri olduğu, benim araştırıcı, manipule edici ve ifade edici elimin işini zorlaştıran okşama hareketinde hissedilir. Çünkü okşayan el araştırma yapmıyordur, bilgi toplamıyordur, bir duyu organı değildir. Onun gezindiği yüzey o yaklaştıkça bilgilendirici formların yumuşadığı, düzleştiği bir yüzeydir, yabancı zevk ve acı dalgalanışları onu karşılamak ve onu hareket ettirmek için yüzeye çıkarlar. Okşayan el kavramaz ya da manipule etmez; bir araç değildir. Onun gezindiği yüzey her yere açılırken töze giden yolu kapatan bir yüzeydir; üstünde gezindiği organlar faydalarını ve niyetlerini terk etmişlerdir. Okşayan el bir mesaj iletmez. Amaçsızca, usanmadan, ne demek istediğini, nereye gittiğini ya da neden buraya geldiğini bilmeden, aynı yerlerden tekrar tekrar geçerek dolaşır. Amaçsızlığı içinde pasiftir, dalgalanışı içinde artık kendi kendini hareket geçirmez; onu ötekinin pasifliği, ıstırabı ve haz ya da acı yüzünden duyduğu azap harekete geçirir.

Ötekinin ıstırabının farkına varan şey, ellerimdeki, sesimdeki ve gözlerimdeki bir duyarlılıktır; artık benim kendi buyruğum tarafından değil ötekinin yaralanabilirliği ve kendini bırakmışlığı tarafından harekete geçirilen bir duyarlılık. Bu

duyarlılık ötekini hizaya sokmaya ve tözünü iyileştirmeye değil, ötekinin duygularını hissetmeye yönelir. Bu duyarlılık ötekinin yüzeyini bana hitap eden ve benden bir şeyler talep eden bir yüz olarak fark eder. Ötekine hükmeden buyruğun beni de hizaya getirdiğini fark eder. Ötekinin ıstırabının farkına varan şey, beceriyi şefkatle dokunmaya çeviren, insanın elindeki hareket; bakışları saygıyla hedeflerinden aşağı çeken, insanın gözlerindeki hareket; ve söylenenin tutarlılığını bozan, kavramlarını ve nedenlerini birbirine karıştıran, mırıltılar ve sessizlikle işini zorlaştıran, insanın sesindeki harekettir.

Ötekinin benimle yüz yüze gelen yüzeyleri, ıstırap yüzeyleri bana hitap ederler, benden bir şeyler talep ederler. Bu yüzeylerde yabancı bir buyruğun ağırlığı çöker üzerime. Buyruğun ağırlığı, ötekinin benimle yorgunluğu ve yaralanabilirliğiyle birlikte yüzleştiği ve bana bulaşıp niyetlerimi bozan yüzeylerde hissedilir.

Ötekinin benimle yüzleşirken kullandığı yüzeyler bana, benden medet uman açılma ve yaralanabilirlik yüzeyleri olarak hitap ettikleri ölçüde bu ağırlık hissedilir. Öteki benimle gözlerini şöyle bir çevirerek, zırhlarından ve elbiselerinden soyunmuş gözlerinin çıplaklığını bana açarak yüzleşir. Şeylerin –boş odaların, çıplak duvarların– çıplaklığı onlarda ikamet eden bedenden gelir; kendi kendini soyan bedenin çıplaklığı ise yüzün çıplaklığından gelir. Yalnızca yüzleşen biri soyabilir bedenini; işiyle uğraşan biri bedenini bir dalgıcın becerileriyle, bir uzun mesafe koşucusunun güçleriyle, bir baletin melodik peçeleriyle donatır. Öteki bana gözlerinin çıplaklığıyla dönerken yüzünü çıplak bırakır.

Öteki benimle elinin bir jestiyle yüzleşir. Bana hitap eden elinin hareketleri hiçbir şeyi kavramaz, hiçbir şey oluşturmaz, boş elle uzanırlar bana.

Öteki benimle sözleriyle yüzleşir. Bir iz bırakmadan uçup

giden, ne bir silah ne de bir araç olan ve barındırdıkları güce karşı hiç bir şey yapmayarak –sadece ne yapıyorsam onu yapmayı sürdürerek– direnebildiğim bu sözler onun karşıma silahsız ve beni de silahsız bırakacak bir biçimde çıkmak için izlediği yoldur.

Öteki gözlerinin bir bakışı, ellerinin bir jesti ve bir selamlama sözüyle yüzleşir benimle ve bana çağrıda bulunur; ona hoşgeldin demem, sahip olduklarımı ona açmam, ona cevap vermem ve sorumluluk almam için çağrıda bulunur. Kendini bana gözlerindeki incinebilirlikle, boş ellerle, onu yargılanmaya ve aşağılanmaya açık kılan sözlerle, bana bulaşan ve bana bir buyruk gibi hitap eden bir ıstırap yüzeyi olarak açar.

Öteki bana hitap edebilir çünkü bana emir verebilir; bana çağrıda bulunabilir çünkü benden talepte bulunabilir. Ötekine cevap vermek, hatta selamına karşılık vermek bile onun benim üzerimde hakları olduğunu tanımak demektir zaten. Onun bakışlarına ya da sözlerine ne zaman karşılık versem, ona yaklaşma emri veren buyruğun bana da hükmettiğini kabul etmiş olurum. Kendimi onun yargılarına ve itirazlarına açmadan bakışlarına karşılık verememem, elimi uzatamam ya da sözlerine cevap verememem.

Öteki, düşüncemin kendi buyruğuna itaat ederek temsil ettiği doğa düzenine; düşüncem tarafından bir araçlar-amaçlar şemasıyla temsil edilen pratik faaliyet alanına; düşüncemin kendi buyruğuna itaat ederek ekonomik, politik ve dilsel yasalarını, statü ve görgü kodlarını temsil ettiği toplumsal alana bir davetsiz misafir olarak, bir otorite olarak girer. Bir başka buyruğun yüzeyi olarak gelir. Onun gelişi benim çevreme, pratik şemama ve toplumsal arenama meydan okur. Onun ıstırabının etkisiyle oluşan duyarlılığın neden olduğu bir kavrayış gerektirir gelişi.

Sınıra ulaştığında kapıdaki nöbetçi görevlilerin çalışmaya ara verip öğle yemeğine çıktıklarını söyledi. Arabanı gölgelik bir

yere çekip kendin de bir şeyler yemek için yolun kenarındaki ağaçlar altında bulunan, çatıları palmiye yapraklarıyla örtülmüş yıkık dökük binalara doğru yürüdün. Yumurta, tortilla ve fasulye kızartması vardı yiyecek. Kadın bunları pişirirken sen bir tahta masaya oturdun. Kamuflaj üniformalı genç bir adam sınırın öbür tarafından, San Jose'den aldığın gazetene bir bakıp bakamayacağını sordu. Kadın yemeği getirdi. Yemeğini yedin, yol haritanı açıp mesafeleri hesapladın. Kadından kahve istedin. Sınırı geçmek için bekleyen başka kimse yoktu. Kavurucu güneş yüzünden yol silinip gidiyordu âdeta; burada gölgede kokuşmuş döküntüler üstünde sinekler tembel tembel uçuyor, kaditi çıkmış köpekler ekili bitkiler üstüne serilmiş yatıyorlardı. Gazeteni okuyan askere baktın. İlkokul üçteki bir çocuk gibi, dudaklarından okuduğu sözcükler seçiliyordu. Hissiz yüzünde okuduklarına ne tepki verdiğini, geceleri bataklıklarda, ormanlarda tedirgin uykular uyuyan ve oralardan ölü ya da yaralı dönen yoldaşlarından öğrendiği olaylar hakkında yapılan yorumlar konusunda ne düşündüğünü ele veren bir işaret bulamadın. Yüzünün derisi gazetecilerin ve köşe yazarlarınınki gibi hareketli, sinirli değildi; şüphesiz bir finca'da kahve, pamuk ya da şeker toplamaya uğraşmakla geçmiş bir çocukluk dönemi ve Sivrisinek Sahili'nin bataklık ovalarında ya da yağmur ormanlarının soğuk sisi içinde nöbet tutmakla geçmiş aylar veya yıllar yüzünden bir post gibi yıpranmıştı. Yüzü ve elleri kızgın güneş, soğuk gece rüzgârları, çatışmalar ve nişancıların kurşunları – paraları Washington'da ya da Suudi Arabistan'da ödenen ve Miami'den, İsrail'den, Polonya'dan ve Çin'den gemilere yüklenen kurşunlar– yüzünden kaba ve yara bere içindeydi. Giysileri gerillaların her yerde giydikleri, terden nemli ve tozdan katılaşmış kamuflaj pantolonu ve gömleğiydi. Ayakkabıları ordunun değil kendisininidi, yani emekçilerin, toprağın, herkesin kaba, ham deriden yapılmış ayakkabıları. Yanında oturuyor ve sana hiçbir şey söylemiyordu. Sana yalnızca hissiz yüzü, çıplak kolları, giysileri ve ayakkabılarıyla açılıyordu. Senin gringo araba-

nın ağacın altında tek başına durduğunu görmüştü; zenginlikleri ve emperyal politikaları yüzünden, altı yıldır süren gizli savaşta bu sınırlar içinde kurşunlar ve mayınlarla onun halkından 2038'i kadın, 1996'sı çocuk, 52'si doktor, 176'sı öğretmen 40027 kişinin ölmesine neden olan o tiplerden biriydin sen de. Şu anda onun okuduğu gazeten söylüyordu bunları.

Vakit doldu, sınır görevlileri yerlerine döndü, sen de basıp gittin. O gece, Managua'da kaldığın otelde yine onu düşündün, Contraların şimdiye kadar birçok kere saldırdıkları sınır kapısında dikilip nöbet tuttuğunu düşündün. Aylar sonra eve döndüğünde, dolarların, kurşunların, bedenlerin sayılarını ve bu sayıları düzenlemek için formüle edilmiş ilkeleri bir perspektife oturtup yorumlayabilmek için, bunlardan pratik direktifler çıkartıp bu direktifleri yazarlar için anlaşılır, diğerleri için ikna edici kılabilmek için okumayı sürdürdün. Onunla arana bir başka türden bir mesafe koymaktı bu. Nikaragua'daki dağların ve bataklıkların birbirinden ayırdığı çatışma halindeki bölgesel gruplar, zenginlerin kalelerini onları zengin etmek için çalışanların yıkık dökük evlerinden ayıran duvarlarla polisler ve Somozaların feodal diktatörlüğünü Sandinistaların Latino sosyalizminden ayıran barikatlar üzerindeki perspektiflerin izini sürdün, onları gözden geçirdin, inceledin; ulusaşırı şirketlerin çıkarlarını gösteren haritalarla jeopolitik stratejisyenlerin yüksek mahkemelerde masalarının üzerine serdikleri haritaların peşine düştün; geçmişten kadim yerlilerin anılarını ve Orta Amerika'da çamurdan yapılmış köylerdeki arkaik erkek gururunu biçimlendirmiş olan perspektifler bulup çıkarttın. Zihnin bu ekolojik, sosyolojik, ekonomik, jeopolitik ve kültürel mekânların farklı eksenleri üzerinde hesaplanmış sayıları, tarihleri ve yerleri dikkate alıyor; zihnin sınıflandırmaları ve gramerleri, ilkeleri ve sonuçları kendi içinde yeniden üretiyor; zihnin formülasyonlara düzenleme gücü veren, yargılayan, onaylayan ve suçlayan kendi ad hoc kodlarına göre yorumlar yapıyor.

Zihninin bu perspektiflerin getirdiği mesafelerde durarak

kurduğu bakış açıları, konumlar bunlar. Onun suskun sesinin değil; gazetendeki sözcükleri bir başka memlekete ait bir peri masalı okuyan bir üçüncü sınıf öğrencisi gibi şekillendiren dudakların ardındaki (seninkine benzeyen) rasyonel yetilerinin değil; senin karşında hiçbir duruş almayan bedeninin değil; üstünde yalnızca bataklıklardaki çatışmanın ve yağmur ormanlarındaki rüzgârların izini taşıyan yüzünün, toprakla uğraşmak yüzünden bir gazetenin sayfalarını bile zar zor çevirecek hale gelmiş ellerinin, dolaştığı tarlalar ve dağlarla bir bütün olmuş ham deriden ayakkabılarının sana bulaştırdığı bir rahatsızlığa tepki olarak formüle edilmiş bakış açıları bunlar.

Klungkung, Bali, Endonezya

III. YÜZLER, PUTLAR, FETİŞLER

Modern epistemoloji bir şeyin gerçek görünüşünü perspektif yüzünden uğradığı deformasyonlardan, yan ve tepe-üstü konumlardaki görünüşlerinden, zayıf ışık yüzünden oluşan karanlık veya karışık görünüşlerden, araya giren ortamın/aracın etkisinden kesin bir biçimde ayırt etmeye; gerçek görünüşleri bir yana yanıltıcı görünüşleri öbür yana koymaya çalışır. Sonra da burada-ve-şimdi olan bir mevcudiyette algılanan verili görünüşü, bir an öncesinin bellekte tutulan görünüşünün ve bir an sonra alabileceği tahmin edilen görünüşünün izlerinden ayırmaya çalışır. Verili burada-ve-şimdiyi, geçmiş, şimdiki zaman ve (belli bir zaman dilimi içinde ortaya çıkan bir dizi görünüşte özdeş bir şey belirleyen duyarlılığın sentezleyici işleyiş tarzı ta-

rafından geliştirilen) etraftaki görünüşler arasındaki ilişkilerden tecrit etmeye çalışır. Bu epistemoloji, bir şeyin zaman ve mekân içinde sergilediği birçok görünüş arasında, o şeyin kendi gerçekliğine özgü olanı, araya giren ortama/araca özgü olandan ve zihne özgü olandan ayırmaya çabalar. Saf verileri kaydetmeye ve retinadaki izlenimler arasında şeyin kendisine özgü olanı belirlemeye çalışır.

Çağdaş algı kuramı bu projeyi uygulamanın mümkün olmadığını bildirir. Bir şey, ancak biz duruşumuzu ve duyu yüzeylerimizi onun üzerinde yöndeştirirsek algılanabilmektedir. Salt burada-ve-şimdi olan bir mevcudiyet anı içindeki yerine indirgenen bir şey ne görülebilir ne de duyulabilir; dışsal bir şey kendini bir zaman süresi ve bir uzanım alanı içinde sunarak, geçmişe ve geleceğe kendisine dair yankılar ve haberciler göndererek ve kendi formunu bizim duyu-motor güçlerimiz için düzenleyici bir diyagram olarak bize yansıtarak gerçek bir şey olur. Şeyler olgusal verilere indirgenerek kendi gerçekliklerine indirgenmiş olmazlar; ampirik gözlemin "saf olguları", birbiriyle kesişen bilimsel kuramların, mantıkların ve teknolojik mühendislik etkilerinin soyutlamalarından ibarettirler.

Fakat şeyler yalnızca görünüşlerini duyarlılığımızın yüzeylerine farklı perspektiflerden, farklı ortamlarda yansıtmakla kalmazlar; aynı zamanda gölgeler düşürür, perdeler ve fosfor gibi ışıldayan tüller oluştururlar; yüzeyleri ikiye katlanıp cephe [façade] haline gelir. Kendilerinin düşlemsel [phantasmal] yansımalarını yaratır, ışığı kırıp ipuçları ve gözalıcı tuzaklar oluşturur ve izler bırakırlar.

Salt görsel olanı barındıran yüzey uzamı, uyum ve uyumsuzluklar silsilesi, şehvet uyandırıcı hatlar ve baştan çıkarıcı oyuklar labirenti, takıntılı mevcudiyetlerle ve düşlemlerle dolu eter –şeyler üzerindeki bütün bu kırılımlar şeylerin çekirdeğinin parçalarından inşa edilen şahsi yapılar olmadıkları gibi, tözsel ve ele gelir şeylerden oluşmuş olan pratik dünyanın kabuğuna takılıp kalan odağını şaşırmış gözlerin ürünü kopuk kopuk seraplar

da değildirler. Şeylerin pratik işleniş tarzları, o şeylerin kendi yapılarına ait kırılma hatları içinde askıya alınır. Şeyler üzerindeki bütün bu kırılımlar, içinde bilim adamları cemaatinin algılarda verili olan dünyanın bir temsilini geliştirdikleri görünmez ve ele gelmez uzam –inanmadığımız ve içinde oturamayacağımız bir uzam, bizim içimizde kapsanan bir uzam– gibi sadece söylenti sayesinde varolan bir uzamda, kişinin kendisinin inşa ettiği yapılar değildirler.

Şeyler duyusal yüzeylere fosfor gibi ışıldayan cephelerini döndükleri içindir ki ele gelir bir şekil vücuda getirirler. Burada olan şey, epistemolojik yöntem sayesinde çekip çıkarılan ve perspektife bağlı görünüşleri, ikizleri, maskeleri ve serapları olmadan da varolabilen bir çekirdek görünüş olarak tanımlanamaz. Şeylerin özleri çekirdek görünüşler değildir: Yalnızca profillerden görünmeleri ve barındırdıkları özelliklerin kendi kendilerini karikatürize etmeleri, duyusal şeylerin özündedir. Bir şey kendine dair imgeler, yansımalar, gölgeler ve hâleler vücuda getirerek *olur*. Bunlar kendilerini mümkün kılan çekirdek görünüşten ayrılamazlar, çünkü çekirdek görünüş olarak kabul edilen şeyi bunlar görünür kılar. Şeylerin yüzeyleri cephelerinden daha gerçek değildirler; düşlemi vücuda getiren gerçeklik onun tarafından vücuda getirilir. Tek gözle görülen imgeler, düşlemler, gözalıcı tuzaklar, gölgelerden, alametlerden, hâlelerden oluşmuş formlar şeyleri görünür kılarlar ve şeylerin vücuda getirdiği görünürlüktürler. Şeylerden kopup gelen yankılar ve mırıltılar, çıkardıkları kokular, şeylerin ve insanı okşarcasına yalayıp geçen dalgaların ve yağmurun şehvet uyandırıcı hatları ve oyukları, insanın yüzeylerini okşayan, deliklerinden içine giren yosunlu ormanlar ve gece ıtırları ve ışıltılarını yaydıkları gece, şeylerin gerçekliğine aittirler ve şeyleri görünür ve gerçek kılarlar.

Şeyler yalnızca manipulasyona müsait ve tutarlılıklarıyla bizi kısıtlayan, belli hatlar içinde kapanmış yapılar değildirler. Bizi ayartır ve tehdit ederler, destekler ve engellerler, ayakta

tutar ve güçten düşürürler, yönlendirir ve sakinleştirirler. Duyumsal yüzeyleriyle olduğu kadar ışıklı yüzeyleri, fosfor gibi ışıldayan cepheleri, hâleleri, parıltıları ve yankılarıyla da bizi cezbederler.

Bizden önce gelen ve ayaklarımızın altındaki toprağa işleyen canavarca gölgeyi kendimizi sunarak, ışıkta görünür ve elle tutulur bir biçimde açarak vücuda getiririz. İlk gün sınıfa giren profesörden önce onun hakkındaki mit ya da efsane girmiştir oraya ve şimdi öğrenciler bu mit ya da efsanenin gözlerinin önünde cisimleştiğini görmektedirler. Kendilerini onun ses düzeyine ve hareket ettiği alana göre ayarlarlar; profesör de onların kendisine değil efsane kişisine baktıklarını bilir ve sınıfa girdiği anda kişiliğini ona uydurur. Bu profesör maskesini, onların gözünü korkutmak için bir fetiş olarak kullanacaktır. Öğrenciler bu maskenin arkasındakini görmeye çalışırlar ve oraya baktıklarında bir karikatürün renklerini, karikatür hatlarını görürler. Bir karikatüristin çizgilerinde tanıdığımız kişileri görebilmemizin nedeni, görme biçimimizin zaten anatomik değil karikatürize edici olmasındandır. Maskenin altına bakan algı orada bir başka canavarca maske daha bulur; öğrenciler eğitimcinin altında bilgiçi görürler. Bakış, yüzün vücuda getirdiği ikizlerden oluşan katmanlara çarpıp geri döner. Profesör aynada yüzünü incelediğinde, gözleri profesör maskesi ile bilgiç karikatürü arasında takılır kalır. Sınıfta dirseklerini kâğıtlarının üstüne dayayıp dalgın dalgın otururken ya da esnemesini bastırırken sadece yorgunluk yüzünden anatomisine yenik düşüyor değildir, takmış olduğu maskeleri horgörüyle ya da ironiyle alt üst de ediyordur.

İnsanların toplandığı bir odaya üniformalı ve kodlanmış bir beden üstünde, siyah ve kırmızı boyalarla şerit şerit boyanmış, çiçeklerle ve ölü kuşların tüyleriyle süslenmiş, bir put gibi teşhir edilircesine taşınan bir yüz girdiğinde, ona dönen bakışlar aşağıya iner ya da onu görmemiş gibi dönme hareketlerine

devam ederler. Pratik buyruğu normalleştirmeyi gerekçelendirmek zordur; net ve açık bir biçimde teşhir edilen renkleri ve sıkı sıkıya kavranmış dokusu elle tutulurcasına bariz bir biçimde ortada olan yüzün, (tek gözle görülen imgelerin gerçek şey içinde massedilmesi gibi) o yüzün işlenmeye açık olmayan formlarını masseden öz olduğunu iddia etmek zordur. Bir yüz kavranıp elle biçim verilecek lastiğimsi bir töz ya da pahalı bir çin kâsesi gibi ihtiyatla dokunulacak bir kafa haline gelerek değil, ona saygıyla dokunan aşağı çevrilmiş gözlere hükmederek yüz olur; toplumsal bir dramanın kodlanmış maskesini sunarak yüz olur. Kendilerini putlaştıran ağız ve yanak, çeneyle gerdandan ayrılırlar; daha doğrusu çeneyle gerdan üzerlerini örten ağız ve yanağın karikatürüdür. Yüze hürmet eden ve onu profanlaştıran putperest bakış norm, anatomik ve pratik inceleme bakışı da ondan sapma değil midir? Yüz organizmanın teşhir yeri ve yaralanabilirliğidir; insan gözün nemli zarı içindeki tüylü kristallere bir kuyumcunun ellerinin tam doğru hareketleri yapmasına kılavuzluk eden o odaklanmış bakışıyla bakmaz; ötekinin gözleri karşısında bakışı yumuşar, silahsız kalır; yaralanabilirlik ve kendini açma şefkati emreder.

Ötekinin yüzü bir organizmanın yüzeyidir, üzerinde yapılacak anatomik bir incelemenin o organizmanın derinliklerindeki adale kasılmalarını, sinir spazmlarını ve kan dolaşımını takip edebileceği bir yüzey. Ötekinin yüzü ifade edici bir yüzeydir, üzerinde nesneleri ve hedefleri işaret eden göstergelerin okunabileceği bir yüzey. Ötekinin yüzü belirtici [indicative] bir yüzeydir, üzerine ötekinin ruh durumunun, merakının, şüphesinin, şüpheciliğinin, sıkıntısının belirteçleri [indices] yayılmış olan bir yüzey. Ötekinin yüzü, üzerinde bana emir veren talimatlar ve direktifler olduğunu hissettiğim bir yüzeydir; öteki benimle yüzleştiğinde bir buyruk çıkar yüzeye. Ötekinin yüzü atıl bir ifade potansiyeli olan hatlardan oluşan bir manzaradır: Kalın,

sarkık kaşlar; kartal ya da çocuksu burun; kalın, kösnül dudaklar; öteki kara gözlerini bir noktaya odaklayarak ya da yaşlarla ıslanmış kirpiklerini kırparak bu manzarayı belli bir etki yaratmak için kullanmayı öğrenmiştir.

Ötekinin yüzü katlanıp bir put ve bir fetiş haline de gelir. Dünyanın karşısında yüzünü kaldırmak ötekiler ve şeyler arasında ışığını ve sıcaklığını onlara saçan bir put gibi dolaşmaktır; yüzünü ötekilerin karşısına ve üstüne yerleştirmek bir fetiş olarak cisimleşmektir.

Başına buyruk ve yalnız put kendi ışığıyla parıldar ve etrafına garip bir ışık ve sıcaklık yayar. İşaret etmez, mesaj vermez; güç verir, istenmeden ve karşılığında hiçbir şey istemeden verir.

Fetiş temel gerçekliğin değil putun karikatürüdür. Aşağı dönük ve mat soğukluğunun gücüyle etrafına siyah bir ışık ve ateş saçar. Fetiş kişinin ihtiyaç duyduğu ya da istediği bir şeyi elde etmek için kullanılır; kişinin korkularının ya da hırsının hizmetine koşulur. Put soyludur, fetiş köle ruhlu.

Put ve fetiş terimleri daha çok, soylu ya da bayağı bir malzemeden oluşmuş ve kendilerine insan simasından çıkarılan bir yüz yakıştırılan şeyler için kullanılır. Karşısında gözlerin yere çevrildiği bir put gibi dolaşan yüz, bir maskeye ve bir karikatüre dönüşür; taştan ya da altından yapılmış put nöbet tutan bir yüze dönüşür. Eğer bir şeye insan yüzünün görünüşü verilebiliyor ve böylece bir put ve bir fetiş haline getirilebiliyorsa bunun nedeni önce insan yüzünün kendini bir put ve fetiş haline getiriyor olmasıdır.

İfade etmenin ve değerlendirmenin yeri olan yüz aynı zamanda kendine paha biçmenin, yani putlaştırmanın da yeridir. Ve kendini fetişleştirir de –putlaştırmanın karikatürüdür bu.

Demin bahsettiğimiz modern epistemoloji, ötekinin yüzünün kendini algılanan bir veri –basit renk lekeleri– olarak sunduğunu söylemek zorundadır. Algılayan kişinin onda gördüğü değer ona kendisinin yüklediği bir şeydir, bir yüklemdir. Bir varlık ile değeri arasındaki ilişki (bir yüzün algılanan dokusu ile katlanarak dönüştüğü idol ve fetiş arasındaki ilişki de buna dahildir) yüklemsel bir ilişki olarak ele alınır ve değer-kuramsal yüklemlemenin [axiological predication] grameri içinde incelenir. Modern epistemoloji bu değeri kişinin algıladığı olguya içsel bir şey olarak ele almaz; değer onu diğer yüzler ve diğer şeylerle bağlantılı olarak tasnif etmenin bir yoludur. Algılayan kişi bir değer-terimleri sistemine (iyi-kötü, yararlı-yararsız, tehdit edici -güvence verici vs.) sahip olacak ve her şeyi –ötekinin yüzünü de– bu sistemle kıyaslayacaktır.

Fakat yüz kendiliğinden put ve idol haline gelmiyor muydu? Değer-terimlerinin üretilmesi bir putlaştırmayı işaret etmez ya da ona şekil vermez, onu yoğunlaştırır. Yüzün kendini ötekilerden ayırt etmek ya da onların karşısına koymak için kendisine yüklem terimleri atfetmesi bir fetişleştirmeyi işaret etmez ya da ona şekil vermez, onu yoğunlaştırır. Etrafındaki şeyleri ve yüzleri harika bir ışık ve ateşle aydınlatmak ve koyu bir hararetle sarmalamak için kullandığı değer-terimleri, daha önce, bir yüzü yüz kılan bu putlaştırma ve fetişleştirme içinde oluşmuş olan terimlerdir.

Şimdi idealleştirmeyi, ya da bizim verdiğimiz adla, putlaştırmayı ve fetişleştirmeyi ifade eden değer-terimlerinin kökenine bakalım.

Epistemoloji kültür içinde verili olan çeşitli değer-terimleri kümelerini gözlemler. Hemen "değer-sistemleri"nden bahsetmeye başlar çünkü bu terimleri etraflarındaki şeylere ve insanlara uygulayan bireylere bakıldığında, değer biçme süreci bir tasnif etme ve derecelendirme süreci içeriyormuş gibi görünür. Değer

sistemleri ikili sistemlermiş gibi görünür; her değer-teriminin bir karşıtı vardır: İyi-kötü, haklı-haksız, erdemli-erdemsiz, güzel-çirkin, yararlı-yararsız. Bu terimler en aşırı karşıtlığın, yani olumlu-olumsuz karşıtlığının özgülleştirimleri olarak inşa edilmiş gibidirler. Onları içsel olarak sistematik hale getiren de bu mutlak karşıtlıktır; birinin anlamı ötekinin basitçe yadsınmasıymış gibi görünebilmektedir. Akrabalık eksenleri (erkek-kadın ve anababa-çocuk) karşıtlığa dayanmaz; nasıl birçok balık ya da maymunun bir arada yaşaması içsel olarak karşıtlığa dayanan bir durum sayılamazsa, birçok muhtaç insanın kaynakları sınırlı bir alanda bir arada yaşaması da karşıtlığa dayanan bir durum sayılmaz. Kullanımda olan değer-terimleri içsel olarak karşıtlığa dayanan sistemlermiş ve değerlendirdikleri eşya ve faaliyetlere karşıtlıklar sokuyorlarmış gibi görünür bize. Toplu halde yaşayan diğer hayvanlar arasında, hatta kurtlar, sıçanlar ve yırtıcı hayvanlar arasında bile, eşya, toprak ve prestij için girişilen rekabetin öldürücü bir hal almasını bu hayvanların toplu halde yaşamaya yönelik doğaları önler. Ama insan türü söz konusu olduğunda, toplu halde yaşayan hayvanlar değerler adına kendi türlerinin mensuplarına işkence yapar, savaş açarlar; değer-karşıtlıkları insanın kendisiyle rekabet eden kişiyi yok edilmesi gereken bir hasım olarak görmesine yol açar.

Fakat değer-terimleri sadece ayrım ve sınıflama yapmıyor demek ki. Uyguladıkları işlem resmetme yoluyla şekil verme (olumsuzlama yoluyla bir temsil oluşturma, onu öteki temsillerin karşısına koyarak tanımlama) değildir. Değer-terimleri güçlerdir; sınırlara tepki veren değil güçler üzerinde eylemde bulunan güçler. Olumlayıcı bir değerlendirme bir onaylamadır. Birine "Ne kadar güzelsin!" dediğimizde, bu söz söylendiği kişiye zaten olduğu şeyin tanınması, zaten bildiği şeyin yeniden idrak edilmesi olarak işlemez; onun güçlerini celp ve tahrik eder. Minnet ifade eden, ışıl ışıl bir gülüşle gülecek, yüzünü al basınca daha da güzel görünecektir; üstünde kubbelenen gökkuşağı rengindeki o sözün ışıklandırdığı alan içinde yaptığı hare-

ketler ve konuşmalar daha da güzelleşecektir. Birine "Ne kadar keyifsizsin!" dediğimizde, yüzünü daha da keyifsiz buruşturup iyice keyifsiz, sert bir cevap verecektir. Asla "Ne kadar güzelsin!" demeyen ya da çok nadir diyen insanlar vardır. Bunun nedeni onların, bizim tersimize, her garson kızın, her otobüs şoförünün, her öğrencinin, yoldan geçen her yabancının güzel ya da çirkin olduğunu asla düşünmemeleri ya da İsa'nın "Yargılama ki yargılanmayasın" öğüdünü ciddiye almaları değil, bunu söylediğinizde ne yapmış olduğunuzun gayet iyi farkında olmalarıdır. Bunu karınıza söylediğinizde ona bir hile yaptığınızın ya da bir şeyleri telafi ettiğinizin, bir erkeğe söylediğinizde kendinizi gizli bir sapıkmışsınız gibi ifşa ettiğinizin, bir öğrenciye söylediğinizde ise size karşı bir cinsel taciz davası açılabileceğinin gayet iyi farkında olmalarıdır.

Hume fikirleri tasnif etmenin yeni bir yolunu bulmuştu; fikirleri güçlerine ve zayıflıklarına göre duyusal fikirler [sensory ideas] ve soyut fikirler olarak tasnif etmişti. Ama sonra da, duyulardan alınan güçlü izlenimlerin gerçeğe onların tali etkileri olan soluk soyut imgelerden daha sadık oldukları gerekçesiyle onlara daha çok değer vererek, yaptığı yeni tasnifi eskisine tabi kılmıştı; tıpkı Descartes'ın fikirleri önce açıklık ve seçikliklerine göre tasnif edip sonra da fikirlerin açıklık ve seçikliğini doğru olduklarının işareti olarak görmesi gibi. Nietzsche'ye göre, değer-kuramsal söylem apofantik* söylemden tamamen ayrıdır. Güzel sözler güzelleştirir, soylu sözler soyluluk katar, güçlü sözler güçlendirir, sağlıklı sözler cana can katar; çirkin sözler kirletir, kölece sözler yalnız söyleyenleri değil söylenenleri de bayağılaştırır, zayıf sözler güçten düşürür; hastalıklı sözler bulaşır. Sözler, onları anlayan kişinin zihnindeki formları aydınlatmakla kalmaz; aynı zamanda bir kahkahayı duymanın insanı zindeleştirmesinde, gözyaşlarının canını sıkmasında olduğu gibi, yankı buldukları bedene enerji verir ya da onun şev-

*Grekçe "apophasis"ten. Retorik sanatında bir şeyi ima ettiği halde, demek istediğinin o olduğunu inkâr etmek. (ç.n.)

kini kırarlar. Yaltaklanan ya da iftira eden sözlerimizin onları yönelttiğimiz kişinin (zihni bunları reddettiği sırada bile) bedensel tözünü renkten renge soktuğunu ve katılaştırdığını gördüğümüz içindir ki kutsayışlarımızın ve küfürlerimizin şeylerin gidişatını değiştirdiğine inanırız; hem de sözde mekanizmamızın, kendi-içinde-doğayı sesimizin büyüsünden çoktandır tecrit etmiş olmasına rağmen.

Değer-kuramsal söylem apofantik söyleme tabi ya da onun yanında bir yerlere iliştirilmiş bir dil değildir; asli dildir. Değer terimleri dilin sadece en önemli sözcükleri olmakla kalmazlar, diğer dil burçlarının etrafında döndüğü yıldızlardır onlar. Dil, temelinde bir belirleme aracı değil, bir kutsama aracıdır. Bir bebek, dile, "tereyağını değil reçeli istiyorum" demek çok önemli olduğu için değil (bunlar için sözcüklere ihtiyacı yoktur) *Canım, Yavrum, Güzel* ve *Evet* sözcüklerinin barındırdığı güçler sayesinde girer. Ötekiler dünyayı onun için değer-bildiren sözler yoluyla yoğunlaştırırlar: Güzel bu, ye; ağzına sokma, kaka o; bak ne güzel sıcacık su; kaka soba, cici kedi, kötü köpek, korkunç sokak. Dildeki en soylu sözcükler en arkaik olanlarıdır; Homeros bütün destanlarında sadece üç renkten bahseder. Bunun açıklaması Homeros'un kör olması değildir çünkü Hindistan, Çin, Ortadoğu ve Yucatán destanlarında da daha fazla renkten bahsedilmez. Ama Homeros'un kahramanları yüceltmek için kullandığı sıfat ve tamlamalar bütününe pek bir şey eklemiş olduğumuz söylenemez.

Nietzsche en yüce yaşam biçimi olarak görülen şeyi en aşağı yaşam biçimi sayesinde anlamak gibi bir hınzırlık yaparak dilin en soylu biçimini, yani değerlerin dilini böceklerin bağrışlarından bize kalan atavistik bir miras olarak görür. Toplu halde yaşayan böceklerin, karıncaların ve arıların dili şüphesiz temsile dayanır, şeylerin şemasına tekabül etme esasına göre işler ve bir hakikat kinesiğidir. Fakat dil koloniler halinde toplumsallaşmamış, çıkardıkları sesler baştan çıkarıcı bir şarkıdan ibaret olan böcekler arasında ses çıkarmaya yarayan organların evrimleş-

mesiyle başlar. Ses çıkarma organları, yani pullu ayakları, boğumlu göğüsleri ve titreşen kanatları periyodik, sonsuz bir tekrar içeren, titrek bir şarkı yayarlar etrafa; bu şarkının tekrara dayalı kodlamaları bir şeyleri temsil etmez, temsiller ve ideallik üretmez fakat güzelliğin, sağlığın ve taşkın bir canlılığın güçlerini tekrar tekrar dile getirir ve tekrar tekrar onaylar. Çıkardıkları sesler enerji fazlasının minnettarlıkla dışa atılışı ve karşılık beklemeden harcamanın güneşli şarkısıdır.

Değerlendirmeler şeylerin güçlerine verilen güç armağanlarıdır. Hayat diğer güçlerin karşısına kişinin içinde kabaran güçlerle çıkar ve onları bu güçlerle kışkırtır. Hayat gücünün karşısına her ne çıkıyorsa ona göğüs germesini sağlayan güçlü duyumlar, geçip giden şeylerin hayat üzerinde bıraktığı pasif haz ve acı etkileri değildirler. Güçlü duyumlar, aktif bir duyarlılığın karşısına çıkan şeyi gülerek ve ağlayarak, kutsayarak ve küfrederek selamlarken kullandığı şeylerdir. Küfür ve gözyaşı başlı başına birer güçtürler. Gülme ve gözyaşı manzaraya zindelik ve sıkıntı katar, kutsama ve küfür dünyanın gidişatını yerinden oynatır ve soylulaştırır. Gülme gözyaşlarından bağımsızdır ve onlardan önce gelir; kutsama küfürden önce gelir. Kutsamak için uzanan ellerde, ihtiyaç ve yokluk yüzünden şeyleri amansızca tırmalayan ellerden daha çok güç vardır. Hayatın kendi zayıflığını keşfetmesini ve gücenerek zayıflığa sahip çıkmak istemesini sağlayan irkilme sonra gelir. Hayatın kutsaması parçalardan, bilmecelerden ve korkunç rastlantılardan oluşan bir evren üzerinde uzanır; ama bütün bunların bir bütün olarak, bilmeceleri çözülmüş, olumsallıklarının evrensel ve zorunlu bir yasanın kerteleri oldukları ortaya çıkmış şeyler olarak kavrandıkları bir ışık patlaması içinde gerçekleşmez bu süreç. Hayat şafağın ve sislerin üzerine kutsanmış bir gökkuşağı gibi uzanır; parçalanmış bir evrenin yayılıp daha da bölüneceği, bilmecelerden oluşan bir evrenin muammasını daha da artıracağı, rastlantılar evreninin sonsuza kadar süreksizlik ve geçicilik içinde hareket edeceği bir gökkuşağı gibi.

Değer güçlerini verenler bu güçlere sahip olanlar, onları ilk önce kendilerine vermiş olanlardır. Değer-terimleri denen bu yeni güçler taşkın bir sağlığı olanlarda doğar: Tutkulu kişilerde, başına buyruk [sovereign] kişilerde, kartallarda, Azteklerde. Asli, pozitif ve aktif değer-terimleri anlamlarını bildirimsel konuşma edimleri içinde değil, sevinç ya da coşku belirten konuşma edimleri içinde kazanırlar. Belirleme ya da özdeşleştirme işlevi değil yoğunlaştırma işlevi görürler. Kişi uykudan çarçur edilecek enerjilerle dolmuş olarak kalkar, ağaçların üstünde dans eden tan kızıllığını, bu kızıllığın doğurduğu görüntüleri ve serapları selamlar ve içindeki yaban şöyle haykırır: İyi ki hayattayım! Bahsettiği iyilik, kişinin içeride, koreografisini tan kızıllığının yaptığı pas de deux'de attığı her adımla kendini yoğunlaştıran enerji fazlası duygusu içinde hissettiği bir iyiliktir. Kişi bunu söyler çünkü hisseder. Bunu söyleyerek sadece malumat vermiş olmaz; kendini iyi hisseder ve bunu söyleyince daha da iyi hisseder. İyilik içinde kabarıp kişinin kendini dışarıya açtığı yüzeylerin şeklini değiştirir. Kişi banyoya girer; bakışları bütün aynalarda bir quetzal kuşu gibi ışıldayan çıplak bedeninin sonsuz yankıları arasında gider gelir ve mırıldanır: Ne kadar güzelim! Kişi "Ne kadar güzelim!" sözünün ne anlama geldiğini, ancak kendi dinçliğini, hatlarını ve bedenselliğini bir sanatçı gibi hissettiğinde, gelip geçici bir doğa olayını (insanın sabah aynalarda gördüğü kendi serabının ışıltılı ve keyfî zarafetini) üzerinde yıllar boyu tefekküre dalmaya değer bir olay olarak yakalayan sanatçının seçici, çerçeveleyici ve yüceltici gözleriyle gördüğünde anlayabilir. Kişi bunu söylediğinde kendini daha da güzel hisseder. Kendi mırıltısının kendi sefil suratının, pis bir çiftçininkine benzeyen derisinin ışıldayan imgesi içinde aksettirdiği güzelliği görür. Kişi bütün sabah mesaisini jimnastik salonunda kaslarını tüketene dek birtakım demirleri kaldırıp indirmekle geçirdikten sonra, sokağa çıkan merdivenleri tırmanırken şöyle der: Ne kadar sağlıklıyım! Kişi "Ne kadar sağlıklıyım!" sözünün ne anlama geldiğini ancak kendi içinde bu

ünlemi yaratan güç sayesinde anlayabilir. Bu sağlık, doktoru kendisine "şimdiye kadar ülser geçirmediğinize, ciddi bir kalp hastalığınız olmadığına, kolesterol yüzünden damarlarınız tıkanmadığına göre sağlıklısınız" diyen kapitalistinki gibi kendi olumsuzunun olumsuzlanmasıyla tanımlanan olumsuz bir kavram değildir. Bu sağlık, halter ya da gölge boksu çalışarak, ormanlarda geyik, savanalarda zebra kovalayarak keyfinize göre çarçur edebileceğiniz güce sahip olma duygusudur.

İçlerinde değer-terimlerinin doğduğu, sevinç ya da coşku belirten bu konuşma edimleri, ortaya çıktıkları helezoni canlılığı iki misline çıkartan güç girdaplarıdır. Bu konuşma edimleri, şekilsiz, nötr ve kayıtsız maddelere kendi düzenini dayatan ve onları tasnif eden yasa koyucu bir öznelliğin keyfi kararnameleri değildirler. İş adamı kıyafetli şişgöbek akademisyen, sömestr sonunda bağlı olduğu fakültenin verdiği öğle yemeğinde kadeh kaldırıp "Yüce bürokrasinin memuru olan azınlığa mensup biri olarak ne kadar *kalos k'agathos*'um!" diyebilir: Ama tutturamaz; peynir topları ve ucuz fakülte şarabı ile dolu hareketsiz bağırsaklarının kat kat halkaları içinde bomboş tınlar sesi.

Pozitif değer-terimleri kesin anlamlarını ikili bir sistem içindeki tanımlarından almazlar. Buradaki iyilik, taşkınlık, bağış, fazlalık, anlamını bir başka kategoriyle arasındaki karşıtlıktan alan ayrı bir kategori değildir.

Asli pozitif değer-terimleri kıyaslamadan doğmaz; ne gözlemlenen bir veriyi karşıtından ayırt etme işlevi ne de kişinin hatırladığı önceki bir duruma kıyasla ne derece bir değişiklik olduğunu belirtme işlevi görürler. Kişi, "Ne kadar güzelim!" diye haykırdığında şu anda aynalarda ışıl ışıl yansıyan şey ile zihnindeki sivilceli ergen fotoğrafının gösterdiği şey arasındaki farkları işaret etmez; "erkeksi çenemin duruşu tam da Marlboro Man'inki gibi olmasa bile diğer emlakçılarla akademisyenlerin %53'ü kadar da göbekli değilim" gibi hesaplar yapmaz. Kişi "Ne kadar sağlıklıyım!" diye haykırdığında kastettiği anlamı belirleyen şey kendisiyle aşağı sokakta saatlerine endişe dolu

gözlerle bakan ve ücret-köleliğinin hengâmesi içinde kendilerini tüketen kişiler arasında yaptığı bir kıyaslama değildir; dünkünün aksine bugün on mekik çektiği halde kaslarında hiçbir acı hissetmediğini söylemek istemiyordur sadece. Kişi "İyi ki hayattayım!" diye haykırdığında koca gövdesini, o gece yaşlı babasının taktığı ucuz kaputun yırtılmasıyla ortaya çıkan beyaz bir jöle topağının sefil imgesiyle karşılaştırıyor değildir. Değer -terimleri, bellek tarafından muhafaza edilen bir alandaki farklılıkların belirlenmesi değildirler. Belleğin gücüne bağlı olan etkiler değil, unutmanın gücünü üreten ürünlerdir. Porto Riko asıllı, Harlem'de oturan ve jimnastik salonundan çıkıp gergin bacaklarıyla, Long Island'lı etleri gevşemiş çıtkırıldım kızlar arasında Beşinci Cadde'yi turlayan kadın çocukluğunda geçirdiği dizanteriyi, döktüğü bağırsak kurtlarını ve haşlanmış makarnadan ibaret akşam yemeklerini hatırlamıyordur; her zaman sağlıklı olduğunu, bir gece bacaklarını tersane işçilerinden birine açıp ona gebe kalmış orospu annesinin de sağlıklı olduğunu bilir. Bangkok diskosunun aynalarla kaplı duvarlarında kirli sefil suratının bir an bir kuyrukluyıldız gibi parıldadığını gören ve zengin beyaz turistlerin aç ve ateşli gözleri önünde kölelerin karşısına çıkmış bir prens gibi hınzırca boy gösteren Lao'lu delikanlı, tarlanın balçığı içinde kimsenin yüzüne bakmaya tenezzül etmediği kavruk oğlanı hatırlamıyordur; artık her zaman geceleri sinsice çiftlik evine süzülen panterler kadar muhteşem olduğunu bilmektedir.

Pozitif ve aktif değer-terimleri, toplumsallaşmış yaşama ait iletişim sistemleri olan dil-oyunları içinde kullanılmazlar. Kendilerini bir efsun içinde sunan putlar ötekiler karşısında dilsizdirler. Değer-terimleri kendi olumsuzlarına karşı bir sistem içinde sabitlenmiş değildirler. Çünkü soylu bir duyarlılığı olanların gerçekten de kötü olana dair bir kavrayışları yoktur, marazi olanları, yaltaklananları, kincileri ve kinikleri gerçekten de anlamazlar. Onlara çok derinlere nüfuz etmeyen bir acıma bakışıyla, kendini bu acıma yüzünden şimdiden kirlenmiş hisseden bir ba-

kışla bakarlar. Onlar için kötü demek çirkin demek, talihsiz demektir. Kullandıkları terimler ötekilere karşı verilen bir savaşta atılan savaş çığlıkları ve sloganlar değildir; hissettikleri canlılık, sağlık, güzellik ve neşe etraflarındaki iktidarsız çoğunluğun tehdidi altında değildir. Kendilerini ötekilerin sızlanma ve şikayetlerinin listesini çıkararak neşelendirmemişlerdir. Onlardan uzak dururlar ve onlara karşı adaletsiz bir tavır takındıkları söylense de bunun nedeni bilgisizlikleridir.

Pozitif değer-terimlerinin olumsuzları tarafından tanımlanıp kuruldukları; lekeleyici terimlerin ise tepkisel bir nitelik arz ettikleri, ikincil konumda oldukları ve hayatın taşkın değil marazi güçlerini kutsadıkları pek çok ikili sistem vardır.

Köleler kötülüğü anlayanlardır, onların ahlâkı kötülük nosyonu etrafında inşa edilir. Temel kavramları bu tepkisel ve habis kavramdır. Zira bunların kötülükten anladıkları, kendi iktidarsızlıkları yüzünden tehlikeli olduklarını düşündükleri kişilerin, başına buyruk içgüdüleri olan kişilerin imgesinden; kendi kinlerinin asidi içinde kırılıp aşağılanan bir imgeden başka bir şey değildir. Onlara göre kötü olan, güçlü, yani sert; güzel, yani kibirli; sağlıklı, yani şehvet düşkünü; soylu, yani buyurgan olandır.

Bu kavgacı kavram, soylu iyi kavramını olumsuzlayarak üretilmiş basit bir karşıt kavram değildir. Kötülük hayaleti içi boş bir olumsuzlama değil, güçlü ve saplantısal bir imgedir; karşılaşmaktan kaçıp kinde biriken zayıflık güçlerinin yarattığı güçlü bir şeydir. Onların gözleri ötekilerin, başına buyruk olanların üzerinde sabitleşmiştir ve onları kendilerini tanıdıklarından daha derinlemesine anlarlar; onların içinde filizlenmekte olan muhteşem ve korkutucu çiçeği önceden bütünüyle hayal edebilirler. İçlerindeki hayal gücü geniş sanatçı sayesinde annesinin rujuyla dudaklarını boyayan 4 yaşındaki kızda Ahab'ın şirret karısı İzabel'i, mahalle okulundaki bir grup yaramaz çocukta

dünyayı dağıtan Kartezyen kötü cinin alaycı gülümsemelerini, otoyolda otostop çeken chicano'nun güçlü kollarında baltalı tecavüzcü-caniyi görürler.

İyilik fikri onlar için kötülük kavrayışlarının soluk bir yan etkisidir. İyiliği kendi içgüdülerinden ve kendi neşelerinden değil, soyluların sözlerine karşılık olarak korkakça ve açgözlülükle buruşturdukları yüzlerinden tanırlar. Onların dudaklarında sağlık, dünyanın bulaşıcı hastalıklarına kapıları kapatmak demektir; güzellik sürüde hizmet verirken giyilen üniformaları kuşanmak, iyilik verimlilik, mutluluksa ele geçirilmiş olanla yetinmektir. İyi hayatı yaşayanlar bizleriz, derler. Oysa bu iyiliğin kendisi kavgacı bir terimdir; keyfi başına buyrukluğun onaylanması değil, ötekilere yöneltilmiş bir taleptir.

Şeylerin tözlerinden kopan güçleri kendi üzerlerine kapatıp dünyaya karşı bir kapanım yüzeyi sergilerler. Ötekilere dönülen bu yüzey üzerinde başına buyrukluğun imgesi kinci ve açgözlü güç tarafından ötekilere yöneltilmiş bir talep olarak yansıtılır ve kutsanır. Onlar ötekilerle değerleri temsil ederek, fetişleriyle birlikte ve yüzleri de fetiş haline gelmiş bir biçimde yüzleşirler.

Deminden beri iyilik, sağlık, güç, canlılık, kötülük ve memnuniyet için *nosyon, kavram, fikir* gibi sözcükler kullanıyoruz. Oysa değer-terimleri kavramlara, özlerin şemasını çıkaran matrisleri içeren formlara işaret etmezler aslında. Bunlar, kullanımlarını ve tanımlarını sistematik karşıtlık içindeki terimlerden oluşan bir yapıdan (bireylerin kavramsal olarak idrak edilen kimliklerini birbirleriyle karşıtlık içinde belirleyip iletmelerini sağlayan yapıdan) alan terimler değildirler. Kölelere özgü kötü anlayışı, soylu ve soylulaştırıcı iyi kavramının içeriği üzerinde dilbilgisel olumsuzlama işleminin uygulanması sonucunda oluşmaz; bu anlayışın çağırdığı hayalet, kendinden beslenip kendi kendini yoğunlaştıran kinci bir hayat ürküntüsünü kutsamak, takdis etmek için gelir. Bir iletişim sistemi içindeki bir araç değil; is-

tihbaratla, yani kurnazlıkla, çapraşıklıkla, hileyle, tuzak kurmayla ilerleyen bir saldırıda atılan bir savaş çığlığıdır bu. Bir şey iletmez; kirletir ve suç ortaklığı yoluyla yayılır.

Her değer-terimi, canlı bir organizmanın ortamını oluşturan güçler içindeki yerinden ve onu türe tabi kılan üreme buyruğuna olan bağımlılığından kopmasını sağlayan güç fazlasının kutsanmasıdır. Doktorun hastalık ve organik ve psişik bozulma belirtilerini bulmak için yaptığı bir dizi test tarafından belirlenip tanımlanmayan sağlık, coşkulu bir güç hissiyle birlikte gelen sağlık, sürekli çarçur edildiği halde azalmayan bir fazladır. Kişinin işlevsel bütünlüğünü niteleyen sağlık değil, özünde bilinen ama aslında bilinmeyen birçok sağlık türü olan sağlıktır bu: Satirlerin ve gerillaların sağlığı. Bu sağlık bir kayıt değil bir taahhüttür, taşkın güçlerden oluşan çalkantılı bir kaostan doğan dans eden bir yıldızın izlediği yörüngedir. Kendi güzelliğine değer veren hayat –Nietzsche'ye göre en soylu, en nadir bulunan kil ve boyayla, yani kendi teni ve kanıyla çalışan sanatçının özgün yönelimidir bu– kendi doğal formlarını ve sanatçılığının ikinci bir doğa haline getirdiği formları, bilinmeyen düşler ve danslar uğruna bordasından atarak yükünü hafifletir. Sahip olduğu güzellik hissini artık ele geçirilmiş ya da pazarlığı edilmiş formlar üzerinde sabitleyip bu formları mumyalaştırırsa, bunlar bir fetişin yüz buruşturmaları haline gelirler. Doğruluğa değer veren hayat, büyük bir zahmetle oluşturduğu kanılarının her birini önüne çıkan her meydan okumaya açar. Sorumluluğa değer veren hayat bir tür anlaşma olarak verilen hiçbir cevabı yeterince sorumlu bulmaz, bu cevabın daha başka taleplere de tabi tutulması gerektiğini düşünür.

Değer-terimleri koyutlayan, sevinç ya da coşku ifade edici nitelikte konuşma edimleri, yapıları itibariyle süreksizdirler ve israf ölçüsünde harcama anlarını kutsarlar. Değerler uğurlarına, aylar, yıllar, yüzyıllar boyunca biriktirilip korunmuş zenginlik ve yeteneklerin, varlık ve kefaletlerin, bina ve kurumların çarçur edildiği terimlerdir. Gerçekliğe gerçekçi bir biçimde uyum

gösterme yönündeki zorlamadan değil, kişinin sahip olduğu güç ve kaynakları muazzam kozmik boşlukların içine parıltılar saçarak tükenen güneşin coşkusuyla harcaması yönündeki zorlamadan doğarlar.

Demek ki değer-terimleri zaman ve mekânı aşan sabit bir formlar düzeninin işaretleri değildirler. Ampirik olayların başsız sonsuz akışı içine yerleşik bir devamlılık ve koruma etkeni sokmazlar. İdealize edici fikirler değildirler; kişinin kendisini idealize etmesi, kendi mevcudiyetini yerleşik, hep aynı kalan bir form –ideal bir mevcudiyet– içinde sabitlemesi işlevini görmezler. Putlaştırma terimini işte bunun için kullanıyoruz: Bir put, ortak bir söylem düzeni sabitlemeyen görüntüler içinde varolur; etrafına ışık saçan ve güç veren, istenmeden veren, karşılığında bir şey istemeden veren kendi ışığıyla akkor haline gelmiştir.

Değer-terimleri, enformasyon sistemlerini işleten ve bir terimin anlamını, öteki terimlerin anlamlarını daha kesin bir biçimde çizerek, giderek daha tayin edici bir biçimde çizen zihinsel edimlerle anlaşılmazlar; bulaşma yoluyla yayılırlar. Sağlıklı, güçlü, gururlu ve neşeli olanları kötü diye niteleyen savaş-çığlığı enformasyon aktarmaz; dile bir virüs gibi bulaşır. Başkan Ronald Reagan, Başkan Daniel Ortega Saavedra'ya "şık bir gözlük takmış yirmi beş sentlik diktatör" dediğinde yaşlı bir adamın genç bir devrimciye duyduğu kin dolu, iğdiş edici nefreti milyonlarca kişiye bulaştırıp onların o kavgacı cehaletlerini onaylamıştı. Bir dalgıç Java Denizi'nden çıkıp gemide kendisini bekleyenlere "Müthiş bir şey!" dediğinde, dalış elbiselerini giyip ağırlık kemerlerini bağlayan arkadaşlarına derinlik sarhoşluğu çoktan bulaşmıştır.

Siz Bangkok'taki bir kabarede geçen sahneyi, yani on yedi yaşındaki Lao'lu garsonun birdenbire masaya çıkmasını, üstündeki kırmızı üniformayı çıkarıp tabaklarla bardakların üstüne atmasını, bedeninin tam bir kendinden geçmişlik içinde kabarmasını, beyaz saçlı safir toptancılarının ve ipek giysiler içindeki

modacıların tam göz hizasında dimdik organının nabız gibi atışını, mümkün olduğunca betimleyici bir biçimde, hatta neredeyse bilimsel bir gözlemci edasıyla anlatırsınız; sonra dinleyiciniz sizden değer biçmenizi beklerken anlatınızın akışı bir "Harika!" ya da "Vay anasını!" nidası tarafından kesiliverir. Bu nida anlatılan olayı toplumsal ve normatif kodlara göre verilen bir yargıyla sınıflandırmaz; az önce anlatılan şeyin –daha önce hiç yapılmamış ya da görülmemiş olan şeyin– kişinin gördükleri hakkında bir yargı vermek için kullandığı bütün kodların ve normların dışında olduğunu haykırır. Sizi dinleyen kişiye ileteceğini tonuyla iletir; ister fotoğraf gibi olsun ister soğuk, bilimsel bir mesafe barındırsın (artık elinizden ne geliyorsa) yaptığınız betimlemenin ilettiği şeyden öte bir şeyi, ondan farklı bir şeyi iletir. Açık açık söylenemeyen, itiraf edilemeyen, çocuksu ve sapkın bir şeyi; gayri ihtiyari içinizi kavuran haseti, içinizde birdenbire kabaran acıma hissini –çocukları taciz ettiğiniz kendi on yedi yaşınız; utanç ve suçluluk duygusuyla dolu ereksiyonlarınızı kapısı kilitli tuvaletlerin sidik ve bok kokları arasına gizlediğiniz on yedi yaşınız; biyolojik, cinsel olgunlaşmanıza iğdiş edilmenin damgasını vurduğu on yedi yaşınız için duyduğunuz acıma hissini– iletir. Yaptığınız betimlemeyi hiç görmemiş, duymamış ya da hayal etmemiş olduğu bir şeyin betimlenmesi olarak dinleyen ve biraz ürkmüş, infial halindeki zihni toplumsal, ahlâki, normatif yargı ve suçlamalarla kaynayan dinleyiciniz, sözlerinizin ona bulaştırdığı duygunun sıcaklığıyla birdenbire kıpkırmızı kesilir. Bir şeyler anlaşılmıştır; suç ortakları arasında bir şeyler anlaşılmıştır. Ötekini sizin suç ortağınız yapan bir şeyler söylenmiştir.

İşlevsel organizmanın iç kas, bez ve sinir sistemlerinin belirtilerinin bir tür genişlemesi olarak incelenebilecek yüzeyler olan ötekinin yüzeyleri katlanarak bir yüz haline gelir. Ötekinin yüzü ifadenin ilk yeridir. Yüzün hatlarını çizen ve hareketlerini bi-

çimlendiren duyu-motor güçleri konuşurlar, niyet bildirirler ve çevredeki nesne ve hedefleri işaret ederler.

Aynı zamanda, insanın gözlerini, duruşunu ve yüzeylerini etrafa açan, bir canlılık taşması içinde kabarıp gözlerini parlak, kulaklarını uzak melodilere akortlu ve yüzünü ateşli kılan duyumsal güçler de konuşurlar. Yüz sıcaklık ve ışıktan bir ikiz yapar kendine; bu ikiz ötekileri hizaya sokmaya yönelik mesajlar değil kendine yönelik soylulaştırıcı, onaylayıcı ve kutsayıcı sözler –temsili formları adına değil yoğunlaştırıcı güçleri adına sarf edilen sözler–, mantralar söyler. İfade edici yüz katlanıp bir put haline gelir.

Yüzünü dünyaya dönen kişiyi bir put haline getiren güçler amaçlı –bilişsel ve iletişimsel– güçler değil; ötekinin yüzeylerine can katan duyumsal güçlerdir. Çünkü duyarlılığımızın içinde bulunan duyumsallık, enformasyon parçaları olarak kaydedilen dış uyarıcıların duyu yüzeylerimiz üzerindeki haz ve acı parlamaları haline gelmelerini sağlayan duygulanımsal etkilerden ibaret değildir. Hazlar ve acılar pasif bir duyarlılığın tepkisel duygulanımlarını işaret ederler sadece. Bizim organizmamızdaki duyumsallık bir güçtür ve aktiftir; duyumsallığımızın yoğunluğu sayesinde bedenlerimizi, organizmamızın ihtiyaç ve isteklerini telafi etmek zorunda olmadığı şeylere, belli bir neden olmaksızın açarız; gözlerimizi uzak hayallerle seraplara ve en uzak yıldızlara açarız; kulaklarımızı şehrin uğultusuna, orman böceklerinin hiçbir mesaj içermeyen mırıltısına ve hışırdayan yapraklara açarız; ipekli elbiseleri ve ölürken bile gösterişlerinden bir şey kaybetmeyen kelebeklerin tozunu okşarız ve bedensel tözümüzü okyanusların ihtişamına ve elektrik yüklü fırtınaların göksel dehşetine açarız. Sağlıklı duyumsallığın güçlü ve aktif güçleri, absürd olan yüzünden acı çekmezler, onun içine kahkahanın gücünü sokarlar; evrenin düşüncesiz zalimlikleri onları bozguna uğratmaz, bu zalimliklerin üstüne ağlamanın ve küfretmenin gücüyle giderler. Sağlıklı duyumsallığın güçlü ve aktif güçleri konuşurlar, kutsama ve lanetleme sözleri söylerler.

İfade edici yüzün yüzeyleri üstündeki güçlü ve aktif duyumsallık güçleri, bir putun kahkahası ve gözyaşlarıyla bu yüzü ikiye katlarlar. Ve sevinçli, soylulaştırıcı, kutsayıcı sözlerini söylerler. Ereksel olmayan, tekrara dayalı, ısrarcı ve yoğunlaştırıcı güçlerin söylediği bu sözler nutuk çekmez, şarkı söylerler. Herkesin gördüğü şeyleri işaret etmez, kendilerini dile döken kişinin üzerindeki bir hayaleti görünür kılarlar. Bu hayaleti ötekilerle kıyaslamayan ya da onu ötekilerin talep ve kaynaklarına havale etmeyen neşe ve ağıt sözleri başına buyruk sözlerdir; bir putun kristalize olup ışık parıltıları saçmasını sağlayan mantralardır.

Zayıf, pasif duyumsallıkta pasif haz ve acı duygulanımlarının yanı sıra güçler de vardır, kinci ve kavgacı güçler. Acılaşmış ve tepkisel duyumsallık, üstündeki yaraları ve yara izlerini parlatıncaya kadar ovar; ötekilerin başının etini yemek için kendisini iyi yaşam imgesiyle temsil eder –kendisini fetişleştirir. Hayatın sürekli bir med-cezir halindeki güçlerini sabit, yerleşik, hep aynı kalan formlarla sabitlemeye çalışır. İdealize edici sözleri fetişleştirici mesajlardır –ötekilere yöneltilmiş talepler. Bu sözleri anlayan barındırdıkları gücü de anlar; bunlar formlarının ötekilerin ayrımlar ve belirlemeler yapan zekâsı tarafından kavranması yoluyla değil, kurnazlıklarının ötekilerin keskin duyumsallığı içinde suç ortakları bulması sayesinde yayılırlar.

Ötekilerin değerlerini yüzlerinde buluruz. Duyumsallıklarının putlaştırdığı ya da fetişleştirdiği şeyi, yüzlerindeki ifadenin anlamında değil endamlarında görürüz; biçimini dünyanın basıncından değil içlerindeki coşkulu ya da kinci iç güçten alan endamlarından.

Uygarlığın ortak kodlarıyla kodlanmış biri çıkıp bizimle yüzleştiğinde, yüzü "İşte buradayım!" der. Bizimle toplumsal

kategorileri örnekleyen bir diğer tikellik olarak yüzleşmez. Bizimle yüzleşen, bu yüzeye verilebilecek anlamın kapsayamayacağı bir şeydir; formları ve formların kodlanmış anlamını aşan bir fazlalık. Yüzleşme, ötekilerden alınıp onlara verilen mesajların mübadelesini kesintiye uğratan bir coşku edimidir.

Ben, yani bir hayalet yaratan, "İşte buradayım" diyen put, *ben* teriminin anlamını etrafta bulunan *o* ve *onların* nasıl kodlandığını belirleyerek çizen bir kavrayış edimiyle anlaşılmaz. Kişi yalnız dolaşan hayvanın hayaletiyle birdenbire karşı karşıya bulur kendini: Kartalla, şahinle, satirle, sfenksle, ayrılmış olanla, kutsal olanla, putla. Ortada beliriveren şeyi tanımak, bir kategorinin bir diğer örneğini yeniden kodlamak, yeniden idrak etmek demek değildir; bu tekil hayalete cevap vermek demektir. Cevap verirken söylenen "Vay canına, geldin demek ha!" ünlemi, mesaj ticaretini kesip bir duyumsallık taşmasıyla, gülen ya da ağlayan, kutsayan yada küfreden bir selamla karşılık veren bir ünlemdir. Ne iletiyorsa tonlaması yoluyla ileten bir ünlem.

Suç ortağı olan duyumsallıklar arasında bir şey geçer. Bir şey anlaşılmıştır; *suç ortakları arasındaki parola* tanınmıştır. Seni türünün tek örneği olanla –quetzal kuşuyla, yabanla, yerliyle, gerillayla, göçebeyle, Moğol'la, Aztek'le, sfenksle– suç ortağı yapan bir şey söylenmiştir.

Khajuraho, Hindistan

IV. DÜNYANIN MIRILTISI

A. ENFORMASYON VE GÜRÜLTÜ

Konuşarak, telefonla, kasetlerle, yazıyla ve kâğıt basarak enformasyon iletiriz. Bu yöntemlerle dilsel kod içinde iletişim kurarız. Ayrıca beden kinesiği ile –jestler, duruşlar, yüz ifadeleri, nefes alma, iç çekme ve birbirimize dokunma yolları ile– de enformasyon iletiriz. Burada gerçekleştirilen iletişimde de kısaltmalar, göstergeler ve uzlaşımlar kullanılır.

Kâğıda dökülmüş çizgileri yazı haline getirmek için, belli vuruşların belli bir sözcüğe ve nosyona karşılık geldiğini buyuran uzlaşıma uymamız gerekir. Ama el becerileri olağanüstü, iyi bir eğitim görmüş, sağlığı yerinde ve çok dikkatli olanlarımız

bile kalemle veya daktiloyla yazarken hata yaparlar. Klasik yazarların defalarca tashihten geçen eleştirel basımlarında her zaman baskı hataları bulunur. Hiçbir konuşma yoktur ki kekeleme, telaffuz bozukluğu, aksan ya da tonlama hatası içermesin. Dizgi ve baskı teknikleri yazım hatalarını ortadan kaldırmak üzere tasarlanmış olmasına rağmen her kitapta bazı harfler ve sözcüklerin silik basıldığını görürüz, hatta kimileri o kadar siliktir ki göremeyiz, çıkarsama yapmak zorunda kalırız. Kayıt ve radyo-televizyon yayıncılığı teknikleri kakışmaları [cacaphony] ortadan kaldırmak üzere tasarlanmışlardır ama parazitler ve kesintilere çok sık rastlanabilmektedir; histerezis, yani elektromanyetik alandaki kayma yüzünden yayının aksaması durumu her zaman ortaya çıkmaktadır ve artyörede [background] her zaman gürültü vardır.

İletişim içine girmek, mesajı artyöresindeki gürültüden ve ona içsel olan gürültüden çekip çıkarmak demektir. İletişim parazite ve karışıklığa karşı verilen bir mücadeledir. İletişim, artyöreye geri itilmesi gereken bağlantısız ve belirsiz sinyallere karşı, konuşmacıların birbirlerine gönderdikleri sinyallerdeki kakışmaya karşı –lehçelere, telaffuz bozukluklarına, duyulmayan sözlere, kekelemelere, öksürüklere, ünlemlere, başlanıp arkası getirilmeyen sözlere ve grameri bozuk ifadelere karşı– ve yazı/çizgi hatalarına karşı verilen bir mücadeledir.

B. İLETİŞİM VE KAVGA

Bilginin geliştirilmesinin *iz sürmek, baskın yapmak, strateji, savaş* ve *fetih* gibi askeri terimlerle kavranıyor olması çarpıcı bir durumdur. Ama bilgi, iletişim içinde ve iletişim kurmak için geliştirilmez mi? Zırhlarını ve silahlarını kuşanmış bireyler birbirleriyle karşı karşıya gelip iletişim kurmak için bir hamle yaptıklarında –çıplak ellerini uzattıklarında ve konuştuklarında –sergilemiş oldukları şiddet durur. Söylem şiddeti kesintiye uğ-

ratır, sözler silahların şakırtısını susturur. İletişim bütün kavgaların ötesinde ortak olan bir şey bulur ve kurar.

Fakat klasik düşüncede iletişimin kendisi bir tartışma [agon], konuşmacılar arasındaki bir kavga olarak anlaşılmıştır. İletişim söylem içinde, yani konuşmacıların birbirine karşı çıktığı bir talep-yanıt, önerme-karşı önerme diyalektiği içinde cereyan eder.

Kişi iletişimi şiddetin sürdürülmesi olarak görür, ama başka araçlarla sürdürülmesi. Kişi herkesin kendi söylediği şeyin haklılığını kanıtlamak için konuştuğunu gördüğü zaman, iletişimin onaylama ve karşı çıkma yoluyla ilerleyen diyalektik ritmi içinde herkesin kendini ötekinden başkalaştırdığı bir ara görür. Kendi haklılığını kanıtlamak için konuşmak ötekini susturmak için konuşmaktır. Ama Sokrates kişinin kendi haklılığını kanıtlaması imkânını daha en baştan devre dışı bırakmıştır. İletişim ötekini, yani muhatabı değil, dışarıdaki yabancıları (barbarı, kişileşmiş gürültüyü) susturma çabasıdır.

Michel Serres, her türlü iletişimde gerçekten de ötekini susturmak ve ona direnmek için güç uygulandığını ileri sürer,[1] ama bu gücün uygulandığı yer, içinde muhatapların konumlanıp birbirlerinden farklılaştıkları talep-yanıt, önerme-karşıönerme diyalektiği değildir. Birinin söylediği ötekinin söylediğine karşı düşebilir –onu sorgulayabilir, yadsıyabilir ya da onunla çelişebilir–, ama konuşmacılar birbirlerine karşılık olarak karşıt önermeler formüle ederken kendilerini bir karşılıklı dışlama konumuna yerleştirmezler. Zira konuşmacı ile dinleyici belli bir ritmle diyalog içinde rol değişimi yaparlar; kaynak alımlayıcı olur, alımlayıcı da kaynak; öteki aynı olanın bir varyantından ibaret olur.[2] Tartışma, çekişme değildir; karşılaşmayı nöbetleşmeye [interchange] dönüştürür.

Ancak iki birey şiddeti bir yana bırakıp birbirleriyle iletişim

1. Michel Serres, "Platonic Dialogue," İng. Çev.: Marilyn Sides, *Hermes* içinde, der. Josué V. Harrari ve David F. Bell (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1983).
2. A.g.y., s. 67.

kurmaya koyulduklarında dışarıdaki yabancılarla bir iletişimsizlik ve şiddet ilişkisi içine girerler. Ortada pekâlâ da iletişimi engellemekte çıkarı olan bir yabancı ya da yabancılar olabilir; olabilir demek pek doğru olmuyor aslında, her zaman vardır. Bireyler arasındaki her konuşma yıkıcıdır; yerleşik bir düzeni, yerleşik bir değerler kümesini ya da bazı köklü çıkarları yıkar. Bütün konuşmalarımıza kulak misafiri olan bir düşman, bir büyük birader vardır her zaman; kapalı kapılar ardında bile alçak sesle konuşmamızın nedeni budur. Kendi aramızda birbirimize söylediğimiz hiçbir şeyi, canlı yayın yapan televizyon kameraları üstümüze doğrultulmuş olsaydı söylemezdik.

Şunun değil de *bunun* iletilmesini engellemekte çıkarı olan yabancılar vardır; bu engelleme işini de savlar ileri sürerek, onu baştan çıkarıcı ve cezbedici biçimlerde sunarak ya da zamanı ve mekânı onunla doldurarak yapar. Herhangi bir biçimde iletişim kurmamızı engellemekte çıkarı olan yabancılar vardır. Bunu da zamanı ve mekânı bağlantısız ve çelişkili mesajlarla, gürültüyle doldurarak yaparlar.

Eskiden binaların sokağa bakan duvarlarında pencere yoktu; konuşmaya gelen biri zili çalıp adını söylemek zorundaydı. Bugün binaların sokağa bakan duvarları, üzerlerine neon ışıklarıyla mesajlar yazılan ekranlardır; alımlanıp yanıt verilmeyen ama ajite eden ve çağdaş yaşamın tüketim çılgınlığını kışkırtan, göz kamaştıran ve ayartan imgeler halinde iç içe geçmiş bağlantısız ve çelişkili mesajlardır bunlar. Kırsal bölgelerin en uzak, en tenha yerlerine giden yollar ve patikalar bile borsanın o gerilimli kargaşasını içlerinde taşıyan tellerle kaplıdır; uzaydaki uydulardan seken ışınlar bütün duvarları aşmaktadır.

Etrafımıza dikmek zorunda olduğumuz duvarlar maddi olmayan duvarlardır, barındırdığı terim ve tabirlere sözlüklerde ve retorik kılavuzlarında rastlanmayan bir idiolektin duvarlarıdır. Yalnızca sevgililerin konuşmaları değil tekrar tekrar kaldığı yerden devam ettirilen bütün konuşmalar zamanla dışarıdaki yabancıların anlayamayacağı bir hal alırlar. Her konuşmada gizli-

lik vardır. Bu gizlilik duvarı inceldiği ölçüde sadece moda düşünceler, basmakalıp formüller ve suya sabuna dokunmayan yargılar dile getirmeye başlarız. Heidegger bunu gözden kaçırmıştı; *das Gerede*'yi, yani konuşmayı üretenler her koridorda, her sınıfta, gevşeyip kafamızı boşaltmak için gittiğimiz her barda pusuya yatmış olan büyük ve küçük Hitler'lerdir.

Müttefikler de vardır –aramızdaki iletişimi artırmak işlerine gelen yabancılar. Şirket, mensuplarının birbirleriyle iletişim kurmasını ister; komşularımızla aramızda bir anlaşmazlık çıktığında polis kendilerini çağırmadan önce birbirimizle iletişim kurmamızı ister. Otoriter yönetimler bile yurttaşlarının en azından korkularını ve ümitsizliklerini birbirlerine iletmelerini isterler.

İletişim kuramadığımızda yardım almak için dışarıdakilere, yabancılara başvururuz. Görüşlerimizi etkili bir biçimde iletebilmek için, profesörlerden yerleşik söylem biçimlerine ve halihazırdaki tartışmalara hâkim olmayı öğrenmek için derslere gireriz. Bizim gibi bilim adamı/kadını olan Japonlarla ya da Afrika'daki tarım işçileriyle iletişim kurmaya çalışırken bilim cemaatine, bu cemaatin yerleşmiş söz dağarcığına ve retoriksel formlarına başvururuz. Descartes kendi zihninin ve kendi düşüncelerinin varlığını kanıtladıktan sonra, diğer zihinlerin varlığını ve onlarla iletişim kurma imkânını ele almaya geçmeden önce o büyük yabancıya, Tanrı'ya başvurur.

Sokrates felsefeyi bir öğretinin aşılanması değil de terimlerin netleştirilmesi haline getirerek, tıpkı analitik felsefeciler ve son dönemdeki pragmatik felsefeciler gibi iletişimi kolaylaştıran bir şey haline de getirmiştir. Askerliği bırakarak cemaatinin hizmetinde bir filozof olmaya geçen Sokrates doğruluğun gerçek düşmanı olan boş lafa ve barbara karşı mücadele etmiştir.

Fakat Michel Serres Sokrates'in çabasını, rasyonel cemaatte gürültünün ortadan kaldırılmasını dünyanın gümbürtüsüne karşı verilen bir mücadele haline; yabancıya karşı verilen mücadeleyi de ampiriste karşı verilen mücadele haline getirecek şekilde yorumlar.

C. GÖSTERİLEN, GÖSTEREN, GÖNDERGE

İletişim kurmak verilen bir sinyalin konuşmacı için de dinleyici için de aynı anlama geldiğini kabul etmektir. Verilen bir sinyalin daha önce verilen bir sinyalle aynı anlama geldiğini kabul etmektir. Uzlaşımsal gösterenlerin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde işaret ettikleri anlamın aynı olduğu fark edilir; Husserl ifadelerin anlamını ideal olarak niteler. Anlamlar zamandışı ve mekândışı bir biçimde değil, tekrar ortaya çıkma yolundaki belirsiz imkân sayesinde; herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda oluşturulan gösterenler tarafından işaret edilme yolundaki belirsiz imkân sayesinde varolurlar.

Dilde bir sözcüğün ilk ya da son kez ortaya çıkması diye bir şey söz konusu değildir. Bir sözcük ancak tekrarlanabiliyorsa anlamlı olabilir. Miadını doldurmuş sözcüklere, dilbilimciler ve edebiyat araştırmacıları tarafından, hâlâ gönderme yapılabilir ve bu sözcükler dile dönebilir; hiçbir zaman geri dönmemecesine defnedilmezler. Bir sözcük ilk kez oluşturulduğunda dilin kullanımları arasında kendine bir yer bulabilmek için dilin yapıları, paradigmaları ve formülasyon kuralları içinde zaten örtük olarak bulunuyormuş gibi görünmelidir.

Yalnızca anlamlama [signification] değil gösteren de idealdir. Bir seste sinyal işlevi gören şey gerçekte işitildiği biçimiyle kendine özgü titreşim niteliği değil, daha önce çıkartılmış ve ileride çıkartılacak diğer seslerle ideal olarak aynıymış gibi kabul edilen biçimlendirilmiş sestir. Sesleri sözcükler olarak işitmek demek, gürültüdeki sinyalleri işitmek demek, soprano

ya da bas, incelik ya da tınlama, yumuşaklık ya da yükseklik ya da tempoyu bir kenara bırakıp sadece sesleri uzlaşımsal olarak belli bir dilin fonetik sistemi içindeki ayrı ayrı sesbirimler haline getiren ayırıcı özelliklerine dikkat etmek demektir. Bir gösteren olarak sözcük zaten bir soyutlamadır ve bir idealleştirmenin ürünüdür.

Yazılı bir şeyi tanımak epigrafiyi, harflerle sözcüklerin hatalı yazılmış özelliklerini bir kenara ayırma becerisini gerektirir. Geometri dersinde öğretmenin tahtaya çizdiği şeklin ancak yaklaşık olarak doğru bir üçgen ya da daire sayılabileceği gerçeği dikkate alınmaz. Daireyi bir pergelle çiziyorsa, o çizerken kalem açısının kayıyor olması ve çizginin bir tarafının diğerinden daha kalın olması umursanmaz. Bir kitap okuyan kişi sadece hatalı satırları değil harflerin nasıl yazılmış olduğunu da sistematik olarak gözardı eder. Mavi mürekkeple mi yoksa siyah mürekkeple mi yazıldıklarına, Courier 10'da mı yoksa Courier 12'de mi dizilmiş olduklarına dikkat etmez. Okumak, kâğıdın ya da bilgisayar ekranının alt tabakasını, rengini ve dokusunu buharlaştıran ve yazıyı şeylerin maddi tertibinden koparılmış bir mekândaki aldatıcı örüntüler olarak gören tuhaf bir görme tarzıdır.

İletişim kurmak, örüntüleri yazı olarak gören o maddesizleştirici görüşü ve ses akışlarını sözcük ve tabirler olarak duyan o maddesizleştirici duyuşu uygulamış olmaktır. Söylenen sözcüklerin kendine özgü malzemesini, tınısını, azlığını ya da çokluğunu ve tonal uzunluğunu gürültü olarak görüp artyöreye itmektir; görünür örüntülerin kendine özgü rengini, yazılış ve diziliş biçimini beyaz gürültü olarak görüp artyöreye itmektir. İletişim –sözcüklerle kurulanı kadar üzerlerinde bir uzlaşım sağlanmış kinesik sinyallerle kurulanı da– sinyallerdeki iç gürültüyü ortadan kaldırmaya ve maddesizleştirici görüş ve duyuş tarzına yönelik bu becerilerin ortak olarak geliştirilmesine dayanır.

Ötekiyle iletişim kurmak için kişi öncelikle kendi deneyiminin ardışık anlarıyla iletişim kurmasını sağlayan terimlere sahip

olmak zorundadır. Kişinin şu anda telaffuz ettiğinde bir an önce telaffuz ettiğiyle aynı olduğunu kabul ettiği bir terime zaten sahip olması demek, ses örüntüsünü maddesizleştirmiş olması, bir seslenişi [vocalization] bir gösteren, bir sözcük halinde maddesizleştirmiş olması demektir. Kişi bir başkasına sözcüklerle bir şey ilettiğinde, iletişimin başarılı olduğunu nereden bilir? Çünkü öteki'nin bu deneyim hakkında konuşurken, ona yanıt verir ve başka deneyimlerle ilişkilendirirken kendisinin de kullanabileceği terimlerle konuştuğunu duyar. Kişi bir başkasının sözcüklerini kendisinin de kullandığı ya da kullanabileceği sözcükler olarak tanıyabilmek için bu sözcükleri ampirik tikelliklerinden (tınılarından, ritmlerinden, yoğunluklarından ve hacimlerinden –yankılarından) arındırır. Sözcüğü artyöresindeki gürültüden ve söylenişindeki iç gürültüden kopartır. Gürültünün azami oranda ortadan kaldırılması, kendileri de azami oranda birbirlerinin yerine geçebilen konuşmacılar arasında başarılı bir iletişim kurulmasını sağlayacaktır.

İlettiğimiz anlamlar –nesnelere ve durumlara göndermede bulunma tarzlarımız– soyut kendiliklerdir: Tekrar eden formlardır. İletişim kurmamızı sağlayan gösterenler soyutturlar, evrenseldirler: İdealdirler. Ama göndergeler de soyut ve idealize edilmiş kendiliklerdir.

Bir başkasına bir dağ görüntüsünden bahsediyorsak, bunun nedeni dağ manzarasının bizimle konuşmuş olmasıdır; kapının kahverengi değil de kırmızı olduğunu söylüyorsak, bunun nedeni kapının gözlerimizle temas kuran titreşimlerle bu sinyalleri göndermiş olmasıdır. Sözcüklerimizin, yani birbirimize gönderdiğimiz sinyallerin göndergeleri varsa, bunun nedeni şeylerin bize sinyaller gönderiyor olması ya da en azından genelde sinyaller yayıyor olmasıdır.

Ortam bütün konfigürasyonlardan ve şeylerin bütün yüzeylerinden sürekli olarak yayılan sinyallerle kaynamaktadır. O kır-

mızı rengi görmek, o kapıdan ya da görüntüden gelen sinyalleri almak, muazzam miktarda bağlantısız ve çelişkili sinyali artyöredeki gürültü olarak kurmak demektir.

Ama o kırmızı renge, kişinin daha önce kırmızı şeylere gönderme yapmak için kullandığı ve onu görmeyen ya da kendi bakış açısından gören muhatabı tarafından kullanılacak olan bir sözcükle göndermede bulunmak demek, bu kapının bu akşam vaktinin güneşi ve gölgeleri içinde gönderdiği ve tam da orada durmakta olan kişinin aldığı bir sürü sinyali filtreden geçirmek demektir. "Kırmızı" sözcüğü ya da kavramıyla ilettiğimiz şey, bu kırmızı kapıda bulunan ve bu sözcüğün işaret ettiği başka şeylerde de tekrar ortaya çıkabilecek şeydir. Göndergelerden gelen sinyallerin iletme amacıyla alımlanması, her şeyin büyük bir inatla, tek başına işgal ettiği yeri doldurmasını sağlayan tohumu, özü ve gerilimi anlamayı sağlayan bir titreşim değildir. Kapının kırmızısını, ormanın loşluğunu ve yaprakların biçimlerini, şeylerin nüfuz edilmemiş yoğunluğu üzerine damgasını vuran modüler örüntüler olarak görmektir. Yalnızca bu ayırt edici olmaktan uzak, düzleştirici algı türü iletilebilmektedir, der Serres. Şöyle bir şikâyette bulunur: "Algılanan nesne sınırsız bir biçimde ayırt edilebilir: Aslında her çember, her simge, her ağaç ve her güvercin için farklı bir sözcük olması gerekirdi; dün, bugün ve yarın için farklı bir sözcük; algılayan kişi bensem farklı sensen farklı, ikimizden biri öfkeli, kinli vs. (bu böyle sonsuza kadar gider) ise farklı değilse farklı bir sözcük."[3] İletişim kurmak, her şeyde kendisine özgü, perspektifsel ve ayırt edici olan ne varsa onun yaydığı bol miktarda sinyalin oluşturduğu seli gürültü saymak demektir.

Dünyanın gürültüsünü soyutlamak rasyonalist olmak demektir. Daha ilk iletişim kurma çabasında düşüncenin peşine takılacağı maddesizleştirme süreci başlar. Bir formu ampirik gerçekleşim-

3. A.g.y., s. 70.

lerinden bağımsız kılma çabası, evrensel olanın, bilimsel olanın, matematiksel olanın terkip edilmesiyle sonuçlanır.

D. GÜRÜLTÜDEN AZAMİ ORANDA ARINDIRILMIŞ ŞEHİR

Etrafımızda mırıldanan, vızıldayan, uğuldayan, çıtırdayan ve kükreyen bir dünya uzanırken, biz yüz yüze gelip alımlanabilecek, tanınabilecek ve tekrar edilebilecek sinyaller veririz birbirimize. Karşımızdaki kişi verdiğimiz malumatı, çıkardığımız seslerin tınısını, hacmini, aksanını ve vızıltısını kulak ardı ederek ve sadece tanınabilir, tekrar edilebilir forma dikkat edip sesimizin ve söylediğimiz cümlenin tekil titreşimliliğini [sonority] mesaja içsel olan gürültü sayarak alır. Ve ilettiğimiz mesajın göndermede bulunduğu şeyi, durumu ya da olayı dünyanın batağı içine batmış, kendine özgü sinyallerini, parazitlerini ve gürültüsünü yayan tekil, titreşen bir yoğunluk olarak değil, tekrar eden soyut bir kendilik olarak görür. Şeylerin ampirik olana gömülmüşlüklerinden soyutlama yapma pratiği, iletişimi yaratan şeydir. Gürültüyü ortadan kaldırmak demek mesajı başarıyla almış olmak demektir. Mesajı iletmekse soyut formu yeniden yaymaktır. Soyut olan, iletişim ortamı/aracı içinde muhafaza edilir ve bu ortamdan/araçtan ibarettir.

İletişilirken oluşan cemaat, aynı tarafta olan, birbirleri için Öteki değil Aynı'nın varyantları olan ve birbirlerine gürültü kirliliği dalgasını geri püskürtme yönündeki ortak çıkarları tarafından bağlanan muhatapların meydana getirdiği bir ittifaktır.

Yabancılarla iletişim kurma yönündeki Sokratçı çaba, aslında mevcut Atina cumhuriyetini rasyonel olarak onaylamayı değil ideal bir evrensel iletişim cumhuriyeti –gürültüden azami oranda arındırılmış bir şehir– kurmayı amaçlayan bir çabadır.[4] Bi-

4. A.g.y., s. 68.

limsel ve matematiksel bir söylem kurma ve dünyanın gümbürtüsünü susturma çabasıdır. Soyut matematiksel kendiliklerden doğanın nesnel bir temsili inşa edilirken, neredeyse-kusursuz bir iletişim içinde olan bir cemaat; bir kişinin kafasından geçenin aynı zamanda herkesin kafasından geçen şey olduğu Rousseaucu saydam bir cemaat oluşturulur. Her tür enformasyonun dijital olarak kodlanmış bir hal aldığı ve uzayın sessizliği içinde dolaşan uydular tarafından yayıldığı günümüzde bu cemaatin eli kulağındadır.

Fakat evrensel, soyut, nesnel, bilimsel söylemin tikelliklerden arındırılmış olduğu, herkesin söylemi olduğu gerçekten doğru mudur? Felsefe yapmanın kişinin kendi felsefesini, kendisiyle birlikte çürüyecek olan bir felsefeyi meydana getirmesi demek olması sadece rastlantı olamaz. Bir gün tam "Eğer felsefe, bilimin tersine otobiyografik bir..." diyordum ki bir bilim felsefecisi sözümü kesip bu ayrımı reddetti. "Özel görelilik kuramını Einstein oluşturmamış olsaydı başka birinin oluşturacağını söylemek aptalca olur," diye itiraz etti. "Einstein'ın üzerinde çalıştığı verilerin ve birleştirmeye çalıştığı kuramların henüz tasavvur edilmemiş olsa bile tasavvur edilebilecek çok sayıda farklı yoldan formüle edilebileceğini ve birleştirilebileceğini bugün herkes biliyor. Eğer Einstein Nazi Almanyasından zamanında kaçmamış olsaydı özel görelilik kuramına asla sahip olamayacağımızı düşünmek için çok neden var." Bir televizyon tamircisi için "elektrik" teriminin santralde çalışan bir elektrik mühendisinin ya da bir meteoroloğun, bir katı-hal fizikçisinin, bir astronomun anladığından farklı bir anlamı vardır. Her laboratuvarda anlamı farklıdır; herhangi bir bilim adamının/kadınının çalıştığı farklı modeller ve paradigmalar, kullandığı terimlerin hareketi etrafında farklı yollara açılırlar. Yeni kavrayışları sadece geliştirilen yeni hipotezler ve yeni deneyler yaratmaz; bir bilim adamı/kadını bir başka bilim adamının/kadınının çalışmasını okurken, terimler okurun kavramsal işlemlerinin çizdiği yollarda yazarınkilerden farklı bir hareket yaratabilir.

O halde, Serres'in sözünü ettiği, gürültüden azami oranda arındırılmış bir toplumsal alanda mesajların azami oranda şüphe götürmeyecek biçimde yayılması ideali, pazar yerinin bir başka putu –(askeri-endüstriyel kompleksimizin hizmetine koşmak üzere geliştirilmiş) iletişim kuramı putu– değil midir?

Serres'in savı onu ampirik olanın tamamını gürültü olarak nitelendirmeye iter. "İdeal bir form yalıtmak onu ampirik alandan ve gürültüden bağımsız kılmaktır. Ampirik alanın formun gürültüsü olması gibi gürültü de mesajın ampirik kısmıdır."[5]

Serres şu sonuca ulaşır: "Dışlanacak 'üçüncü adam' ampirist ve onun ampirik alanıdır... Diyaloğun mümkün olabilmesi için kişi gözlerini ve kulaklarını sirenlerin şarkısına ve güzelliğine kapatmalıdır. Duymayı ve gürültüyü, görmeyi ve yanlış çizilmiş şekli tek bir darbeyle ortadan kaldırırız; tek bir darbeyle formu kavrar ve birbirimizi anlarız."[6]

Rasyonalistler –matematikçiler, bilim adamları/kadınları ve o harikulade Grekler– ampirik tikellerin tikellikleri tarafından yayılan sinyalleri ortadan kaldırıp sadece soyut ideallikleri iletirler; ampiristler ise ampirik gerçekliklerin tikellikleri tarafından yayılan parazit varlığı devşirir ve her çember ve her güvercin için, ötekilerin kendi perspektifsel bakış açılarından gördükleri çemberler ve güvercinler için ve etobur konuşmacıların kinci ya da yırtıcı gözleriyle algıladıkları çemberler ve güvercinler için farklı sözcükler kullanırlar. Birinin ötekine şüphe götürmez bir enformasyon iletme yönündeki bütün çabalarına çomak sokan Kötü Cinlerdir onlar. "[Ampiristler] ne kadar haklıysa onları o kadar az duyarız; en sonunda sadece gürültü yapan kişiler olur çıkarlar."[7]

Ampiristler dünyayı yöneten iblislerdir. Fakat bu uçucu özel

5. A.g.y., s. 70.
6. A.g.y.
7 A.g.y., s. 70, n.11.

isimler dünyanın verdiği sinyaller içinde her aşamada daha fazla asimile edilemezler; onlara karşı mücadele etmek gerekir. Tek çözüm, Locke'a karşı Leibniz'le birlikte, "Matematik var olmasaydı ampirizmin her zaman doğru olacağını"[8] söylemektir. İletişimi kuran cemaat varoluşunu geçerliliğinin kanıtı olarak almak zorundadır. Tek çözüm "Protagoras'la Callicles'i duymak *istememektir* – çünkü onlar haklıdır." Bu, der Serres, "*ad hominem* [özel, şahsi - ç.n.] bir sav değildir; mümkün olan tek mantıklı savunma yoludur."[9] İstememiz gereken cemaat, insan-olmayan şeylerin sözde dilini –dünyanın mırıltısını, vızıltısını, uğultusunu, çıtırtısını ve kükremesini– duymak istememelidir; birbirimizin seslerindeki kekelemeleri, titremeleri, vızıltıları duymak istememelidir; duyma biçimini uzaydaki uyduların naklettiği matematiği kusursuz bir biçimde duyacak şekilde ayarlamayı istemelidir.

Şu anda çağdaş iletişim kuramı içinde tamamlanan Sokratçı antik diyalog felsefesinden amma olağanüstü bir sonuç çıkmış! Saydam bir öznelerarası alan kurma yolunda verilen mücadele, dünyanın sinyallerini nakledenlere karşı verilen bir savaştır. İletişim, iletişimsizliğe –iletişim kurmamayı istemeye ve ampirist iblisleri susturmak için verilen aktif bir savaşa– dayanır, onun öteki yüzüdür. Rasyonalitenin ve mantığın tek mantıklı savunusu, Protagoras'la Callicles'i dinlememe yolundaki aktif ve savaşçı iradedir – çünkü onlar haklıdır!

E. ÖTEKİYLE KARŞILAŞMA

Serres iletişimi, alıcı için de göndericininkiyle aynı enformasyon değerini taşıyan ifadelerin, değerleri mübadele-değerine in-

8. A.g.y., s. 70, n. 12.
9. A.g.y.

dirgenmiş ifadelerin mübadelesi olarak kavrar. Bir çemberi ötekinden; bir simgeyi, ağacı ya da güvercini ötekinden; bir dünü, bugünü ya da yarını ötekinden; senin kinli ya da öfkeli bakışını benimkinden ayırt eden şeyi fark edecek olan ifadeler hiçbir iletişim değerine sahip değildir. Serres konuşmacıları da nöbetleşe görev değiştiren alıcılar ve göndericiler olarak kavrar. Alınmış olan şey gönderilmiş olan şey olduğu ölçüde ve iletilmiş olan şey soyut, tikelliklerinden arındırılmış mesaj olduğu ölçüde, konuşmadaki iki taraf da birbiri için aynı olur: Dinleyici duyduğu şeyin söyleyicisi, alıcı da aldığı şeyin kaynağı haline gelir.

Serres bir diyalogta iki konuşmacının "hiçbir biçimde birbirlerine karşıt olmadıklarını",[10] birbirlerinin varyantları olduklarını, Aynı'nın varyantları olduklarını ileri sürer, çünkü soru soran ve yanıtlayan karşılıklı rollerini değişirler, böylece de "verili bir ritme göre" kaynak alımlama, alımlama da kaynak haline gelir. Ama bu ritm onları karşıtlaştırmaz mı? Sinyalin gönderilişi ile alımlanışı arasındaki zaman-boşluğu değil midir müdahalelerin ve yanlış anlamaların devreye girdiği histerezis alanını açan? Serres'in bahsettiği ideal cumhuriyette –gürültüden azami oranda arındırılmış iletişim şehrinde– gönderim ve alımlamanın eşzamanlı olması gerekmez mi? İletişim için ne kadar az zaman gerekiyorsa o kadar az termodinamik enerji gerekir ve ortaya o kadar az entropi çıkar. Model, enformasyon parçalarını aynı anda ileten ve alan iki modem olacaktır!

Ama bir şeyi onaylamak sadece kendini bir formülasyonun (soyutluğunun herhangi bir konuşmacının gönderdiği ve alımladığı ya da gönderebileceği ya da alımlayabileceği şeye denk kıldığı bir formülasyonun) geçici kaynağı haline getirmek değildir; birisine bir şeyi hakkında yargı vermesi, onaylaması ya da karşı çıkması için sunmaktır. Kendini bir söylem öznesi olarak ortaya koymak kendini yanlışlanmaya ya da karşı çıkılmaya açmaktır. Kendini söylem içinde bir özne kılmak, kendini bir baş-

10. A.g.y., s. 67.

kasına tabi kılmaktır. Demiştik: Birine selam vermek onun senin üzerindeki hakkını tanımaktır.

Birine soru sormak sadece kendini birazdan yeniden gönderilecek bir enformasyonun alımlayıcısı kılmak değildir; bir başkasına kendisinin ulaşamadığı bir şey için başvurmaktır. Bir başkasına şüphe ifade etmek, hatta onu selamlamak bile, kendi cehaletini, kendi eksikliklerini ve kendi mahrumiyetini ortaya sermektir; kendinle simetrik olmayan birinden yardım istemektir.

Birine hitap etmek sadece bir enformasyon kaynağına hitap etmek değildir; cevap verecek olan ve cevabının cevabını verecek olan birine hitap etmektir. İfade ile yanıt arasındaki zaman, ötekinin, bir yandan kişinin önünde tüm varlığıyla mevcutken bir yandan da onun dediklerine karşı çıkmak ya da onaylamak için dördüncü boyuta çekildiği zamandır –kendi ötekiliğini yeniden onayladığı, kendisine ilişkin neler sunuyorsa, ben ona ilişkin neleri temsil ediyor ya da ona neler sunuyorsam onların üzerine çıktığı zaman.

Bir başkasıyla konuşmaya girmek, kendi silahlarını ve savunma düzeneklerini bir yere bırakmak; kendi mevzilerinin kapılarını sonuna kadar açmak; kendini ötekine, yabancı olana açmak ve kendini sürprizlere, karşı çıkışlara ve ithamlara açık tutmaktır. Kişinin ortak olarak bulduklarını ya da ürettiklerini riske atmasıdır. Konuşmaya girmek, kendini yabancılara, Balinezyalılara ve Azteklere, kurbanlara ve dışlanmışlara, Filistinlilere ve Quechualara ve Crow Kızılderililerine, düşçülere, mistiklere, delilere, işkence görmüşlere ve kuşlara ve kurbağalara açabilmek için gürültüye, müdahaleye, yerleşik çıkarlara ve bize her zaman kulak kabartan büyük biraderlerle küçük Hitlerlere karşı mücadele etmektir. Kişi konuşmaya öteki için bir öteki olabilmek için girer.

Yeni cümlelerin yeterli nedenleri, eski sözcüklerle formüle edilen yeni enformasyonların üreticileri olarak gerekliyiz. Ama tikelliklerimizle, perpektifsel bakış açılarımızla ve anlamlar yayma-alma kapasitemizle de gürültünün bir parçasıyız. O cümleleri formüle etmekle geçen zaman kendi seslerimizin opaklığıyla dolan zamandır. Onu sevk eden kanallarda direnç olmasaydı, onu telaffuz eden oynak, abartılı, kekeme ses olmasaydı iletişim ne kadar da saydam olurdu!

Ama birbirimizin seslerindeki gürültüyü –mesaja kulak vermeye eşlik eden hayatlarımızın gürültüsünü– duymak da bir tür iletişim içermez mi? Ne tür bir iletişimdir bu?

Tikel olan, maddi olan, ampirik olan, der Serres, sınırsız bir biçimde ayırt edilebilir. Kaydedilemeyen ya da yeniden üretilemeyen bir parazit içindeki, her birinin kendine ait bir adı olan, sinyallerin ard arda gelişidir ampirik olan. Ama her gün birbirimize salt bir görüşün soyut formülünü değil, aynı zamanda bir kış ikindisinin benzersiz büyüsünü, birinin söylediği ve daha önce hiç söylenmemiş bir şeyin güzelliğini ya da daha önce hiç hissedilmemiş bir duygunun acayipliğini de iletmeyi başarıyoruz hiç şüphe yok ki. Dil, sınırlı sayıda sözcük ve gramatik yapıyla, daha önce hiç meydana gelmemiş olayları anlatmak için daha önce hiç söylenmemiş cümleler söyleyebilmeyi sağlayan hayret verici güçtür.

Bir şey söylemeyi başaran her yeni cümle, demiştir Merleau-Ponty, bunu dilde zaten bulunan cümle paradigmalarını tutarlı bir biçimde deforme ederek yapar. Her yeni cümle aynı zamanda kodun zorlanmasını, genişletilmesini ve deforme edilmesini sürdürür. "Şunu kabul edelim ki" der Serres, "...iletişim ancak aynı...formlara alışmış, bir anlamı aynı anahtarı kullanarak kodlamayı ve kodunu çözmeyi öğrenmiş iki kişi arasında mümkündür."[11] Kızılderili masallarıyla büyümüş bir Amerikalı, em-

11. A.g.y., s. 65.

peryal fatihleri anlatan masallarla büyümüş bir İngilize, birinin "cesur" olduğunu söylediğinde bu sözcüğü aynı anahtarla kavramazlar. Yine de birbirlerini anlayabiliyorlarsa bunun nedeni konuşmayı sürdürdükçe anahtar üzerinde doğaçlama yapmalarıdır.

Sadece sözcüklere –sabit ya da evrimleşen– bir kod yoluyla bağlanan anlamların iletilebileceğini varsaymak da yanlış değil midir? Ritm, tonlama, sıklık, kekelemeler ve sessizlikler bir şeyler iletir. Koşturur gibi nefes nefese kalmış bir sesle, olayların heyecanı iletilir; sesin üzerine çökmüş ağır sessizlikle bir yerin kasveti iletilir. "Kanıtla," sanat tarihçisinin taptığı sözmerkezci sistemin talebi budur. "Beni hâlâ sevdiğini kanıtla..." Sahne sanatları eleştirmeni Joanna Frueh akademik talebin sesiyle dalaşıp erkeğin etrafında çemberler çizerek, bunu farklı tonlamalarla, farklı yükseklik ve kreşendolarla söyler: "Kanıtla...Beni hâlâ sevdiğini *kanıtla*..." "Beni hâlâ *sevdiğini* kanıtla..."

Gırtlaklarımızın mesajı iletmek için geçen zamanı dolduran gürültüsü şeylerin gürültüsünü iletir ya da şeyleri ampirik çoğullukları içinde ayırt edilebilir kılar. Cephe ve perspektiflerin farklılaşmasını ve çoğulluğunu, ampirik tikellerin sınırsız biçimde ayırt edilebilirliğini iletmeyi her içgörümüzü parolaların, düsturların ve emirlerin evrensel dolaşımına zorla giren ampirik bir tikel –dün öfkeli ya da kinli iken seyrettiğimiz tikel bir çember, ağaç ya da güvercin– yoluyla dile getirerek; kendimize belli bir muhatap seçerek ve anlatıyı ya da açıklamayı bir tonlamayla, bir atakla ve bir kadansla ya da ortalığı bulandıran fazlalıklarla ve feryat eden, kulak tırmalayan ya da soluğumuzu kesen nidalarla kesintiye uğratarak, başarırız. Sadece gürültü çıkardığımızı düşünen biri dinlemek *istemeyen* biridir.

Anlayan kişi tondan, ritmden ve kadanslardan –sözceye içsel olan gürültüden, mesajın gönderilişine içsel olan kakışımdan– soyut formu çekip çıkarmıyordur. İçinde mesajın tikelleştirilip maddileştirildiği, kişinin kendi hayatının yolu üzerinde karşılaş-

tığı sınırsız bir biçimde ayırt edilebilen bir şeyin ampirik gerçekliğinin iletildiği o iç gürültüyü de –hışırtılı ya da boğuk nefesi, sönmüş ya da körük gibi ciğerleri, gurultuları ve iç yankıları da– dinlemektedir.

Bu iç sesle birlikte öne çıkan ve bir köşeden talepleriyle isteklerini duyuran şey, maddiliği içindeki öteki'dir. Öteki tekerrür eden bir işlevden, bana ricada bulunma ve karşı çıkma işlevinden ibaret değildir; ampirik olarak ayırt edilebilen bir yaralanabilirlik ve bir işgaldir. Luciano Berio, *Yüz* adlı yapıtını sözcüklerle değil sözcüklerin biçimlendiği titreşimli öğelerle –iç çekmeler, kesik nefesler, duraksamalar, vızıltılar, tıslamalar, hıçkırıklar, kıkırtılar, fısıltılar, salya sümük ağlamalar, çığlıklar, horultular, gurultular, mırıltılar ve inlemelerle– bestelemiştir. Bütün bunları, içinde elektronik seslerin vızıldadığı, çarptığı, şarkı söylediği, etrafa saçıldığı, dağıldığı çok geniş bir uzama daldırır; bu uzamda makinaların uğultusu en sonunda insan sesini boğar. Cathy Berberian bu besteyi icra ederken kendini, niyet ve yargılarını belli ederek açabileceğinden çok daha fazla açar –duyarlılığını, hassasiyetini, ölümlülüğünü ve bedensel varoluşunun akışını ve genişliğini açar.

Enformasyon ileten ifadelerin yeterli nedenleri olarak bizlerin yerini alacak birileri vardır hep. Tekilliğimiz ve sınırsız ayırt edilebilirliğimiz haykırışlarımızda ve mırıltılarımızda bulunur ve duyulur, gülüşümüzde ve gözyaşlarımızda: Hayatın gürültüsünde.

G. ARTYÖRENİN GÜRÜLTÜSÜ

Michel Serres'in neosokratik iletişim kuramı, iletişime içsel olan gürültüyü (sesin nabzını ve titreyişini, yoğunluğunun ve tınısının opaklığını, hayatın gürültüsünü, her birimizin kendi ti-

kelliğimiz içinde barındırdığımız ve bizi biz yapan gürültüyü) anlamadığı –anlamak *istemediği*– gibi, artyörenin konuşmalarımızın etrafını kuşatan gürültüsünü de anlamamıştır –anlamak *istememiştir*–.

Ses yalıtımı ve dijital kayıt teknolojilerindeki ilerlemeler artyöre gürültüsünün tamamen ortadan kaldırılması ümidini veriyorlar. Duyu-mahrumiyeti tankları ilk defa, 1960'larda, yunuslarla çalışan ve bütün dalgıçlar gibi dalmanın sessizliğini ve verdiği mutluluğu çok sevdiği için bu sessizliği karada da yaratmayı düşünen John C. Lilly tarafından icat edildi. Ama gürültüyü ortadan kaldıran teknoloji iletişimi de ortadan kaldırır. Artyörede duyma, görme ve dokunma sinyalleri olmayınca kişi dışarısı ile içerisi, geçmiş ile şimdi, algı ile hayal arasındaki sınırları artık hissedemez olur ve kısa bir süre sonra halüsinasyonlar görmeye başlar. Artyöre gürültüsü belli bir düzeyin üstünde olduğunda belirli bir sinyalin alımlanması mümkün olmadığı gibi, etrafta belli bir düzeyde hızlandırma, vurgulama ve yeniden yönlendirme işlevi gören sabit, monoton bir uğultu olmadığında da belirli bir sinyal gönderme niyeti gerçekleştirilemez. Uzaya gönderilen kapsüllere belirli frekanslarda kaydedilmiş gürültüler –orman mırıltısı, şehir uğultusu– eklenmiştir; ses geçirmez apartmanlarda oturan dünyalılara plaklar, kasetler satılır.

Bedenlerimizin iletişim sisteminde alımlamanın, önceden programlanmış bir duyarlılık yüzeyinin pasif bir biçimde dış uyarıcılara açılmasıyla değil de birçok bağlantısız ve çelişkili sinyal arasından belli bir sinyalin çekip alınmasıyla gerçekleştirildiğini anladığımız zaman artyöre gürültüsünün iletişimin esası olduğunu da anlarız. Alımlama organı birçok sinyali alabildiği zaman algılama, bir şekli odaklama, yalıtma, ayırma ve biçimlendirme ve diğer her şeyi ayırt edilmemiş bir halde bırakma işini gören aktif güçtür. Eğer her baktığımızda bir şeklin yanıbaşındaki nesnelerden daha öne çıktığını görüyorsak bunun

nedeni retinalarımıza yayılmakta olan fiziksel uyarım değil, bakışımızdaki aktif bir güçtür. Alıcı için iletişim bir şekli artyöreden aktif bir biçimde ayırma olduğuna göre, artyöre olmadığında herhangi bir şekil de olamaz. Kapalı, elips şeklinde, siyaha boyanmış ve her yeri beyaz ışıkla aydınlatılan bir kutuya baktığınızda ne yüzeyleri görebilirsiniz ne de siyahı; tek görebileceğiniz aydınlık, gri bir yoğunluktur. Ama o kutunun üstüne beyaz bir kâğıt şeridi yapıştırılırsa, ışık birdenbire saydamlaşır, ortamın rengi geri çekilip kutunun üzerindeki siyahta yoğunlaşır. Bir psikolog bir deneği, sadece her yeri aydınlatılan geniş bir duvarın homojen yüzeyini görebileceği şekilde bir odaya oturttuğunda, denek duvarın kendisinden ne kadar uzakta olduğunu göremez, hiçbir yüzeyi görmez, sadece etrafında derinleşen bir ortam görür, ama onun da ne renk olduğunu söyleyemez. John Cage bir keresinde sesten tamamıyla yalıtılmış bir odadan çıktığında sessizlik diye bir durum olmadığını beyan etmişti. O odada kaslarının ve salgı bezlerinin hareketlerinin, atmosferin hiç durmayan hareketlerinin yarattığı dalgacıkları ve gümbürtüleri yankılayan hışırtılarını, zonklamalarını, vızıltılarını, çınlamalarını ve gıcırtılarını duymuştu.

Belirli bir sinyalin alımlanması titreşimli bir alanın şekil [figure] ve artyöre uğultusu halinde ayrılması ise, belirli bir sinyalin gönderilmesi de alandaki mırıltı içinde gerçekleşir. İletişim kuramı artyöre mırıltısını bağlantısız ve çelişkili sinyallerin çokluğu şeklinde tanımlar. Bu mırıltıyı böyle, yani gürültü diye adlandırmak, onu, hayatın gürültüsünden ve ampirik alandan azami oranda arındırılmış ideal bir cumhuriyetin –o harikulade Yunanistan'ın ya da tamamen saydam olan Rousseaucu toplumun– yurttaşı olmaya teleolojik olarak yazgılanmış bireyin bakış açısından kavramaktır. Aramızdaki seslenişleri evrim biyolojisi perspektifine yerleştirirsek artyöre gürültüsünü farklı bir biçimde kavrarız.

Bir gün Tahran'ın kaotik trafiği içinde araba sürmeye çalışırken, yapmaya çalıştığım her hareketin ardından yanımdaki, arkamdaki ve bana doğru gelen arabalardan korna sesleri yükselince, biraz önce arabama aldığım bir otostopçuya bunca kornadan kafamın kazan gibi olduğunu söyledim. "Ama biz kornaya siz Batılılar gibi bir uyarı ya da tehdit olarak basmayız" dedi adam. "Tarladaki buğdayları yerken gıdaklayan bıldırcınlar gibiyizdir biz", dedi. Yani, birbirleriyle sembiyotik olarak kaynaşmalarını sağlayan bir ses ortamı yaratıyorlardı. Ne demek istediğini hemen anladım, aklıma Türkiye ve İran'ı araba sürerek katettiğim uzun geceler gelmişti çünkü; bir sonraki kasabaya hesapladığım saatte değil yolların viranlığı ve nehirlerin taşması yüzünden altı saatte vardığım geceler ve o gecelerden birinde bir araba sürmenin uygarlığın nihayet icat ettiği mutlak inziva biçimi olduğunu düşünüşüm gelmişti. Gecenin yarısı yabancı bir ülkede bir otelde tek başınaysanız yalnızlığınızı ve sefilliğinizi duvarın öte yanındaki biri duymadan haykıramazsınız; ama otoyolda gece araba sürerken attığınız çığlığı karşı şeritten gelip yanınızdan geçiveren arabaların hiçbiri duymayacaktır. Geceleyin arabayla uzun yollara çıktığımda, Mısır çöllerinde direğinin üstüne tünemiş Simon Styles gibi, ben de hiç sektirmeden *Memento mori* teması etrafında dönen uç tinsel deneylere girer, önümde uzanan kozmik boşluklarda hayatımın anlamını ya da anlamsızlığını gözden geçiririm. Kornalara basıldığında, yalnızlık hasretleri ya da yalnızlık çığlıkları hareket halindeki arabaların etrafını saran o kükreme kabuğuna nüfuz edip onunla iç içe geçer, ona ortak olurlar.

Kuşlarla birlikte yaşadıysanız, kuşların gürültü düzeyinin evin gürültü düzeyiyle, ıslık çalarak evin duvarlarını yalayan rüzgârla, teybinizin sesini açarken yukarı kaldırdığınız düğmeyle birlikte nasıl yükselip alçaldığını görmüşsünüzdür. Hayvanları atıl şeylerin gümbürtüsü, hışırtısı tahrik eder ses çıkarmaya; balıklar akıntılarla birlikte mırıldanır, kuşlar rüzgârlı ormanın çıtırtıları içinde gevezelik ederler. Yaşamak, şeylerin titreşimini

yankılamaktır. Maddi şeyler için, var olmak ses çıkarmaktır. Şeylerde sıcaklık ve soğukluk vardır, şeylerde ses vardır; şeyler sıcaklıklarını ve soğukluklarını dışarı verirler, şeyler ses çıkarırlar. Bıldırcınlar ve albatroslar, kargalar ve sinekkuşları, çakallar ve foklar, sürüler halinde gezen balıklar ve koca balinalar, timsahlar (infrasonik olarak) ve peygamber develeri (ultrasonik olarak) dalların çıtırtısını, yaprakların titreyişini, derelerin fıkırtısını, bataklık gazlarının tıslamasını, rüzgârların uğultusunu, kayaların kaymasını, yer tabakalarının gıcırtısını sürdürür ve aksettirirler.

İletişim kuramının sandığı gibi, bu gürültünün analitik olarak bağlantısız ve çelişkili (Serres'in deyimiyle, *muğlak*) olan birçok sinyal, enformasyon-parçası halinde çözündürülmesi mümkün değildir. Gürültü, cırcır böceklerinin birbirlerini sıyırıp geçen kanatlarının sesi gibi hiçbir mesaj içermeyen yankı ve sesleniş rolünü oynar.[12] Olivier Messaien, *Chronochromie* adlı yapıtında, orman kuşlarının gönderdiği (Messaien'in kuş seslerini kaydettiği kasetlerden oluşan geniş bir koleksiyonu vardır) muazzam miktarda sinyali müzik, ritm, armoni ve melodi haline getirmez; *Chronochromie*'de metallerin –ziller, çanlar, borular ve raspalar–, odunların –maunlar, meşeler ve bambular–, derilerin –çalgı telleri ve davullar–, liflerin –fırça–, zamkların ve sıvıların seslerinin, bir sürü tüylü ve uçan şeyin yarattığı vahşi, coşkulu velveleye dönüştüğünü duyarız. Biz dinlerken bu sesler bir kez daha dönüşüp bizim kendi seslerimiz haline gelir.

Zira biz de ileteceklerimizi artyöre gürültüsüyle birlikte iletiriz, artyöre gürültüsünü iletiriz. Toprağın, okyanusların ve göklerin titreşimi kişinin bedeninin boşlukları içine çekilip yoğunlaştırıldığı ve açıldığı, sonra da dışarı salındığı zaman ve kişi onun yankısının rüzgâr ve denizle birlikte geri döndüğünü duyduğu zaman gerçekleşir iletişim.

12. Cırcır böcekleri kendi aralarında insan kulaklarının duyamayacağı ölçüde yüksek bir ses düzeyinde, ultrasonik düzeyde iletişim kurarlar. Diane Ackerman, *A Natural History of the Senses* (New York: Random House, 1990), s. 195.

Jaya'da saat gecenin kaçı olursa olsun uyuyamayan ve uykusuzluğunu şarkı söyleyip davul çalarak geçiren biri oluyordu hep. Yanına sığındığım ve geceyarısı yapılacak Noel ayinine katılmamı isteyen bir misyonere, "Bir törene ya da şölene falan mı hazırlanıyorlar?" diye sordum. "Hayır," diye cevapladı beni. "Her gece böyle. Aslında geceden korkuyorlar. Çocuk gibiler," dedi yılların verdiği bıkkınlıkla. Ama çıkardıkları sesler korkuyla titreşen göğüslerden çıkıyormuş gibi gelmedi bana. Söyledikleri türküler kendi gırtlaklarından çıkan, başka gırtlaklardan çıkan, bataklıklardan, gece kuşlarından ve rüzgârdan çıkan sesleri devşirip yankılıyormuş gibi geldi. J. M. G. Le Clézio, Meksika'nın Chiapas bölgesinde ve Panama'da bulunan Yerliler arasında uzun süre yaşamıştı; onların arasında yaşamak demek yaptıkları müzikle dolu günler ve geceler içinde yaşamak demekti: Bambu kamışları, delikli borular, davullar, deniz kabukları, çıngıraklar ve de bir flüt, bir düdük haline gelmiş gırtlaklarından çıkan taut falsetto seslerle yaptıkları müzik. Le Clézio yağmur ormanının patırtısının ortasında, köpeklerin havlayışlarında, örümcek maymunlarının, agoutilerin, şahinlerin, jaguarların bağırışlarında ve ormanı her gece tamamen dolduran kurbağa vıraklamalarında bu müziği duyuyordu. Ona öyle geliyordu ki Paris ya da Frankfurt'taki synthesizerlarla dolu bir laboratuvarda, kasetlerle t yerlilerin müziğini dinleyecek herhangi bir müzikolog, bu müziğin kendine özgü ölçülerini, tınılarını, ritmlerini ve cümleleyiş tarzlarını kaçınılmaz olarak yerlilerin kültürel değerlerine, mitlerine ve trajik kültürel tarihlerine bağlamaya çalışırdı. Halbuki onlarınki bağırışlardan ve melodisi ya da armonisi olmayan şarkılardan oluşan bir müziktir, dans etmek ya da hoşa gitmek için yapılmayan bir müzik; gecenin anestezisi içinde görmelerini, duymalarını ve hissetmelerini sağlayan bir müzik. "Melodik müzik her şeyden önce zamanın akışkan olduğu, olayların tekrar ettiği ve 'anlam' dediğimiz şeyin var olduğu inancıdır." Ama "bu yerliler için müziğin hiçbir anlamı yoktur. Süresi yoktur. Başlangıcı, sonu, düğüm noktası yok-

tur."[13] Sözcükler, hayat nefesinin insan formu içinde tutsak edildiği hapishanelerdir. Yerli, melodisi ve anlamı olmayan bir müzikte hayvanların, sebzelerin, minerallerin ve iblislerin âlemini duyar. Bu "müziğin" estetik bir üretim, yani ruh halleri, duygular ya da mesajlar gibi içkin durumları öteki insan öznelliklerine iletmeye çalışan insan öznelliklerinin bir yaratımı olmadığını anlamak için insanın onu orada, geceleyin Lacandone yağmur ormanlarında dinlemesi gerekir. Ormanların gümbürtüsünün, fısıldayan kumların ve göksel bedenlerin mırıltısının sürdürülmesidir bu müzik.

Canlı ve cansız doğanın seslenişlerinden, gümbürtülerinden, çıtırtılarından ve vızıltılarından koparılan müzik yalnızca insanlar arasındaki iletişimin bir aracı haline gelir. Ona bireylerin yalnızlığının insan sevgisi sayesinde aşıldığından dem vuran sözler eklenebilir. Ama gürültüden azami oranda arındırılmış bir şehirdeki bu iletişim yakın tarihe ait bir yaratımdır. Geçenlerde bir arkadaşım tam teçhizatlı setinde Bali Keçak'ının tamamının kaydedildiği tek kayıtı içeren bir CD diski dinletti bana. Onu dinlerken ilk anda dijital olarak kaydedilip temizlenmiş seslerin saflığı, saydamlığı ve güzelliği karşısında hayret ettim, âdeta büyülendim. Ama biraz sonra ne kadar soyut diye düşünmeye başladım; duyduğum şey Keçak'ın tonal bir haritasıydı yalnızca; çınlayan kreşendoları duymadan ya da eski Prag'taki barok konser salonunda kendisine sandalye tutulan arpistin zarif ve aristokratik endamını görmeden bir arp konçertosunun partiturunu okumak gibi bir şeydi bu. Arabama binmiş olan kimseye teypte dinlediğim Bali ya da Java müzikleriyle ürküntüden başka bir duygu iletmeyi başaramamışımdır hiç, özür diler gibi açıklamalar yaparım genellikle; aslında bu müziğin icra edildiği ortam yüzünden beni bu kadar etkilediğini söylerim: O gün yapılacak her şeyi yaptıktan sonra karanlık ve nemli ormandan geçip köye dönmüşümdür; çalgıcıların geleceklerini söyledikleri saatin üzerinden iki saat geçmiş olmasına rağmen hâlâ gelme-

13. J.M.G. Le Clézio, *Haï* (Cenevre: Skira, 1971), s. 51-52.

miş olmalarına aldırmadan dedikodu yapmayı sürdüren Balililer arasında bir iki saat oyalanırım; kurbağaların ve gece böceklerinin cırıltılarını dinleyip yere çömelirim; tam bu sırada yere çömelmiş adamların oluşturduğu halka genişler ve rahip tapınak arazisinde nöbet tutan korkunç iblisleri uyandıran meşaleleri yakar, günlük kokusu çiçeğe durmuş ağaçlarla asmalarda uyuklayan ruhları dürtükler ve yerde kümelenmiş erkeklerin ışıl ışıl çıplak bedenleri, deniz kadar eski o vecd haline girdikçe ileri geri sallanmaya başlar; aralarında mekik dokuyan tanrıların hayaletlerini selamlayan hayvani çığlıklar atarlar birdenbire: Dans eden tanrılardır bunlar, muhteşem ipekler ve batikler kuşanmış, başlarına narin saplı çiçekler ve duman saçan tütsü çubuklarından oluşan birer taç takmış, üzerlerindeki mücevherlerle etrafa parlak mavi ve lâl parıltılar saçan tanrılar. Salt alıcıların gürültüsünden değil törenin altyöredeki gürültüsünden de arındırılmış olan dijital kayıt Keçak dansının seslerini kusursuz bir biçimde aktarmıyor, diye düşündüm, müzik yapıyor. On sekizinci yüzyılda piyasa ekonomisini ve hatta ekonomik faaliyeti yaratmış olan Batı uygarlığı; libidonun soyut evrensel özünü yaratmış olan; insanları kadınlar ve erkekler olarak yaratmış olan; doğanın, tarihin ve kültürün değer-içermeyen nesnel temsilini yaratmış olan; Afrika fetişlerinden heykel, Tibet gompalarında bulunan, meditasyon esnasında odaklanmayı sağlayan kozmik diyagramlar ve araçlar olan tang'kalardan resim yaratmış olan; ayinlerden ve yurttaşlık törenlerinden sanatı, sanat için sanatı yaratmış olan Batı uygarlığı şimdi de Bali Keçak'ından müzik yaratmıştı. Oysa Balililerin dilinde sanata karşılık gelen bir sözcük yoktur ve müzik dinlemezler; gece tapınak arazisinde çocuklarını sallar, onlara bakar, komşularıyla gevezelik eder, yiyecek bir şeyler bulmak için dışarı çıkar, Rama ya da Sita dansı yapan köylü arkadaşlarının performanslarını acımasızca eleştirir ve hayranlıklarını belirtir, transa girer ve çıkar, tanrılara, iblislere, ırmaklara, fırtınalara ve geceye dönüşürler. Aslında Bach da bir kantat bestelediğinde ve bir kantat icrasını yönettiğinde sa-

dece müzik yaratmıyordu; Tanrı'ya dua ediyor, selamete eriyor, liyakat kazanıyor, on iki çocuğunun geçimini sağlıyor, Telemann ve Purcell'la rekabet ediyor, hamisinin statüsünü ve kendi mevkiini yükseltiyor ve bütün şehrin güzel bir Noel şenliği yaşamasına katkıda bulunuyordu.

Bütün kültürel yaratımlar gibi, zamanımızda müziğin yaratılması da bize kalan mirasın zenginliğine yapılan paha biçilmez bir katkıdır ve Nietzsche'nin de söyleyeceği gibi, bu yaşlı dünyayı üzerinde yaşaması daha güzel bir yer kılmaktadır. Müzik, müziksel-olmayan titreşimli araçlardan/ortamlardan gelen bütün marjinal ve eşikaltı seslerin (köyün, halkın ve tarihin gevezelikleri; tanrıların ve iblislerin uzak mırıltı ve gümbürtüleri; meşalelerde titreştiğini sandıkları şafak yüzünden uykularından vakitsiz kalkan köpeklerin havlaması, horozların ötmesi; gece böcekleri ve kurbağalar; yaprakların hışırtısı; yağmurun pıtırtısı; gece göklerindeki hava akımlarının huzursuzluğu ve kaya katmanlarının gıcırtısının –artyöre gürültüsünün) elektronik olarak ortadan kaldırılmasıyla yaratılmıştır.

Bizlerin de ses çıkarmamızın ve yüzeyleri işaretlememizin tek nedeni iletecek bir mesajımızın olması değildir. Anlamlı konuşmalar, içlerindeki uyuşumu kakışımdan, mesajı gürültüden –Serres'in yaptığı gibi– ayırt edebildiğimiz sözceler, konuşmanın soyut bir parçasından ibarettirler. Gramerciler ve dilbilimciler herhangi bir metni çözümlediklerinde, bütün konuşmalarda ne kadar fazla gereksiz şey olduğunu; birbirimize söylediğimiz şeylerin ne kadarının tekrardan, korodan, mırıltıdan ve lafı uzatan yankılardan ibaret olduğunu görerek hayrete düşerler. Birbirlerine şarkı söylercesine ahenkle bir şeyler anlatan, ama bütün bu coşkulu velvele içinde kendilerine bugün tabağa konmuş leziz bir tohum ya da bir tehlike hakkında çok nadir malumat verildiğini bilen kuşlardan hiç farkımız yok aslında.

Odanda kestiriyordun, uyandın, saat kaçtı acaba? Yastığının hizasına yapıştırdığın o Fransız karikatürünün yatakta oturan saçı başı dağılmış tipi gibi, "Si je continue comme ça, je ne

serai jamais maître du monde!" (Bu böyle devam ederse, asla dünyanın hâkimi olamayacağım!) diye düşündün. Kanın harekete geçsin diye, bir hareket olsun diye ayaklarını sürüye sürüye mutfağa yöneldin; evdeki ölüm sessizliğini bozmak için yol boyu bir şeylere çarptın, kapıyı küt diye itip gıcırdattın. İkindi güneşi altındaki soğukkanlı bir kurbağa gibi uyuşuk uyuşuk divana uzanmış arkadaşına, "N'apıyosun oğlum orda yaa?" dedin. Bunu cidden malumat falan almak için mi söyledin? Hayır, gecenin seslerinden, ritminden kurtulayım, bir kıpırtı başlatayım diye söyledin.

Sözcelerimiz etrafımızı kuşatan maddiliğin yankısı içinde, bu yankı sayesinde şekillenirler ve çıktıktan sonra ona dönerler. Canlı ve cansız şeylerin yankısı, bütün mesaj-yüklü sözcelerimizin sürekli bası [basso continuo] işlevini gören lüzumsuz seslerde, gereğinden fazla uzatılmış ünlülerde ve ünsüzlerde ve tıslamalarda ve homurtularda ve ünlemlerde, sürçmelerde ve mırıltılarda bulunur.

Askeri-endüstriyel kompleksin pilot-endüstrilerince yönlendirilen bilgisayar teknolojisi asıl önceliği mesajı mümkün olduğunca etkili, verimli ve zahmetsiz bir bir biçimde iletmeye verir. Çağdaş iletişim kuramı bilgisayar teknolojisi tarafından biçimlendirilmiş ve biçimlendirilmektedir.[14] Ama birbirimize söylediğimiz şeylerin ne kadar da az bir kısmı anlam ifade ediyor! Ne kadar da az bir kısmının ciddiye alınmak gibi bir derdi var, ne kadar da çok bir kısmı lafazanlıktan, bize geğirirken ve osururken iç organlarınızda duyduğumuz o sıcak hazzın aynısını veren lafazanlıktan ibaret. Nietzsche'nin uzun zaman önce işaret ettiği gibi, uygar insanlar arasındayken ciddi sözler söylemek ve mantıksal olarak geçerli savlar geliştirmek gerçekten de zevksizliktir. Doğanın ya da rasyonel bilimin yasalarıyla programlamlanan endüstri ve girişimlerde kullanılan dilin büyük bir kısmının, beceriksizlikleri, bozuklukları ve hatta felaketleri an-

14. Michel Serres'in son yapıtları yeniden ifade edilen bir ampirizme yapılan önemli katkılardır. Örneğin bkz. *Les Cinq Sens* (Paris: Grasset, 1985).

latmakta kullanılan dilin büyük bir kısmının güldürmekten başka hiçbir işlevi yoktur. Dünyanın velvelesi içindeki inlemelere, ulumalara, çığlıklara karışan bir gülüştür bu dilin ürünü. Tıpkı birbirimize sarıldığımızda söylediğimiz şeylerin çoğunu, iç çekişlerimizle hıçkırıklarımızı yağmurlara ve denizlere salabilmek için söylediğimiz gibi.

Bütün bu kekelemeler, ünlemler, gevelemeler, mırıltılar, gümbürtüler, ötmeler ve kahkahalar, bir aradayken çıkardığımız bütün bu gürültü; yabancının, yani iletişimin kolaylaştırıcısının, gürültünün azami oranda ortadan kaldırılmasının kişileşmiş halinin o muğlaklıktan uzak sesini bastırmak ve böylece ideal insan iletişimi şehrinde dünyanın ve iblislerinin uzaklardaki gümbürtüsünü duymak için uğraştığımızı söylemeyi mümkün kılıyor.

Penestanan, Bali, Endonezya

V. YÜZLEŞEN İLKSEL

Kişi annesinin ölüm döşeğine çağrılmıştır ve onunla yüz yüze geldiğinde ne söyleyeceğini bilemez. Yine de bir şey söylemek zorundadır.

Öteki artık başka hiçbir şey yapamayacağı bir sınıra –hayatının sınırına– varmıştır. Hayır, bir şey vardır yapacağı: Ölmek. Tek başına, başvurabileceği hiçbir deneyim, araç ya da kaynak olmaksızın yapmak zorunda olduğu bir şeydir bu. Yine de yapması gereken ve iyi ya da kötü, cesurca ya da çökmüş bir halde, kararlı bir biçimde ya da korkakça yapacağı bir şeydir. Bunu yapmak zorunda kalacağını her zaman bilmiş, sık sık bu konuda düşünmüş, sık sık şu ya da bu biçimde ölmek istemiştir. Çünkü ne zaman bir şeyi cesurca ya da korkakça yapsa bu nihai hesap-

laşmanın beklentisiyle yapmıştır. Batı'da rasyonel etikle ilgili ilk incelemeyi yazmış olan Aristoteles bütün erdemler arasında cesareti ilk sıraya yerleştirmiştir. Birbirine denk erdemler arasında en başta geleni değildir sadece cesaret; aşkın erdemdir, bütün erdemleri mümkün kılan koşuldur. Zira cesaret olmaksızın kimse doğru sözlü, âlicenap ya da dost olamaz, hatta hoşsohbet bile olamaz. Ve her cesaret edimi bir şeyleri riske atarak girilen bir edimdir; kişinin şöhretini, işini, malını mülkünü, hayatını riske attığı bir edim.

Ve öteki, bir hayatın barındırabileceği erdemlerin, güçlerin sınırına ve aynı zamanda kökenine ulaştığında orada bulunmaya çağrılmış olan sen, kendini dilin güçlerinin sınırında bulursun.

Hemşireler, "Geldiğinize çok memnun oldum!" derler. Kendilerinin yapamadığı şeyi –ölen kişiye bir şeyler söylemeyi– senin yapabileceğini, yapman gerektiğini bilirler. Ne diyebilirsin ki? Ne söylemeye çalışırsan çalış, bomboş gelir ağzına, saçma gelir. Sorun sadece konuşma becerisinden yoksun olman ya da bu tür durumlar konusunda deneyimsiz olduğun için söylenmesi gereken doğru şeyleri bulup çıkartamaman değil de dilin kendisinin bu güce sahip olmamasıymış gibi gelir sana. Dilin sözcükleri ve terkip imkânları söylenmesi gereken şeyleri söyleyecek güçten yoksundur. Yine de orada olmak zorundasındır ve bir şeyler söylemek zorundasındır. Daha önce hiçbir şeyi bu kadar açık seçik görememişsindir hiç. Dilin bir şeyler söyleme konusundaki korkunç güçsüzlüğü yüzünden moralleri bozulduğu için ölmekte olan kişinin yanına gitmeyenler vardır. Konuşamadıkları için kendileri de ötekiyle birlikte ölüm ve sessizlik ülkesine sürüklenmeye başlamışlar gibi gelir onlara. Ama sen oraya gitme cesaretini bir şekilde bulduktan sonra, orada olman ve bir şeyler söylemen gerektiğinden eminsindir. Sana verilen buyruk orada bulunup konuşman gerektiğidir; sonuçta ne konuştuğun, ne söylediğin pek de önemli değildir. Bir bakmışsın bir şeyler söylüyorsun –"Hepsi geçecek anne"–, sen de bilirsin aptalca bir laftır bu, hatta annenin zekâsına hakaret-

tir; o ölmekte olduğunu bilmektedir ve senden daha cesurdur. Dediklerin yüzünden ayıplamaz ama seni; sonuçta bu önemli değildir, gereken tek şey; bir şey, herhangi bir şey söylemendir. O hiçliğe doğru sürüklenirken senin elinin ve sesinin ona eşlik etmek için uzanması, onun nefesi tükenirken senin sesinin sıcaklığının ve tonunun ona ulaşması ve gözlerinin ışığının onun artık görülecek hiçbir şey barındırmayan bir yere bakan gözleriyle buluşmasıdır gereken.

Söyleme [the saying] ile söylenen [the said] arasında bir gedik açılan durumları herkes yaşamıştır. Temel ve buyruk niteliğinde olan söylemenin, artık emir vermediği ve pek de ihtiyaç duymadığı söylenenden koptuğu durumlardır bunlar.

Rasyonel cemaatte normal olan öteki durumdur, yani söylenen şeyin temel, söylemenin de tali önemde olduğu, tek buyruğun kim konuşursa konuşsun *bunu* söylemesi olduğu durum.

Ötekilerden alınıp ötekilere iletilen gözlemler, eylem düsturları ve inançlardan oluşan bir ortak depo olmadığında durum böyledir ki bu her cemaatte vardır. Rasyonel cemaat çok daha güçlü bir anlamda ortak bir söylem üretir ve onun tarafından üretilir. Bireylerin görüşleri evrensel kategoriler içinde, onları ilk formüle eden kişinin burada-ve-şimdi kataloğundan koparılacak bir biçimde formüle edilir. Söylem gözlemlerin ve uygulamaların çıkarsanabileceği bir neden, yani daha genel bir formülasyon, ampirik bir yasa ya da pratik bir düstur sunmaya koyulur. Bireylerin görüşleri ampirik yasaların ve pratik ilkelerin belirlenmesiyle herkese dağıtılır. Sonra sunulan neden için de bir neden –düsturların çıkarsanabileceği yasa ve ilkelerin kendisinden çıkarsandığı teori– sunmaya çalışılır. Bunlar sadece bireye ait olan gözlem ve inançları onaylayan bütün önermelerin geçerliliğini sorgulama işlevi görürler. Ortak söylem basit bir enformasyon, inanç ve düstur birikimi değil, içinde söylenen her şeyin ideal olarak rasyonel söylemin yasa ve teorilerini ima

ettiği rasyonel bir sistemdir. O halde herhangi bir rasyonel fail konuştuğunda, ortak söylemin bir temsilcisi olarak konuşur. Kendi kavrayışı ve pratiği için formüle ettiği yasa, herkesin söyleminin yasası olur; kendi sesi herhangi bir güce ya da otoriteye sahip olduğu için değil, bunu kendi içinde bir bütün olan rasyonel söylemin tutarlılığı, bağdaşıklığı ve inandırıcılığı dayattığı için.

Birine gidip de konuşmasını istediğiniz zaman, ona sözlerini, ortak söylemi yönlendirip rasyonel kılan buyruğa göre yönlendirmesi buyruğunu yüklemiş olursunuz. Doktora, veterinere ya da elektrikçiye gittiğinizde adamın/kadının gerçekten de rasyonel kültürün ortak söyleminin bir temsilcisi olarak konuşup konuşmadığından emin olmak istersiniz öncelikle. Tedbiri elden bırakmayıp birkaç soru sorarsınız: Doktor, geçen hafta Japonların kalp atış hızını ayarlayan cihazlarla ilgili bir araştırma yaptıklarını okumuştum da siz ne düşünüyorsunuz diye bir sorayım dedim. Doktor, kedilerde kan kanserinden bahseden o yazıyı okuyunca benim Simone'un, hani şu İran kedisinin durumunu size bir danışayım istedim, kötü görünüyor da. Beyefendi, şu yeni halojen lambalarla ilgili bir şey okudum, size bir şey soracağım: Sizce bunlar da o eski floresan lambalar gibi gözü bozar mı? Böylece danıştığınız kişinin egzantrik biri –kendi alanındaki son gelişmeleri takip etmeyen bir elektrikçi, virüsler hakkında günümüz biyolojisinin genel teorilerine uymayan kendine ait bir teorisi olan bir veteriner– olup olmadığını kontrol edersiniz. Söylenecek şeyler halk kütüphanelerine giderek ulaşılabilecek olan literatürde bulunabilir zaten; ona bu soruları literatüre bakıp kendi başınıza da bulabileceğiniz şeylerin sözcüsü olarak etkili bir biçimde konuşsun diye sorarsınız.

Söylenmesi gereken bir şey vardır. İlkesel olarak, rasyonel kültürün ortak söylemi içinde söylenmesi zorunlu olan bir şey vardır, hem de mevcut haliyle bilim sorduğunuz sorunun cevabını bilmese bile –çünkü kanser her taraftan hayati organlarla kuşatılmış safra kanalındadır ve günümüzün araçlarıyla ona cer-

rahi müdahele yapılamaz, çünkü halojen lambalarının göze zarar verip vermediğini test etmek birkaç sene alacaktır ve bunlar daha geçen sene üretilmeye başlanmıştır.

Kişi doktorla, veterinerle ya da elektrikçiyle konuştuğunda, ortak rasyonel söylemin bir temsilcisi olarak konuşur. Kişi onkologa, uzun bir süredir kendi hayatının bireysel koşullarının kaderin hükmü altına girdiğini belli belirsiz sezmekte olduğunu anlatmaz. Veterineriyle, çocuğunun olmayışını telafi etmek için bu kediye ihtiyaç duyan duygusal biri olarak konuşmaz. Dışarıda bekleme salonunda muayene sırasının gelmesini beklerken, yüzünde aptalca bir gülümsemeyle, ona "Doktor, kedim için elinizden geleni yapın lütfen, onu evladım gibi seviyorum" diyebilir tabii ki. Doktor hoşgörülü bir havaya bürünüp gülümseyecek ve bilim ne kadarını yapabiliyorsa o kadarını kesinlikle yapacağı sözünü verecektir.

Rasyonel kültürün ortak söyleminin bir temsilcisi olarak konuşmaya, ciddi konuşma deriz. Buradaki ciddiyet ne söylenmesi gerektiğini belirleyen rasyonel buyruğun ağırlığından gelir. Öğrenciler öğretmenlerinden kendi disiplinlerinin mevcut durumunu egzantrikliğe başvurmadan anlatmalarını talep ederler; insan fen bilimleri, beşeri bilimler ve teknoloji hakkında öğrendiği şeylerin, bilginin rasyonel olarak bütünleştirilmesinin evrensel ilkelerini içermesini bekler. Şu tikel konuşmacının şu tikel sesiyle söylenmesi gereken şeyleri söylemesi tâli önemdedir; söylemenin kendisi tali önemdedir, çünkü söylenmesi gereken şeyler halk kütüphanelerindeki literatürde vardır, yoksa bile rasyonel söylemin hâkim kategorileri, kuramları ve yöntemleri içinde zaten içerilmektedir.

Ama söylemsel egzantrikliklere de kaptırırız kendimizi –doktorumuz golf oyunlarımızın nasıl gittiğini sorar; veterinerimiz nevrotik duygusallığımız karşısında hoşgörüyle gülümser. Şüphesiz bir cemaat içinde konuşmanın verdiği hazzın bir parçasıdır bu– mesleki jargonumuzun içine yerleştirdiğimiz egzantrik mecazlar, işlem bildiren isimlerin önüne koyduğumuz tuhaf me-

taforlar ve zorlama sıfatlar, ikide bir kullandığımız cinsel metaforlar, işte bütün bu egzantrikliklerden kendimize kamusal bir ego oluştururuz. Bütün bunları çok ciddiye almayız, buyruk olarak da görmeyiz.

Demin bahsettiğimiz sınır-durum –cemaatten birinin aramızdan ayrıldığı, birinin hayatının sonuna geldiği durum– aynı zamanda onun yanına giden, onun yanına gitmek *zorunda olan* bizlerin de kendimizi konuşmanın sınırında bulduğumuz bir durumdur da. Burası dilin zorunluluğunun sessizlik içinde son bulduğu yer değildir, artık söylenmesi gereken şeyin temel önemde, söylemenin ve söyleyen kişinin de tali önemde olmaktan çıktığı yerdir: Artık orada olmak ve konuşmak zorunda olduğunu keşfedersin. Bir şey söylemek zorundasındır –dilin söyleyemeyeceği bir şey, ortak söylemin sunduğu kaynaklar içinde söylenmesi imkânsız olan bir şey ve sonuç olarak tâli önemde bir şey. Buyruk niteliğini söyleme taşır burada: Senin ölmekte olan kişiye uzanmış elin, ötekinin artık görülecek hiçbir şey barındırmayan bir yere dönmüş gözlerine bakan gözlerindeki ışık ve o son nefesini verirken sesinin ona ulaşan sıcaklığı taşır. Bu durum sadece dilin sonu –birbirimize söylememiz gereken her şeyin bunların söylenmesi gereken kişinin sessizliği ve ölümüyle ve bir şeyler söylemek için gelmiş kişinin söylenecek söz bulamaması ve hıçkırıklarıyla sona erdiği nihai an– değildir. Aynı zamanda bir başlangıçtır da: İletişimin başlangıcı.

Âşıklar cemaati denen o kapalı cemaati oluşturduğumuzda genellikle aşkımızın sözcüklere ihtiyaç duymadığı gibi bir izlenime kapılırız. İnsanlar âşık olduklarında birbirlerine söyleyecek çok şeyleri varmış gibidir, telefonun başında o kadar uzun süre kalırlar ki ahizeyi tutmaktan elleri, dinlemekten kulakları yorulur. İnsan yaşadığı günün en önemsiz ayrıntılarını bile anlatma yönünde bir zorlanma hisseder, hem bir test olarak –işyerinde kimsenin dinlemeyeceği bütün bu şeyleri gerçekten din-

lerse, bana gerçekten önem veriyor demektir– hem de bir baştan çıkarma retoriği, kişinin yaşadığı her ayrıntıyı bir macera ya da bir eğlence haline getirme girişimi olarak. Ama aşkları garantilenip mühürlendikten sonra birlikte müzik dinler, televizyon seyreder ya da olduk olmadık şeylere gülerler. Ortada dönen konuşma ciddidir; kadın mesleki kaygılarından ve hırslarından bahseder, erkek de evdeki tamir işlerinden ve başarılı bir bilim ya da iş adamı, bilimin ya da ticaretin başarılı bir temsilcisi olma yolunda kaydettiği ilerlemeden. Bu ciddi konuşmalar aşklarının dışında kalıyor gibidir; sevgilinizle laboratuvardaki ya da işyerindeki sorunlar hakkında gerçekten de konuşmanız gerektiğini kimse düşünmez.

Aşkları ölmeye başladığında başka bir şey hissederler. "Bir şey söyle! İkimiz hakkında ama! Artık patronun ya da ev eşyaları hakkında tek kelime bile duymak istemiyorum! Kendimiz hakkında konuşmamız gerek!" Gerçekten de bir şey söylemeniz gerekir. Sizin. Ve ne söyleyebileceğiniz konusunda hiçbir fikriniz yoktur. Hem de bunu daha önce de, o sıralar yaşadığınız aşk öldüğünde de yaşamış olmanıza rağmen. Kendinizi herhangi bir şey söylerken, aptalca şeyler söylerken bulursunuz. Bunun önemi yoktur; bir şey söylemek zorundasınızdır.

Ve sonra bunun daha önce de olduğu gelir aklınıza –her şeyin başlangıcında. Sınıfta seminer sırasında konuşanın siz mi yoksa başka bir öğrenci mi olduğunun önemi yoktu. Asıl önemli olan meselenin tartışılmış olmasıydı. Seminerin işlevi, profesörün meseleyi, siyaset felsefesinde haklar sorunu çerçevesinde sürdürülen güncel tartışmalardan yola çıkarak anlatmasıydı. Öğrencilerden beklenense anlatılmakta olan tezlere itirazlar, alternatifler formüle etmekti. Zaman zaman söylenmesi gereken şeyin ne olduğunu bildiğiniz halde kendiniz söylemeyip başka bir öğrencinin söylemesine izin verirdiniz, çünkü ego gösterisi yapmanın ya da profesörün gözdesi haline gelmenin yeri seminer değildi. Sonra yanıbaşınızdaki öğrenciyle aranızda başka bir ilişki oluşmaya başladı –bir baktınız onun sevgilisi olmaya baş-

lamıştınız. Artık ne zaman birarada olsanız bir şey söylemeniz gerekiyordu. Ne söylediğiniz pek önemli değildi; asıl önemli olan konuşmanızdı, sesinizin sıcaklığının sınıfın dışında, o meçhul tutku bölgesinde sürüklenirken ona eşlik etmesi, ses tonunuzun onun mecalsiz kalmış gırtlağında yankılanmasıydı ve gözlerinizin ışığının onun işi gücü görecek durumda olmayan, o erotik karanlığa dalmış gözleriyle buluşmasıydı.

İletişime iki giriş kapısı var demek ki –ilkinde kişi bakış açısını ve görüşlerini gayri şahsileştirir, onları ortak rasyonel söylemin terimleriyle formüle eder ve söylenmesi gereken şeyin, ötekilere denk ve onlarla yer değiştirebilir bir temsilcisi, sözcüsü olarak konuşur. İletişimin ikinci giriş kapısı ise asıl önemli olanın sen, senin bir şey söylemen olduğunu keşfettiğin kapıdır.

Sonbaharın son sıcak günü; annenin çocuğuyla birlikte parka gitmesi gerekiyor. Yazması gereken bütün mektupları ve bu hafta sonu için hazırlaması gereken konferans metnini unutuyor; bütün arkadaşlarını unutuyor. Kendini tamamen bu işe kaptırmış. Havuzun başına oturuyor; güzsonu güneşinde çeşmenin üzerinde bir gökkuşağı beliriyor. Havuzdaki gökkuşağını işaret ediyor kadın. Gözleri kocaman açılmış, ışıl ışıl, ağzının kenarlarında büyük bir sevinç titreşiyor. Çocuğun da görmesi lazım bunu. Bugün, hemen şimdi. Gökyüzündeki gökkuşağını göremeyecek kadar genç çocuğun gözleri. Ama gelecek yıl da çok geç olacak; yuvaya gidecek, televizyon ekranlarında göreceği elektronik gökkuşaklarına çoktan doymuş olacak gözleri; alfabedeki harflerin yanına iliştirilmiş resimlerle dolu kitaplara bakması gerekecek. Çocuğun gözlerinin odağını sabitleyip ona görmeyi öğretmesi gerekiyor kadının. Ona bu sözcüğü öğretmesi gerekiyor: Gökkuşağı. Çeşmedeki gökkuşağı. Çocuğun sözcüğü ve işaret ettiği harika şeyi öğrenmesi gerekiyor. Kadın bu işin güçlüğü ve aciliyeti üzerinde odaklanmış durumda tamamen. Bu harika şey çocuğun gözlerini doldurduğunda, attığı sevinç

çığlığıyla gözleri yaşardığında ve kadın en sonunda gökkuşağını çocuğun tam gözbebeklerinin üzerinde görünce yüzündeki endişe yerini büyük bir sevince bırakıyor.

Bu son ve başlangıç durumlarında konuşan nedir? Rasyonel bir zihin olarak, duyu izlenimlerinin rasyonel organizasyonunun a priori kategorilerine ve a priori formlarına sahip olan evrensel aklın bir temsilcisi olarak ego değil. Konuşan, bir dünyalı olan, maddiliği içindeki biridir; şehrin gümbürtüsü ve doğanın mırıltısı içinde nefes alan, iç çeken, ses çıkaran biri; kanı güneşin sıcaklığı ve gecenin ateşiyle ısınan biri. Eti topraktan yapılmış –topraktan gelmiş, toprağa gidecek– biri, içinde kabaran toprağın verdiği destekle ayakta durup ötekinin yüzüne bakan biri; yüzü ışıktan ve gölgeden, gözleri ışıktan ve gözyaşlarından yapılmış biri.

Ülkemizdeki yabancılardan söz ettiğimizde, bununla dilimizi paylaşmayan, şeyleri ve olanakları işaret etmek için kullandığımız isimleri bilmeyen, yasalarımızı, davranış ilkelerimizi ve görgü kurallarımızı anlamayan ve bu yüzden de ortak uygarlığımız dediğimiz işi yaparken bize katılmayan insanları kastederiz. Bu işin ona katılanları da yabancı kılabildiğinden söz ederiz; Marx'ın teşhis ettiği yabancılaşma kişinin içine kendi aklını, hayalgücünü, becerilerini ve kaslarının gücünü koyduğu kendi emeğinin ürünlerine sahip olamayışıdır.

Ama bir yabancılaşma daha vardır –elementlere, temel unsurlara yabancılaşma. Biz birtakım yerlere sadece oralarda tedavülde olan söylem –orada toplanmış olan bilim adamları cemaati ya da yazarlar kolonisi– için değil güneş için, berrak gökyüzü için, tropik muson rüzgârları ya da kuru, parlak hava için, çöl ya da okyanus için de gideriz. Bazan gittiğimiz yerlerde kendimizi hemen evimizde hisseder ve orada yapacak hiçbir şeyimiz olmadığı, kimseyi tanımadığımız ve hatta ordakilerin dilini bile bilmediğimiz halde orada kalmaya karar veririz. Ama çoğu kez kendimizi evimizde hissetmemiz için başkalarına başvurmamız gerekir. Çöldeyken, yağmur ormanındayken, tropik bölgeler-

deyken, tundradayken ve okyanustayken kendimizi evimizde hissetmemize yardım etmeleri için başkalarına başvururuz. Çocukken ve erotik olanın tuhaf gece bölgelerindeyken ve yaklaşan ölümün gölgesi üstümüze vurmuşken.

Bu iletişim, rasyonel cemaatin temsilcileri olarak sürdürdüğümüz iletişimden farklıdır, ona önceliklidir. Kendisiyle ortak bir dile sahip olduğumuz ya da olmadığımız öteki aramızdan ayrılırken bu iletişimi kurmak bir buyruktur. Hepimizin bildiği bu iletişim dil felsefelerimizden bağımsız değildir.

Klasik epistemoloji nesneleri belirleyen, ayırt eden ve ilişkilendiren zihinsel işlemlerin envanterini çıkarmaya çalışırken, geliştirdiğimiz dil felsefeleri de bu işlemlerin konuşma edimleri içinde gerçekleştirildiğini göstermeye uğraşmıştır. Kendi bireysel algı alanımızın ötekilerin algı alanlarıyla bütünleşmesini sağlayan iletişim, zihinlerimizin kendi duyu organlarımızın ulaşabildiği menzilin ötesine, herkes tarafından belirlenebilen nesneler dünyasına uzanmasını sağlayan araç olarak görülür.

Klasik epistemoloji duyarlılığın renkleri, ışıkları, gölgeleri, tonları ve basınçları içeren yapılaşmamış bir akışı kaydettiğini düşünürken, günümüzde algı fenomenolojisi algının daha en baştan beri şeylerin, yapıların, hatların, yolların ve görünümlerin algısı olduğunu gösterir. Algı fenomenolojisi algının yapılarını ve dinamiklerini, hem sinirsel idarenin fizyolojisinden hem de bunu izleyen bilişsel işlemlerden yalıtır. Biz bir şeyi bir sözcükle ve bir kavramla belirlemeden önce o gözlerimizin ve araştırıcı ellerimizin önünde bir birim ya da bir birimler kompleksi olarak biçimlenir. Birinin size postaladığı bir kutuyu açarsınız ve bir şey görürsünüz ama ne olduğuna ya da adının ne olduğuna ilişkin hiçbir fikriniz yoktur. Gözlerinizdeki retinal izlenimler ve parmaklarınızdaki basınçtan ibaret değildir buradaki deneyiminiz. Kendi büyüklüğü ve şekli olan bir nesne algılar ve bu nesnenin dengesini, simetrisini, renklerini, katılığını ve dokusunu gözlemlersiniz.

Bir duyu alanında serbestçe öne çıkan her şeyin, bir adı olsun olmasın, algıda sonradan oluşan kalıplar üzerinde bir geri-besleme etkisi vardır. Antropolog Colin Turnbull bir pigme arkadaşını açık savanaya çıkardığını anlatır, pigme arkadaşı burada uzaktaki bir fili sivrisinek büyüklüğünde bir şey olarak görmüş. Bakışın her yönden altı metre mesafe içindeki bir başka ağaç gövdesi tarafından engellendiği ve göklerin her zaman ağaçların oluşturduğu bir kubbe tarafından küçük parçalara bölündüğü yağmur ormanının derinlikleri içinde görmeyi öğrenmiş olan gözler, uzak mesafeden o küçük şekli kocaman bir fil olarak göremezlerdi.

Ama konuşma edimlerimizle belirlediğimiz ve rasyonel söylemi kullanarak birbirleriyle ilişkilendirdiğimiz nesneler sisteminin de algımız üzerinde bir geri-besleme etkisi vardır. Ötekiler bizim görüş tarzımızı –sözlerle– yönlendirmişlerdir. Nasıl bakacağımız söylenir, bakılacak şeylerin adları verilir bize. Meteorolojinin dilini öğrenen biri gökleri öncekinden farklı bir biçimde görür; avcı-ve-toplayıcı bir Amazon kabilesinin şeylere verdiği isimleri öğrenen biri yağmur ormanını, Batılı bir botanikçi veya biyologdan farklı bir biçimde görür.

Son yirmi-otuz yılda algı fenomenolojisi, algı ile nesneleri belli bir dilin sınıflandırması ve grameri ile belirleyen konuşma edimleri arasındaki bu geri-besleme fenomeniyle epeyce ilgilenmiştir. Paul Feyerabend farklı bilimlerin dillerinin ve aynı bilimin farklı çağlarının dillerinin birbiriyle kıyaslanamaz, birbirine çevrilemez olduğunu söylemekle kalmamış, Ortaçağ'da, Hindistan'da ve Amazonlardaki yağmur ormanlarında yaşayan insanların algılarının da birbirleriyle kıyaslanamayacağını iddia etmiştir. Thomas Kuhn her yeni bilimsel devrimin aynı doğa şemasına, aynı yeryüzüne ve gökyüzüne bakacağımız yeni bir kavramsal şebeke [grid] değil, yeni bir yeryüzünün ve yeni bir gökyüzünün görünür hale geldiği bir Gestalt kayması olduğunu söyler.

Bu araştırmalar rasyonel cemaatin nesnel dili ile kendine

şeyleri hedef alan algılayış tarzı arasında hareket ederler. Günümüz algı fenomenolojisi bir şeye, bir yere baktığımız zaman, Heidegger'in dediği gibi, bakışımızın her zaman bir çıkar gözettiğini, bir şeylerle meşgul olduğunu kabul eder; bir şeye –bir hedefe, alete, tuzağa ya da engele– karşı tetikteyizdir. Dil felsefesi doğal, bilim-öncesi dilimizin nesneleri, araçları, yolları, yönleri ve yordamları birbirleri için belirleme işlevi gördüğünü kabul eder. Dil felsefesi iletişimin, kendi duyu organlarımızın ulaşabildiği menzili herkes tarafından belirlenebilen nesneler dünyasıyla bütünleştiren bir giriş kapısından ibaret olduğunu tahayyül eder.

Fakat evrenin nesnel temsili içinde değil de bu temsilin haritasını çıkarttığı algılanan bir görünüm içinde yaşadığımız ve eylemde bulunduğumuz doğruysa da, bu algılanan görünüm göz hizasında dağıtılmış ayrı ayrı birçok şeyden ibaret değildir. Algı içinde ayırt edip belirleyebildiğimiz şeylerin kendileri de ışık dolu bir açıklıkta, bir sıcaklık alanında, içinde hareket edebildiğimiz ve bu yüzden de algı yoluyla keşfedebileceğimiz bir atmosferde ve bir başka nesne olarak değil bir destekleme boyutu olarak uzanan bir zemin üzerinde zuhur ederler. İçlerinde şeylerin oluştuğu bu şey-olmayan-şeylere Emmanuel Levinas *ilksel* [elemental] adını vermiştir. Algı fenomenolojisi bir duyarlılık fenomenolojisini gerektirir –duyumları, enformasyon parçalarını yakalayan fizyolojik organların ve psikofizyolojik kanalların kavranmasını değil, duyarlılığın bildiği ve içinde algının bazı yönler belirleyip bazı şeyleri konumladığı duyumsal elementin tanınmasını gerektirir.

Işık, toprak, hava ve sıcaklıkla bireysel duyarlılığımız ve duyumsallığımız yoluyla ilişki kurmayız. Birbirimize gözlerimizin bildiği ışığı, duruşumuzu destekleyen zemini ve konuşabilmemizi sağlayan havayı ve sıcaklığı iletiriz. Birbirimizle toprak, ışık, hava ve sıcaklık yoğunlaşmaları olarak yüzleşir ve birbirimizi ilksel olan içinde asli bir iletişim kurarak yönlendiririz. Yolumuzu şaşırıp içine girdiğimiz yabancı elementlerde kendi-

mizi evimizde hissetmemize yardımcı olmaları için başkalarına başvururuz: Bebekliğin kaygan, isimsiz ışığı ve sıcaklığında, erotik olanın geceyi andıran derinliklerinde ve rasyonel söylemin artık söyleyecek hiçbir şey bulamadığı ölümde. Algılanan şeylerin nasıl söylendiğini ve söyleme'nin bir şeyleri nasıl ilettiğini belirleyen dil felsefesi, kişi ötekiyle yüzünün bedensel tözüyle, sıcaklığı ve ışığıyla yüz yüze geldiğinde ortaya çıkan bir söyleme fenomenolojisini gerektirir.

Pisagorcu sayılar dünyası, Platoncu formlar dünyası ve modern bilimsel formüller evreni, şehrin yolları ve kültür yapılarının holleri üstünde yerleşmiş olan araç ve engeller üzerine ve hareketsiz şeyler, dolaşan hayvanlar, çoğalan bitkiler ve yeryüzünün katmanları arasında yer değiştirip duran madenlerden oluşan manzaranın üzerine harita gibi yayılırlar. Fakat şeylerle karşılaşılan uzam, geometrik boyutlardan oluşan ağ içinde ya da boşluğun içinde askıya alınmış değildir. Işığı, sıcaklığı, atmosferi ve destekleyici toprak elementi üzerinde stabilize edilmiş bir açıklığı kapsamına alır. Işık, bir şey gibi, farklı açı ve perspektiflerden incelenemez; hiçbir kenar sunmaz bize ve ona aydınlattığı yüzeylere yaklaştığımız gibi yaklaşamayız. Destekleyici nitelikte ve özellikleri yoluyla bildiğimiz bir töz değildir ışık; herhangi bir şeye ait bir özellik değil serbestçe dolaşan bir sıfattır, aydınlıktır. Sıcaklık belli bir mesafeden algılayıp idrak ettiğimiz bir şey değildir; içine dalarak buluruz onu. Astronotlar ve gökbilimcilerin hayal gücü haricinde kimse için bir gezegenden ibaret değildir toprak, yani artık ayaklarımızın altında desteğini hissetmesek bile belli bir mesafeden bakabileceğimiz küresel bir töz değildir. Biz dünyalılar için salt bir destek derinliğidir toprak, her şeyin kendi yerinde durmasına destek olan ve hiçbir şeyden destek almayan bir derinlik. Bunu içeriden biliriz, duruş eksenimizin istikrarından. Gece, retinalarımızın yüzeylerindeki görüşü kesen siyah bir yüzey değildir; bakışlarımız gecenin –ki

ucu bucağı yoktur gecenin– içinde gezinir; gece işgalcidir, içeride olduğu kadar dışarıdadır da. İlksel, şeylerden oluşan bir görünüm gibi, algıya uzakları ve geleceği gösteren ufuklar halinde uzanmaz; tam bir mevcudiyet, sürekli bir yaklaşma ve nedensiz bir bolluk halinde buradadır ve kavradığımız ya da tasarladığımız bir geleceği yoktur. İlkselin geçmişi yoktur; etrafımızdaki ışığın titreşimi kendi geçmiş biçimlerinin bütün izlerini siler; duruşumuzdaki istikrar ve çeviklik toprağın destekleyici varlığını şu anda hisseder, geçmiş desteğin kalıntılarını barındırmaz.

Şeyler ilksel içinde bulunur. Barındırdıkları özellikleri kuşatan hatlara sahip olan tözler idrak edilebilir, çözülebilir, mülk edinilebilir. Kişi kendini şeylerin arasında belirler ve kimliğini şeylerin arasında korur. Hedeflerden oluşan hiçbir ufku olmayan, tekrar tekrar hatırlanıp kullanılabilecek bir depoda birikmeyen ilksel ise mülk edinilemez. Kişi ışığı mülk edinerek, atmosferi kendi özel mülkü kılıp ötekileri ondan yoksun bırakarak, sıcaklık üzerinde tekel kurarak, kendilerini destekleyen toprağın üzerine dağılmış şeyleri istimlâk ederek ayrı bir şey kılamaz kendini, pekiştiremez. Gözleri işgal eden ışık gayri şahsileştiricidir ve kişinin gözlerinde ışığın anonimliği parıldar; etten yapılma gözler nasıl görüyorsa öyle görür o da . Ormanın mırıltıları ve şehrin gümbürtüleri etten yapılma kulaklar nasıl duyuyorsa öyle duyan kulaklarına dolar kişinin. Kişinin duruşunu destekleyen toprak gayri şahsileştiricidir; ayakta ağaçlar nasıl duruyorsa öyle durur kişi, dünya hayatı nasıl yürüyorsa öyle yürür, dünya hayatı nasıl dinleniyorsa, kayalar ve kumlar nasıl dinleniyorsa öyle dinlenir.

İlksel, bulundukları yerlerde elverişli açılardan peşpeşe algılanıp karşılaştırılan ayrı ayrı şeylerden oluşan bir çokluk değildir; yüzey kalıplarını saptayan bir algıyla hissedilmez. İlksel, bakan gözün ve kavrayan elin amaçlı olarak yönlendirilmesiyle değil istemdışı bir hareketle, katıksız bir derinlik duygusuyla hissedilir. İlkseli hisseden hareket, ihtiyaç ya da yokluğun hareketi, mesafede bir içerik arayan bir boşluğun hareketi değildir,

bir doluluğun içine gömülme hareketidir. İlksel hissi, *keyif alma* [enjoyment] sözcüğünün işaret ettiği duyumsal bir uyum içinde ilkselden etkilendiğini, onunla dolduğunu ve onunla beslendiğini hisseder. Işık daha açıldıkları anda yıkamaya başlar gözleri ve görme hareketini aydınlattığı şeylerin yüzeylerine ve hatlarına doğru iter. Gözün önüne bir renk perdesi çekmez; kendi rengi çözülür ve aydınlattığı şeylerin renklerini kendi ışıltılarıyla parıldamaya bırakır. Ama nötr ve saf bir saydamlık değildir; görmekten keyif alma, ışığın rengini, pırıltısını ve titreşimini hissetmenin sonucudur. Işıkla gören gözler görmekten keyif alır; günün sıcaklığının okşadığı ve ayakta tuttuğu canlılık ısınmaktan keyif alır; toprağın ayakta tuttuğu yürüyüş yürümekten ve dünyanın kendisini ayakta tutan bölgelerinde amaçsızca dolaşmaktan keyif alır. Havayla nefes alan ciğerler temiz havayı içlerine çekmekten keyif alır. Kulaklar yalnızca sinyallere ve tehditlere kulak kesilmezler; ormanın mırıltılarını ve şehrin gümbürtülerini duymaktan keyif alırlar. Ev yalnızca ihtiyaçları karşılayacak araçların depolandığı kapalı bir kemer değildir; yabancılarla dolu meçhul açıklıkların içine oyulmuş bir mahremiyet sahası, keyif veren bir sükûnet ve sıcaklık bölgesidir. Ve evlerimizin keyfini çıkarmaktan pek keyif alırız.

Sadece çalışarak ya da sadece yiyerek yaşamayız. Hayat ihtiyaç ve yokluğun yönlendirdiği ve belli hedeflere ulaşmayı gözeten girişimlerin peşpeşe sıralanması değildir. Hayat, rezervleri giderek azalan bir girişim ve ölümü tekrar tekrar ertelemenin verdiği endişe içinde ihtiyaç ve tatminin, yeme ve tekrar acıkmanın, su içme ve tekrar susmanın tekerrür etmesi değildir. Hayat keyif almadır. Bizler ışığın içinde, sıcaklığın, akışkanlığın, parıltının içinde, titreşimlerin gümbürtüsü ve kürelerin müziği içinde, evin ve yurdun mahremiyeti ve egzotik olanın uçsuz bucaksızlığı içinde yaşarız.

İlkseldeki duyumsal karmaşıklık gözlerimizi aydınlık, ellerimizi sıcak, duruşumuzu dik, sesimizi akıcı ve tinsel, yüzümüzü de ateşli kılar. Sevinç yoluyla dışarı çıkmaya çalışan nedensiz

enerji fazlası keyif almanın karmaşıklığı içinde doğar. Keyif alma özgürlüktür; baharın parıltısının ve toprağın sıcaklığının keyfini çıkarırken dertlerimizi, isteklerimizi ve amaçlarımızı unuturuz; kaybettiklerimizi ve bunları nelerle telafi ettiğimizi unutur ve bizi bağlayan düğümü çözeriz. Her keyif bir ölümdür: Heideggerci endişenin bildiği ölüm –varlıktan hiçliğe fırlatılma– değil, acının bildiği ölüm –tam bir pasiflik içine düşüp kendi içindeki batakta boğulma, kendi üstüne kapanma– değil, ilkselin başsız, sonsuz ve dipsiz doluluğu içinde erime anlamında ölüm.

Aldığımız keyif sadece ötekinin yüzü karşısında kendimize ait olur. Bizim olunca da artık ötekine verebiliriz.

Ötekini kendim gibi duyarlıklı bir fail olarak görmek onun duruş ve hareketlerini etrafındaki bir dizi araç ve engele yönelmiş olarak görmektir. Ötekini görmek demek onun yerini benim de işgal etmiş olabileceğim bir yer olarak görmek, onun etrafındaki şeylerin benim becerilerime ve inisiyatifime açık imkânlar barındırdığını görmek demektir. Ötekini tıpkı benim gibi, bana denk ve benimle yer değiştirebilecek biri gibi görmek demektir. Önümdeki imkânlar alanını sınırlayan şey beni ölümün beklediği duygusudur. Ötekini kendine ait işleri ve olanakları olan biri olarak görmek demek, onun önündeki imkânlar alanını da bir başka ölümün sınırladığını hissetmek demektir.

Ama öteki o ölüm duvarının öte yanından boş ellerle bana döner. Ellerimin becerilerine, imkânlarına hitap eder. Kendi becerilerimi onunkilerin yerine ikame etme ve onun görevlerini onun adına üstlenme gayretkeşliğini sahicilikten yoksun, sahiciliksizleştirici [inauthentifying] bir tavır diye görür Heidegger. Ötekinin istediği kendi görevlerini bu şekilde başkasının sırtına yüklemek değildir. Ellerimden kendi ellerinin de yapmak istedi-

ği işlemlerin diyagramını ve kendi güçleri yetersizse benim güçlerimin yardımını ister. Ama öncelikle yeryüzü desteği almak için başvurur bana, toprak üzerindeki duruşumun ona verebileceği destek için. Michel Tournier'nin *Cuma* adlı romanında Robinson Crusoe şöyle yazar: "Artık biliyorum ki ayaklarımın altındaki toprağın varlığından emin olmam için onun benimkiler dışında başka ayaklar tarafından çiğnenmesi gerekiyor." Peter Mathiessen Himalaya halkından kendisini kar leoparını incelemek için geldiği bu dağa ulaştırmalarını ister; Gertrud Trun Lacandone yağmur ormanı halkından kendisini orman kelebekleriyle orkidelerinin fotoğraflarını çekmeye geldiği Chiapas'a ulaştırmalarını ister; George Abramson Afrikalılardan kendisini aslanları tekrar özgürlüğe kavuşturmak için geldiği savanaya ulaştırmalarını ister; Ché Guevera Bolivya Andları'nda yaşayanlardan kendisini diktatörle savaşmak için geldiği yağmur ormanlarına ulaştırmalarını ister. Bedenindeki yorgunluk, başdönmesi ve yersiz yurtsuzluk, toprağa bağlı bedenleriyle bu toprağın ve bu bölgenin hissine sahip olanlardan yeryüzü desteğinin gücünü vermelerini talep eder. Öteki duruşumdaki yeryüzü desteği için döner bana; becerilerimi onun yapmak istediği işlerin hizmetine koşsam bile ona bu desteği sunmuyorsam, gideceği yolları ve yapması gerekenleri kendi başına, deneme yanılma yoluyla bulmayı tercih edecektir.

Ötekinin bana uzanmış olan eli, işine yarayabilecek araçlardan birinden ibaret olan el becerimi aramıyordur sadece; birbirimizi selamlar ve yapacağımız işlerden konuşurken birbirimizin elini sıkarız, ikimiz de ötekinin elinin sıcaklığını arıyoruzdur çünkü –içinde canlılığın gömülü olduğu o ilksel sıcaklığı.

Bana da açık olan bir görünümün yüzeylerine ve hatlarına açık bir görme odağı (kendi ölümünün siyah duvarının onun etrafında sınırlarını çizdiği rölyeflerle bezenmiş imkânlar alanını tarayan farklı bir görüştür bu) olarak gördüğüm öteki, gözlerinin çıplaklığıyla ve savunmasızlığıyla bakar bana. Bakışı gözle-

rimdeki görüşe hitap eder. Ama gözlerime sadece yolunu çizmesine olabilecek öngörüler bulmak için değil; öncelikle ışık bulmak için hitap eder. Robinson Crusoe tek başınayken gözlerinin korkutucu bir çıplaklığı olduğunu görür. Ötekilerin gözlerinin, kendi gördüğü şeylerin çapının darlığının ötesine, onların çoktan görmüş ya da görmekte oldukları şeyleri barındıran alanlara uzandığını anlar; yabancı gözler görülebilir olanın haritasını genişletirler. Tek başına olması, bu öteki ışıkların gitmiş olduğu ve kara gecenin görülebilir olanın alanını sadece kendisinin gördüklerini kapsayacak şekilde daralttığı anlamına gelir. Gözleri o onlara rastlamadan önce de görülebilir olan ve onun şu anda gördüklerinin kenarında hâlâ görülebilecek durumda olan nesneler arasında dolaşan bir ışık kaynağı olma işlevlerini yitirirler. Gözlerini renkler ve gölgeler, artık doğasında hep varmış gibi göründükleri için gözün dışarıda konumlayamadığı opaklıklar işgal eder. Görüşü, içinde görülebilir olanın bir parçasının, ihtar etmeden indirilen bir darbe gibi aniden harlandığı bir tüp haline gelir. Oysa öteki gözlerin yanında olduğu zamanlarda, bu gözler ışığı onun fiilen görebildiklerinin dar çapının ötesinde de aydınlık tutuyorlardı.

Birinin gözleri bana döndüğünde, içinde dolandıkları ışık derinliğini genişletmek için ışığın içinde parıldayan başka ışık kaynakları aramaktadırlar. Öteki bazen bana gözlerimin görmüş olduğu şeyin imgesini almak için de bakar elbette; Himalaya'dan inerken karşılaştığım biri bana o muhteşem manzarayı görüp görmediğimi sorar, göz denen şey onu görmek için yaratılmıştır çünkü. Ama gözlerime, onlarda bakışımı üzerinde sabitlediğim görünümün yüzey ve hatlarını görmek için bakmaz öteki. Gözlerimde önce ışığın canlılığını ve aydınlığını arar, gözlerimin üstüne titrediği gölgeleri ve karanlığı arar. Eğer onları bulamazsa, sadece topoğrafiyi kaydeden bir gözlemcinin bakışını bulursa, dünyanın aydınlığına ve alacakaranlığına kendi başına bakmayı tercih edecektir.

Öteki bana döner ve konuşur; benden bir şey ister. Kendi di-

limin sözleri olduğu için anladığım sözleri, bilgi ve işaret isterler benden. Sorumluluk taşıyacak, sunduğu nedenler için de nedenler sunacak ve sorulan şeyi cevaplamayı taahhüt edecek bir tepki isterler. Ama her şeyden önce, cevap verme yetime hitap ederek selamlarlar beni. Söylediği sözler, düzeni, tutarlılığı ve yönelimi kendi içindeki duraksamalar, fazlalıklar ve sessizlikler tarafından kesintiye uğratılan, onu kendisini de sorgulayarak sorgulayan akıcı ve tinsel bir ses ararlar. Öteki açıklama ve talimat ararken, benim sessizliklerim ve benim sorularım içinde kendi sesini aramaktadır aslında. Eğer benim sesim bu arayışa cevap vermiyorsa, kafasındaki karışıklıkların cevabını kitaplarda arayacaktır.

Ötekinin yüzü, onun duruşunun eksen ve yönünün ve hareketlerinin amaçlarının bana açıldığı bir yüzeydir. Ötekinin yüzü, onun kavrayış biçimlerinin bana ifade edildiği bir yüzeydir. Ötekinin yüzü, onun duyarlılığının ve savunmasızlığının, yaralanabilirliğinin ve ölümlülüğünün bana açıldığı bir ıstırap yüzeyidir. Bu yüzey ışıktan ve gölgeden, karbon bileşiklerinden, topraktan yapılmıştır; gözleri ilkselin akışkanlığıyla parlar ve hareket eder; sesi havadan ve sıcaklıktan yapılmıştır. Ötekinin yüzü bir ilksel yüzeyidir –ilkselin kişinin gözlerini aydınlık, ellerini sıcak, duruşunu dik, sesini akıcı ve tinsel, yüzünü de ateşli kılan o keyif karmaşıklığına seslendiği, çağrıda bulunduğu, ihtiyaç duyduğu yerdir. Ötekinin yüzü, ilkselin, hayatımdan aldığım keyfin içlerine gömülü olduğu ilksel kaynaklardan taleplerde bulunmak için yüzeye çıktığı yerdir.

Ötekinin yüzünün istediği şey, kendi becerilerimi onunkilerin yerine ikame etmeme, onun görevlerini onun adına üstlenmeme, formlara ve görünüme onun adına bakmama, soruların cevaplarını onun yerine vermeme yol açan o sahicilikten yoksun ve sahiciliksizleştirici gayretkeşlik değildir. Benim kendi bulunduğum yerden, kendi kaynaklarımı ve kendi becerilerimi

kullanarak sunabileceğim ve onun ihtiyaç ve eksikliklerini giderecek şeylerden duyacağı memnuniyet değildir aradığı – ben onun yerine geçip onun yükünü yüklendiğim zaman onun üzerinde sadece inorganik olanın ağırlığını ve ölümünü bırakacaktır bu sözde memnuniyet. Öteki, toprağın üzerinde dik duruşumun desteğini, gözlerimde ışıldayan o acar aydınlığı, ellerimdeki sıcaklığı, yüzümdeki ateşi ve nefesimdeki tinselliği ararken, aslında ilkselden keyif almak, ilkselin içine batıp orada ölmek demek olan hazzı arar. Öteki temas ve refakat arar.

Tuol Sleng Müzesi, Phnom Penh, Kamboçya

VI. LEŞ BEDEN LEŞ SÖZ

Konuşan insanlar arasında her türlü söylem dışarıdaki yabancılara, parazit ve muğlaklık yayanlara, iletişimin gerçekleşmemesinden bir çıkarı olanlara karşı verilen bir mücadeledir. Ama iletişim, gerçekleştiği ve bazı önermeler doğru olarak belirlendiği ölçüde, yabancıları saçma sapan konuşan, kafası bulanmış, deli ya da vahşi kişiler olarak adlandırır ve onları şiddete havale eder.

Ortak söylemle bütünleştirilebilen bir önerme doğru olan önermedir. Önermeler ancak nelerin gözlem sayılabileceğini, gözlemlerin ne ölçüde kesin olarak kaydedilebileceklerini, ortak

dilin sözcüklerinin farklı türden idrak edimleri ve pratik ya da teknolojik kullanımlar için nasıl sınırlanıp inceltildiklerini ve neyin argüman sayılabileceğini belirleyen yerleşik bir cemaatin söylemi içinde doğru ve anlamlı olabilirler. Doğruluk, cemaatin kesinlik ve tekrar edilebilirlik standartlarına göre enformasyon ve gözlem toplamak amacıyla deneylere, araştırmalara girişen, laboratuvarlar kuran ve bunlara sermaye yatıran kurumlara; kuramsal ya da teknolojik araştırmaların rapor edildiği ve bu araştırmaların sonuçlarının formüle edildiği gramatik ve retorik formları belirleyen kurumlara ve mantıkta, fizikte, tarihte, edebiyat eleştirisinde ya da ilahiyatta, iktisatta, penolojide ve askeri stratejide neyin argüman neyin kanıt sayıldığını tesbit eden kurumlara sahip olan bir cemaate ihtiyaç duyar. Doğruluk, araştırmacıları seçen, onlara başarılı araştırma paradigmalarını öğreten ve onları bu araştırma paradigmalarını kurumsal ölçütlerce seçilen bir grup başka malzemeye uygulamak üzere eğiten kurumlar gerektirir; araştırmacılarını ve teknisyenlerini belgelerle onaylayan ve değerlendiren kurumlar gerektirir. Hangi araştırmanın yayınlanacağını ve nasıl değerlendireceğini tayin eden kurumlar gerektirir. Bütün bu kurumlar üye kaydeder ve eğitirler; sermayeleri ve denetimleri yerleşik cemaatin kendi iktidarını geliştirip tekelleştiren komuta karargâhları tarafından sağlanır.

Aristoteles doğruluğun yargılara ait bir özellik, bir önermenin doğasında bulunan bir karakteristik olduğu anlayışını miras bırakmıştır bizlere. Fakat doğruluğun ya da hakikatin belirlenmesi hiç de, sadece tek tek ele alınan önermelerin içsel özelliklerini gözden geçiren tek bir düşünürün işi değildir. Her hakikat yerleşik bir hakikattir, belli bir kurumun ya da kurumlar bütününün hakikatidir.

Ve her kurum bir hakikati tesis eder ya da kurumsallaştırır. Ne zaman bir cemaat kurulsa ve ne zaman bir devletin anayasası, yasaları, sınırları ve komuta karargâhları kurulsa, o cemaatin hakikati kurumsallaşmış demektir.

Doğru olarak tesis edilmiş bir söylem hem şeylere ve durumlara dair bir enformasyon ve ön temsil olarak bildirme işlevi, hem de bireyleri huzuruna çağırıp önüne toplayan bir sözce olarak çağırma ve buyurma işlevi görür. Bu çağırma bedensel düzeyde gerçekleşir.

Doğru söylem bedensel duyumlar üzerine kurulu söylemdir; bireylerin görüp işittikleri şeyleri, sahip oldukları beden güçlerinin kefil olabileceği şeyleri kaydeder. Ama söylemin cemaat içindeki akla yatkınlığı bireylerin bedenlerinden bağımsızdır; bu söylemin tutarlılığı ve bağdaşıklığı, rasyonalitesi ve doğrulanabilirliği, bedenin sağlığı ya da aklının başında olup olmamasına hiçbir şekilde bakılmaksızın onaylanır. Kişinin görüp işittiği şeylerle ilgili önermeleri yerleşik hakikatin bütünü içine yerleştirme yeteneği, biyolojik ya da psikofizyolojik yasalarca değil rasyonel, mantıksal ve bilimsel yasalarca, yani kurumsal ölçütlerce yönlendirilir.

Gördüğü ve deneyimlediği şeyi söyleme yönündeki kurumsal buyruğa tabi olan birey bunu, cemaatteki öteki bireylerin itirazlarına ve onaylarına tabi önermelerle söylemek zorundadır. Kendi canlı içgörü ve deneyimlerini dilin yerleşik kavramları içinde –kendisine değil herkese ait olan formlar içinde– anlatmak zorundadır. En mahrem, en canlı itki ve içgörüleri bile anlatıldıklarında bireyselliklerini yitirirler; düşünceleri onları mezarların koruduğu gibi koruyan sözcük kasaları içine konmuştur; öyle ki sonradan kendi düşüncelerini duyduğunda ya da okuduğunda, söylemiş olduğu sözlerde sadece diğer herkesin bulduğu şeyleri bulur; kendi iç yaşamının o kıvrak ve bakir ateşini bulamaz artık. Konuştuğu zaman, kültürünün mantığı, kuramları ve bilişsel yöntemleri sözlerine sirayet etmiş biri olarak konuşur; yerleşik hakikatin, diğerlerine denk ve onlarla yer değiştirebilir, bir temsilcisi olarak konuşur. Duyarlıklı bedeninin bütün uçucu içgörüleri kurumsallaşmış bilim ve kültürün anonim bedeni içinde sürdürülür, korunur ya da kaybedilir.

Yaban toplumlarda sözce olarak dil, bizim hakikat gözüyle baktığımız bilgilendirici önerme olarak dilden ayrıdır ve üstündür. Montaigne'in şeref sözü adını verdiği söz bilgilendirici sözden ayrıdır.[1] Yaban, yağmur ormanlarına ve savanaya çırılçıplak dalarken hissettiği güçle gurur duyan kararlı ve açık bir bedendir. Ötekilerin bedenlerine doğrudan doğruya güçleri ve hızları, duyarlılıkları ve basiretleri, cüretleri ve dayanma güçleri açısından bakılır; kaçınılmaz olarak ortak kategoriler içinde kaydedilip gözlemlenmek şöyle dursun, aksine bu kategorilere karşı çıkarak yaşanan ve sınanan bireysel özelliklerdir bunlar. Yaban, ötekilerin bedenlerine, bedenlerini gururla kartalların tüyleri ve yaban domuzlarının dişleriyle süslemiş olan savaşçılara, onlarla cesaret ve şeref yarışması yapmak için yaklaşır. Onların bedenleri yerleşik bir kurumu savunmak için silah kuşanmaz; haykırışları yerleşik bir hakikati beyan etmez. Tek tek savaşçılara yönelik bağırışları, yabanın kendisini bağlayan edimsel sözlerdir, ötekinin silahlarına ve ölümcül gücüne hitap eden sözler, ayağa kalkıp hayatını ortaya koyduğu sözlerdir. Galip geldiğinde ya da yenildiğinde, bir zafer çığlığı, yani kartalların ve aslanların çığlığını ya da son bir itaatsizlik ya da meydan okuma çığlığı atar.

Yerleşik bir söylem enformasyon verdiği bireyleri çağırıp kendisinin formüle ettiği şeylere ve durumlara yönlendirir. Ama yerleşik bir söylem, çağırdığı bireyleri kendisinin belirlediği şeyler ve durumlardan dışlayabilir de.

Felsefeci yerleşik bir kültürün ortasında konuşan, ama bu kültürde yerleşmiş olan önermeler bütününün skeptik kuşku karşısında zayıf düştüğünü ya da çözüldüğünü keşfeden kişidir. Skeptiklerle taktik icabı ittifak kurarak kendisini bu önermeler bütününden ayırmanın bir onur meselesi olduğunu, kendi mesleği olduğunu görür. Bunu da yerleşik gözlemlerin yanına iliştirilecek yeni gözlemlerde bulunarak değil, nelerin gözlem sayıla-

1. Montaigne, "On Cannibals".

bileceğini, gözlemlerin ne düzeyde kesin olarak belirlenebileceğini, bu gözlemlerin hangi terimler ve ne tür formülasyonlarla kaydedilebileceğini ve çeşitli bilişsel disiplinler ve pratik alanlarda nelerin argüman sayılabileceğini belirleyen yerleşik düzenlerdeki [canons] tutarsızlıkları ortaya sererek yapar. Felsefeci için yerleşik söylem, içinde kendi hayatını yaşadığı durumların ve şeylerin belirlenmesi işlevini görmekten çıkar ve artık ona şahsen çağrıda bulunan ve ona ihtiyaç duyan bir sözce işlevi görmeye başlar. Felsefeci hakikati yerinden etmek için değil, daha güvenli bir biçimde yerleştirmek için çalışır.

Psikotik, parya ve mistik yerleşik söylemin kendilerine bilgi vermediğini, onun formüle ettiği şeyler ve durumlara yöneltilmediklerini ve onun yerleştirilmesine katkıda bulunmaya çağrılmadıklarını görürler. Bu hiçbir şekilde, önermeler halinde işlev gören yerleşik söylemle ilgili bir sorun olamaz; sorun kişinin, doğruluğu hiçbir biçimde sorgulanmayan, doğruluğu konusunda kişinin hiçbir şüphesinin olmadığı önermeler bütününden dışlanmış olduğunu keşfetmesi olabilir pekâlâ. Sağlam, yerleşmiş ve güvenilir oldukları, gerçeğe sadık oldukları kabul edilen önermeler bu bireylere tek bir söz söylerler: "Hakikate ulaşmaktan acizsin sen!" Parya, mistik ve psikotik bu sözü bedenlerinin çektiği acı ve ezadan tanırlar. Hayvani bir bedende çözülmekte olan bir zihin olarak adlandırılan şey, yerleşik önermeler bütününün belirlediği ve tanıdığı nesnelerden dışlanmakla kalmaz, hakikati yerleştiren kurumlardan işkence de görür.

Saldırgan bir darbe yiyince içimize dolan şiddet bir karşı -darbeyle dışarı atılmayınca, intikam alana kadar geçen süre içinde biriken şiddet güçleri bizi çileden çıkarır. Bir grup, uzun süredir hakkında şüpheler ve şikâyetler biriktirdiği birine aşırı şiddet uygulayabilir. Ama, kurumların pratikleri içinde kendine bir yer bulduğunda, işkencenin bunu şiddet ve intikam hisleriyle dolu bireylerin bir araya gelmesi sonucunda yaptığı şüphelidir. O yalnız canavar, atası olan av hayvanlarının içgüdülerine geri dönerek değil de kurumlarda geliştirilmiş olan şiddet yön-

temlerinin onun içinde yoğunlaşmasıyla çıkmaz mı ortaya? Müzmin tecavüzcülerin toplumsal denetimden yoksun ham seks dürtüleriyle değil, asırlık ataerkil toplumun kurumsal imagolarının ve pratiklerinin içlerinde yarattığı sıkışmayla davrandıkları açıktır. Kurbanının gözlerini oyan kişi maymunların toplumöncesi içgüdülerine gerilemiş falan değildir, Osmanlı Yeniçerilerinin ve Romalı Engizisyon görevlilerinin saflarına inmiştir. İşkencenin ortaya çıkması ve sürdürülmesi için bazı içgüdülere değil, bazı kurumlara gerek vardır.

Suçlular fanatik, yıkıcı, vahşi ve deli olarak –temel antisosyal edimleri anlamlı olmamak, anlam üretmemekten ibaret olan bireyler olarak– görüldüklerinde, itaat etmeye ya da verdikleri zararı onarmaya zorlanmazlar, işkence görürler. Totaliter bir iktidarın olduğu yer kadar belli türden bir yerleşik söylemin olduğu yerde de işkence kurumsallaştırılır.

Michel Foucault, ancien régime döneminde kurumsallaşan işkence pratiğinin, suçlunun bedeninin hükümdarın iki kere aşkınlaştırılmış olan bedeninde cisimleşen yerleşik hakikatle temas etmesinden kaynaklandığını göstermiştir.[2] Hükümdarın bedeni toplumsal düzeni simgelemekle kalmıyor, Devlet'in bedenini de cisimleştiriyordu ve tanrısal haklarının İzlenecek Yol, Hakikat ve Hayat olan Kral İsa'nın dirilen bedeninin bir tecessümü olan kendisine verdiği iktidarla donatılmıştı. Kraliyet adaletini meşgul eden her suç, hükümdara karşı işlenmiş bir suçtu. Kralın adaleti birçok toplumsal suçu kapsamına almıyordu; ekonomik suçların cezasını loncalar ve kasaba görevlileri, dini kuralları ihlâl etmenin cezasını da kilise mahkemeleri veriyor, saldırıların ve cinayetlerin intikamını saldırının acısını çekmiş olan cemaat ya da aile alıyordu. Kralın adamları bir suçluyu bulmak üzere şehre girip onu adalet önüne çıkarttıklarında, adama kralın şahsına karşı bir suç işlemiş, daha doğrusu kralın

2. Michel Foucault, *Discipline and Punish,* İng. çev.: Alan Sheridan (New York: Vintage, 1979) [*Hapishanenin Doğuşu,* çev.: M.A. Kılıçbay, İmge Y., 1992]; Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies* (Princetoni Princeton University Press, 1957).

bedenine saldırmış biri gibi muamele ediliyordu. Kralın bedeni, göklerde kurulmuş ve Devlet yapısı içinde kurumsallaşmış hakikatin tutarlılığını cisimleştiren tözdü. Hükümdarın bedeninin bu şekilde mutlaklaştırılması, onun düşmanlarının sınırsız bir saldırganlığa maruz kalmasını anlaşılır kılıyordu: Gırtlağına kaynamış yağ boca etmek, gözlerini oymak, vücudunu dağlamak ve dörde bölmek ve kazığa bağlayıp yakmak. Etrafı odun yığınlarıyla kaplanan kazık bir meydana dikilir ve kralın bütün tebası, suçlunun göklerle onu kendi içlerine çekmek için şimdiden yükselmiş olan cehennem alevleri arasında asılı kaldığı bu tiyatroya gelmeye çağrılırdı. Kralın düşmanının işkence görmüş bedeni, üstüne kralın egemen bedeninin kutsallığının nakşedildiği bir töz haline getirilirdi.

Aydınlanma dönemi Avrupası, hükümdarlarının bedenlerini ve onlarda cisimleşmiş olan hakikati giyotine gönderdi. Şu anda herhangi bir bölge ya da hanedanla sınırlı olmayan ve kutsal ya da atalarından gelen bir otoriteden dem vuran bütün bölgesel söylemler üzerinde hükümranlık kurmuş olan bilimsel-teknolojik rasyonalite (ki söz konusu otoritenin ciddiyetine ve tutarlılığına bile o karar vermektedir) gezegenin her yerinde mutlaklaşmış durumdadır. Bu rasyonalitenin hakikatleri teknolojik, pedagojik, ekonomik ve siyasi kurumlarla kurulur. Üniversiteler ve araştırma enstitüleri kendilerini, ortak hakikat ölçütünün yerleştirildiği kurumlar olarak temsil ederler; aslında projelerini ve müfredatlarını uygulamaya konmaları için parlamentolara gönderirler. Parlamentolar da kendilerini, temsilci bireylerin görüşlerinin özgürce ifade edildiği ve geçici sentezler halinde birbirleriyle bütünleştirildiği forumlar olarak temsil ederler; aslında parlamentolar disipliner takımada içindeki en güçlü kurumların çıkarlarının eşgüdümlenip yasa olarak aşkınlaştırıldığı karar mercileridir. Parlamento ekonomik, çokuluslu-tüzel, hukuki, endüstriyel, eğitimsel, bilimsel ve dinsel bütün kurumların tutarlılığının ve bağdaşıklığının temsil edildiği ve hem ulusal hem de uluslararası düzen içinde bütünleştirilmelerinin sağlandığı

beden olarak kralın bedeninin yerini alır.

Avrupa Aydınlanmasının kendi bilimsel-teknolojik ve siyasi kurumlarını gezegenin her yanına yaydığı süreç içinde karşılaşılan diğer kıtalardaki yabancılar Hegel tarafından (daha önce Platon tarafından da yapıldığı gibi) barbarlar olarak, tropik ve uyuşuk bir hayal durumu içinde yaşayan, dilleri olmayan hayvanlar olarak kavramsallaştırılmıştı. Farklı bedenler içindeki bu hayvanlar, Nietzsche'ye göre, rasyonel cemaatin onları maruz bıraktığı sefaletin ve kırbaçların acısına duyarsızdılar. Ama Aydınlanma'nın onları adlandırmak için kullandığı nihai ve temel terim *yamyam*'dı. Aydınlanma'nın yabanlara, ne benlikleri ne de özbilinçleri olan bu düşçülere ne kadar büyük bir tiksintiyle baktığını gayet iyi gösteriyordu bu terim: Bunların bedenleri bile kendilerine ait değildi, çünkü başkalarının cesetlerinden, leşlerinden oluşmuşlardı. Avrupalı fatihlerin gittikleri her yerde (Karayipler'de, Azteklerin, Mayaların, İnkaların arasında, Afrika'nın her yerinde ve Polinezya'da) birileri yamyamlıkla suçlanıyor, işkence görüyor ve esir ediliyordu. Avrupa'da mutlak monarşi döneminde kurulan darağaçlarında sallanan Avrupalı bedenler, kendilerini Karanlıklar Prensi'ne, yani şeytana adadıklarını itiraf etmiş oluyorlar, gördükleri işkence üzerlerine kralın bedeninin tanrısal hakkını nakşediyordu. Avrupa iktidarının Aydınlanma'sını taşıdığı dış bölgelerde ise Karayiplilere, Amerikalı yerlilere, Afrikalılara, Asyalılara ve Polinezyalılara yapılan işkence onları leş bedenlerinden sözler çıkartmaya, yamyam olduklarını itiraf etmeye zorluyordu.

Bugün işkence her zamankinden daha da yaygın. İşkenceye yalnızca etrafı yabancı topraklarla çevrili arkaik parya otokrasilerinde rastlanmıyor, aksine özellikle yerleşik bilimsel-teknolojik rasyonaliteye bağlılıklarını beyan eden, kendilerini temsili demokrasiler olarak sunan ve gelişmiş ülkelerden destek alan devletlerde[3] gemi azıya almış durumda. Günümüzde işkence artık bütün cemaatin toplandığı meydanlarda ya da televizyon

3. El Salvador, Peru, Kuveyt, Kenya, Angola...

kameralarının önünde değil, küresel bilimsel-teknolojik imparatorluğun kenar mahallelerindeki zindanlarda, kontrgerilla komandoları tarafından yapılıyor ve buralarda kurbanların sesleri, çığlıkları ve hıçkırıkları gecenin ve sisin içinde kaybolup gidiyor. Bu kurbanlara hükümdara hürmet etmeyen saygısızlar değil yıkıcı, fanatik, manyak ve terörist deniyor.

İşkenceci kurbanın bedenini paralamaya ve ona terörist olduğunu, inandığı şeylerin sapıklıktan, hezeyandan ibaret olduğunu kanıtlamaya çalışır. İşkence araçları ve teknikleri, bütünlüğünü parçalayıp korkak ve alçak olduğunu göstererek, bir bedeni aciz ve hayvani kılma gücüne sahiptirler. En cesur militanlar yanlarında gerektiğinde içmek üzere her zaman içi siyanür dolu ufak bir şişe taşırlar. Çünkü işkence, işkenceci ile tutsak arasındaki bir irade yarışı değildir sadece; iradeyi müstehcen uzuv ve organlardan oluşan bir yığın içinde sergilenen iktidarsız bir vahşete çevirebilecek bir teknolojiyle silahlanmıştır.

İşkenceci kurbanından, bedeni bir acı ve kan yığınına dönüşürken bir şey söylemesini, itiraf etmesini ister. Ama neyi? Kurumsallaşmış rejimin, yönetimin ve öğretinin doğru olduğunu değil. Şeylerin ve durumların gözlemlenmesinin yerleşik yolları, bunların kaydedilmesinde kullanılan yerleşik terimler ve formülasyonlar ve kayıtlarla olanakların yerleşik tartışılma tarzları tarafından belirlenen yerleşik önermeler bütünü, sunuldukları bireyler tarafından sürekli olarak onaylandığı için değil, şeyleri ve durumları belirlediği için doğrudurlar. Kurum işkence edilen kişiyi ya da kendisine tabi olan herhangi bir bireyi, kendi doğruluğuna katkıda bulunması gereken, doğruluğun kuruluşunda oynayacak bir rolü olan ve herkesin katkıda bulunduğu doğruluğu inşa edecek ve onun tarafından inşa edilecek olan iktidar yapısında da oynayacak bir rolü olan biri olarak görmez. Bireyi bu şekilde görecek olsaydı, kendisini henüz doğru olmayan ya da sadece birçok bilen ve eyleyen öznenin rızasına bağlı olarak

doğru olan bir şey olarak kavraması demek olurdu bu. Yerleşik bilimsel-teknolojik doğruluk ya da hakikat, gezegenin kendisine itaat etmeye zorladığı doğası içinde tezahür eder ve monarşik düzenin aksine, doğruluğunun beyan edilmesi için darağacı tiyatrosuna ihtiyaç duymaz. İşkenceyi geceleyin ve sis basmışken yapar o. Eğer hakikat ve adalet kurumu olarak kurulmuşsa, bireyden tek istediği, tek isteyebileceği şey itiraf etmesidir; yani kendisinin hakikate ulaşmaktan aciz olduğunu itiraf ederek ona tanıklık etmesi ve onun hakikatini kendi bedeninde temsil etmesidir. İşkence edilen kişiden yanlış olduğunu bildiği bir şeyin doğru olduğunu beyan etmesi istenmez. İşkenceci ondan anlam üretmekten aciz olduğunu, bedeninin açık seçiklik ve ayırt edebilme yetisinden yoksun olduğunu, kokuşma ve çürümeden başka bir şey olmadığını itiraf etmesini talep eder. O kurumun doğruluğuna katkıda bulunabilecek ya da onu doğrulayabilecek bir zihinden yoksun olmakla kalmaz, bir bütün halinde durmayı becerebilen bir bedene bile sahip değildir. Kurumun bireyden duymayı talep ettiği söz, bir pislik, bir bok olduğunu –işkenceden sonra dönüşeceği leş haline zaten çoktan gelmiş olduğunu– itiraf etmesidir.

İşkence eden kişi kurumu koruyan ve doğruluğuna katkıda bulunan bir fail değildir; halkın görüş alanı dışında, zindanlarda, geceleri çalışan biridir, bir cüruf, bir pislik olduğunu bilen biridir.

İtirafta bulunmuş olan kişi, kokuşmuş etten başka bir şey olmadığını kabul ettiğine göre artık yok edilebilir. Yahut kurum tarafından başka herhangi bir amaç için, mesela başkalarına işkence yapmak için kullanılabilir. Bundan böyle onun elleriyle ne yapılacak olursa olsun üzeri kurumun hakikati ve adaleti tarafından örtülecek, bu arada o da çürüme ve boktan başka bir şey olmadığını kabul edecek ve bilecektir.

Kurbanın kokuşma derekesine indirilmiş bedeni, hâlâ bir şeyin direndiği bir yerdir. Maruz kaldığı aşağılanmanın ortasında bile içinde bir direnç olduğunu keşfeden işkence kurbanı, bu direnci karakterinde ya da iradesinde bulmaz; militanlar işkencecilerin her türlü karakteri darmadağın edebileceklerini, her türlü iradeyi kırabileceklerini bildikleri için yanlarında taşırlar siyanür şişelerini. Kişinin içinde direnen şey, kendisi gibi bozulmamış olan yoldaşları, baskıyla büyüyen her kuşakla birlikte yeniden doğan öfke ve acı, ona bağlı olmayan ve ondan sonra da sürecek olan mücadeledir.[4] İşkencecinin itiraf talebinde bulunduğu tutsağın bedeninde direnen şey bir sesleniştir; işkence kurbanının, kendisine bağlı olmayan davayı sürdüren yoldaşlarının seslenişi, artık ötekileri koruyamadığı ıstırabın dilsiz seslenişi ve artık hiçbir şey bekleyemeyeceği öfkenin, yoldaşlarının duyduğu öfkenin seslenişi olarak belirlediği sesleniş.

İşkence kurbanı, yoldaşlarının ve davasının sessizliğini, kendisine yöneltilmiş bir sesleniş olarak duyar. Bu seslenişin ondan istediği şey, bedenini söze kurban etmesi ve tekrar söz ve hakikat olarak ortaya çıkabilmek için bedenini leşe çeviren işkence sırasında bedensizleşmesidir [disincarnate]. Eğer davası kazanırsa, kendini ve kendi hakikatini yerleştirecektir. Duyduğu acı, çürümesi ve cesedi bir amblem, şanlı bir anı haline gelecek ve yeni düzenin hakikati içinde yeniden yazılacaktır.

Peki ya yoldaşları ve davası kazanamazlarsa? Kazanamayabileceklerini, hatta çoğu kez kazanamayacaklarını bilir. Onur, o itirafı yapmadan ölmesini gerektirir. Kendisini tutsak edenlerin, işkencecilerin suratına onurlu bir söz söyleyerek ölmesini gerektirir. Onur, hiç kimseyle ortak bir şeyleri olmayanlarla –uygarlığın yerleşik hakikatinin harici çöllerinde dolaşan mistiklerle, teröristlerle ve yabanlarla– kurduğu ortaklığı beyan etmesini gerektirir.

Bir yaban cemaatinin ölen kişinin yiğitliğini söylediği sözle-

4. Michel de Certeau, *Heterologies,* İng. çev.: Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986), s. 43.

ri hatırlayarak hatırladığı anlamına gelmediği gibi, yiğitçe yenilenleri hatırlayan ortak bir hafıza olduğu için bütün kurumların dışında bir yaban cemaatinin varolduğu anlamına da gelmez bu.

Kendilerini hakikati yerleştirmeye adamış olanlar, işkence görenlerin, yıkıcıların, mistiklerin, delilerin ve yabanların seslenişlerinin kendilerine yöneltildiğinden emindirler. Yerleşik hakikat ile arasına bir mesafe koymuş olan felsefeci, bir başka mesafeden yöneltilen bu seslenişleri, doğru olduğu kabul edilen söylem bütününe yöneltilmiş bir şüpheciliğin yabancı, yabancılaştırılmış biçimleri olarak duyar. Psikanalist, hastanın rüyalarını, actes manqué'larını, jestlerini, psikosomatik semptomlarını ve dil sürçmelerini içeren retoriğin tamamının bir doktor ve baba olarak, kurumun ve yerleşik hakikatin bir temsilcisi olarak kendisine yöneltildiğinden emindir. Uyguladığı terapi, hastanın sessizliğini ve otistik söylemini iletilebilen ortak hakikatin formülasyonları içine sokma çabasından ibarettir; bağlı olduğu bilim yerleşik hakikati, onu delinin özel mitiyle bütünleştirerek genişletir. Postmodern psikanaliz, Foucault'nun yazdığı gibi, Hölderlin'in, Nerval'in, Nietzsche'nin ve Artaud'nun aşırılıklarını *bizim* söylemimizin birer parçası kılmayı amaçlar ve "bugün sınır ya da tuhaflık ya da tahammül edilemezlik tarzında yaşadığımız her şeyin tekrar pozitif olanın sükûnetine katılmış olacağı"[5] güne ulaşmak gibi bir projesi vardır. Din, fiziksel eziyet çeken mistiklerin seslenişlerini kendi kilise logos'unun ihtiyaç duyduğu bir enformasyon olarak duyar. Çağdaş aydınlanma ise, Merleau-Ponty'nin yazdığı gibi, delilerin, mistiklerin, yamyamların anlamsızlıklarını ve işkence kurbanlarının çığlıklarını da içine dahil ederek daha geniş bir anlam kavrayışına ulaşmayı amaçlar.

5. "La folie, l'absence d'oeuvre,", *La table ronde,* Mayıs 1964.

Ama işkence kurbanının, psikotiğin, mistiğin ve teröristin leş seslenişinin yöneldiği *öteki*, yalnızca kurumlara bağlı insanlar değildir. Seslenişinin hedefi ona işkence eden yerleşik hakikat değildir sadece; hatta yalnızca bütün kurumların dışındaki yabanlar da değildir. Daniel Paul Schreber'in *Grundsprache*'sinin (temel dilinin) çığlıkları ve küfürleri, yüz buruşturmaları, kasılmaları ve katatonisi, bedeninin psikiyatriste hitap etmesini sağlayan bir retoriğin jestlerinden ibaret değildirler. Bütün bunlar sadece insan cemaatine değil, insan cemaatinin ötekisi olan şeye de yöneliktir: Gökteki kuşlara, onu zelzele gibi yakıp elektriklendiren güneş ışınlarına, böceklere, kurbağalara ve sıçanlara ve kayalara ve boş göklere.[6]

"Modernist, ya da ona o zamanlar takılan adı kullanacak olursak, Başlatıcı Ockham," diye yazar Michel de Certeau, "ilahiyatçılar arasında genel kabul gören bir anlayışın, tanrısal gücün her türlü teolojik ya da metafizik rasyonalite sistemine yabancı olduğu anlayışının öncüsü olmuştur. Tanrı bir gün bir milletin kurtuluşa ermesini, ertesi gün de yıkılmasını isteyebilir. Bizim aklımızla onun kararları arasında istikrarlı bir bağlantı yoktur."[7] Mistik, işkence sırasında kendi bedeninde olduğunu bildiği bu Tanrının seslenişini duyar. Kendi leş seslenişi de hiçbir faydasının olmadığı, hiçbir hizmet sunamayacağı Tanrı'ya yöneliktir.

Parlamentolar bir gün bütün bir halkın kurtuluşa ermesini, ertesi gün de yok edilmesini isteyebilirler; Quechua yerlileri, Amazon halkları, Papualılar, Kamboçyalılar ve Filistinlilerin çektiği eziyetle bilimsel-teknolojik dünya düzeninin kurumları arasında istikrarlı bir bağlantı kurulamaz. Kontrgerilla komandolarının kü-

6. Bkz. Alphonso Lingis, "The Din of the Celestial Birds," (der.) David B. Allison, Prado de Oliveira, Mark S. Roberts ve Allen S. Weiss, *Psychosis and Sexual Identity: Toward a Post-Analytic View of the Schreber Case* içinde (Albany: State University of New York Press, 1988), s. 130-44.
7. Michel de Certeau, *Heterologies*, s. 108.

resel bilimsel-teknolojik imparatorluğun dış mahallerindeki zindanlarında, işkence kurbanları kurumla yüz yüze gelmezler; sesleri, çığlıkları ve hıçkırıkları kurum tarafından kaydedilmez. İşkence kurbanı bedenindeki dirençte, işkence görmüş yoldaşlarının çığlıklarını duyar; artık ötekileri koruyamayacağı ıstırabın ve artık hiçbir şey bekleyemeyeceği öfkenin sessizliğini duyar. Çığlıklarının ve hıçkırıklarının içlerinde kayboldukları boş göklerde, içlerinde boğuldukları zindanın beton duvarlarında ve içlerine battıkları sessiz gezegenin kaya katmanlarında teknolojik işkence mekanizmasının gıcırtısını duyar. Yine de o gecenin ve sisin içinde bir leş sesleniş yankılanır. Sanayi borularından çıkan iğrenç kokuların sarmaladığı bataklıklarda yaşayan tosbağaların ve harabeleri işgal eden kırkayaklarla sıçanların patırtısı kımıldanır ve yankılanır içindeki o dirençte.

Kalküta, Hindistan

VII. ÖLÜM ORTAKLIĞI

Mesaj, kaynak ve hizmet mübadelesi yapmamızı sağlayan ve bir anlaşmayı işaret eden el sıkışmayla mühürlenen bağlanma biçimlerine toplum adını veririz. Bu mübadeleler içinde bilim ve kültürün ortak söylemi biçimlenir ve ortaklaşa bir şey üretir ya da sahiplenirken birbirimizle iletişim kurmamızı sağlayan kolektif işler yapılır.

Anlaşma ihtimali kavranıp onaylandıktan sonra birleştirme rolünü üstlenen el sıkışmayla bir şey daha iletilir: Akrabalığın tanınması. Şeyleri ve kişileri türsel terimlerle teşhis eden ve bireyler için genel buyruklar formüle eden dilimiz, aralarındaki akrabalığın farkında olduğumuz bedenlerimizin dilidir. Akrabalıkta tür, bireylerin üremesi yoluyla yeniden sunulur/temsil edi-

lir [represented], bedensel olarak çoğaltılır. Her birimizin farklı biçimlerde tanıdığı kaynakları ve her birimizin farklı biçimlerde anladığı projeleri işaret etmek için ortak sözcükler kullanmamızın mazareti bedenlerimizde cisimleşen türün ortak olmasıdır. Akrabalık tanındığı zaman, ortak bir dile ve belli mübadele biçimlerine yönelik karşılıklı bağlılık da onaylanmış olur. Ucube olan, eylemlerinde, türün öteki bireylerdeki ve kendi organizmasındaki hak talebini tekzip eden kişidir. Anlaşmayı mühürleyen el sıkışmayla iki taraf da kendi bedeninin bireyselliği içindeki ucubeyi ve onun arzularını reddeder.

Akrabalığın tanınması "aile benzerlikleri"nin görülmesi yoluyla olmaz; akrabalığın tanınması yükümlülüğün tanınmasıdır. Kabul edileceğini bilerek ailesine dönen mirasyedi, her türlü güvenin yıkıldığı, her türlü bağlılığın koptuğu ve durmaksızın normlar formüle eden uygar dil içinde sürdürülen her türlü iletişimin bozulduğu zaman bile, bedenlerimizin türden gelen yapısı içinde, aileden-olma'nın, tanımayı emreden buyruğun temeli olarak kaldığını gösterir. Kişinin halkı kendi soyundan gelenler, soyunu sürdürmesini sağlayacak olası eşler ve o öldüğünde evlatlarına kendi evlatlarıymış gibi bakacak olan insanlardan oluşur. Kabileden olma, aynı halktan olma, hatta Kuzey Amerikalı veya beyaz ırktan olma bile bir yükümlülüğün tanınması içinde tanınır. Kendisiyle ortak hiçbir çıkarı ya da beğenisi olmayan, ama onun gibi Pennsylvania'da bir Chicano, Peru Andları'nda bir Kuzey Amerikalı ya da Sahel'de bir beyaz olan birinin yardım çağrısına sırt çevirmeyecek (ya da kayıtsız kalarak sırt çevirmeyecek) olan gezgin bilir bunu.

Mesaj, kaynak ve hizmet mübadelesi yapılırken kurulan ve herkesin kendi görüşü ve gücüyle ötekilerle karşılaştığı birlik içinde, üzerinde anlaşılmış mübadelede herkes kendini çoğaltırken ötekini de çoğalttığı için akrabalık da etkili bir biçimde tanınmış olur. Bireyler birlik kurduğunda, anlaşmalarının dışında kalanları barbar ve ucube olarak adlandırırlar; yabancılarla yapılan mesaj, kaynak ve hizmet mübadelesi karşılıklı taahhütler-

de bulunulan bir anlaşmayı yerleşik hale getirdikçe ortak insanlığın etkili bir biçimde tanınması da artar.

Toplumun formları içindeki akrabalığın etkili bir biçimde tanınmasının ötesinde bir şey daha vardır: Ortaklaşa hiçbir şey üretmeyen ya da ortak hiçbir şeye sahip olmayan bireylerin, ölümlülükleri içinde muhtaç durumda olan bireylerin kardeşliği. Bu kardeşlik farklı bireylerin görüş, talimat ve kaynak mübadelesiyle değil, hayat mübadelesiyle gerçek olur. Kişi kendini ötekini yutmak için ağzını açmış bekleyen ölümün yerine tamamen koyduğunda ötekinin kardeşi olur.

Akrabalığın ötesindeki bu *ölüm ortaklığı*'nı anlayabilmek için, kendimizi akrabalığa en uzak durumda bulmamız ya da hayal gücümüzle kendimizi bu duruma yerleştirmemiz gerekir: Kendimizi kendi ülkemizin savaşmakta olduğu bir ülkede, bizim inanmadığımız ya da bizi dışlayan bir dine bağlı, aramızda hiçbir üretim ya da ticaret ilişkisinin olmadığı, bize hiçbir şey borçlu olmayan, dilimizin tek kelimesini bile anlamayan, yaşça bizden çok büyük (zira aynı yaş grubundan olmak bile bir bağdır) ve kendi hayatımızın tamamen onlara bağlı olduğu insanlar arasında bulduğumuz durumdur bu.

Hindistan'ın güneyindeki Mahabalipuram'da, haftalardır hasta yattığım bir kulübede bir gece, günlerce süren o hummalı baygınlıktan uyandığımda, kollarımı hissizleştirmiş olan felcin göğsüme doğru ilerlediğini fark ettim. Sendeleye sendeleye o ağır muson gecesinin yıldızsız karanlığına çıktım. Kıyıda kesik kesik nefes almaya çalışırken birinin kolumu kavradığını hissettim. Üstünde iyice eskimiş bir peştamaldan başka bir şey yoktu ve sadece Nepal'li olduğunu anlayabildim. Oraya, Hindistan alt-kıtasının en güneyine nasıl geldiğini öğrenebilmem mümkün değildi; benim evimden çıkıp kredi kartımı kullanarak jet uçağıyla bir günde geldiğim düşünülürse, onun evi benimkinden çok daha uzaktı buraya. Sahip olduğu hiçbir şey yok gibiydi,

tek başına kumların üzerinde uyuyordu. Ormanın kenarındaki kulübesinden çıkan bir balıkçıyla, benim anlayamadığım, uzun bir konuşma yaptıktan sonra beni bir futa kanosuna bindirdi; dediklerinin tek kelimesini anlamasam bile beni muson denizinin üstünden altmış beş mil ötedeki Madras hastanesine götüreceğini biliyordum. O kanoyla uğraşırken, ben uzaklarda çakan şimşeğin ara ara aydınlattığı o sessiz ve ifadesiz yüzüne bakıyordum hummalı gözlerimle; fırtına sertleşirse kendi hayatını tehlikeye atmak pahasına beni kurtarmakta tereddüt etmeyeceğinden emindim.

Bir balıkçı iskelesinde kanodan indikten sonra beni önce bir faytona, sonra da Madras'a giden bir otobüse bindirdi ve tek söz etmeden, bana bir kez olsun bakmadan ortadan kayboldu. Kumlardan başka bir adresi yoktu tabii ki; onu bir daha hiç görmeyecektim. Ama asla kopmayacak ya da unutulmayacak bir bağla bağlanmanın ne demek olduğunu, kardeş olmanın ne demek olduğunu anlamıştım.

Onun okuyamayacağı bir yazının ve anlayamayacağı bir dilin o anonim sorumsuzluğuyla bu tür şeylerden bahsetmek ne kadar ayıp, ne kadar yakışıksız!

Ölümlülüğümüz içinde tanırız kendimizi.

Önümüzde bir olanaklar silsilesi şeklinde uzanan bir dünya içinde eylemde bulunuruz; aldığımız inisiyatifler yoluyla tanıdığımız dünya maişet, kaynaklar, araçlar, yollar, tehlikeler ve sığınaklardan oluşan bir alandır. Dünyanın sunduğu olanakları tözümüzde bulunan bir güç sayesinde, kendisi için olanaklı bir konum tasarlayıp kendini o konuma fırlatma gücü sayesinde kavrarız. Eylemde bulunmak, şimdi burada konumlanmış olan varoluşumuzu ilerdeki olanaklı bir konum adına terk etmektir. Eylemde bulunmak başlamaktır, gelip geçmiş olanlardan kopmaktır; içimizde olup bitmiş olanı geleceğe fırlatmaktır.

Gerçek, mülk edinmiş ve şu anda da bir temsil içinde muha-

faza etmekte olduğumuz her şeyin toplamından ibaret değildir. Gerçeklik önümüzde birçok anlama ve kavrama olanağı şeklinde uzanır. Kavradığımız olanaklar, düşüncemizin sıkı sıkıya sarıldığı basit diyagramlar değildirler. Şeylerin işlevleri ve potansiyelleri gerçektir, çünkü onlara sahip olmayan güçlerimizin onları elde etmek için uğraşması gerekir, üstelik ne kadar uğraşırsa uğraşsın ele geçiremeyebilir de Gerçeklik olumsaldır; ulaşmaya uğraştığımız olanakları gerçek kılan şey, şeylerin nihai bir biçim almalarının olanaksız oluşudur. Gerçek dünya önümüzde olanaksızlık uçurumu üzerinde asılı duran bir olanaklar konfigürasyonu şeklinde uzanır.

Tözümüz kendisini destekleyen konumun olumsallığı hissiyle ve ilerisi için olanaklı konumlar tasarlayıp kendini kendi gücüyle o konumlara fırlatabileceği hissiyle eylemde bulunur. Olanaklılık odakları olarak kavranan dışsal şeylere yönelen her hareketimizde, gerçekliğin olumsallığının bizim inisiyatiflerimize ve şeylerin barındırdığı iktidarsızlığın nihailiğine [the eventuality of impotence] açıldığını hissederiz. Eylem içinde varolmak demek, kendimizi kendi güçlerimizi kullanarak iktidarsızlığın nihailiğine fırlatmak demektir. Görme olanakları yönünde atacağımız her adımı desteklemeyi vaat eden görünüm içinde, bu görünümün nihailiklere çıkan düzlemleri ve yolları içinde yaptığımız her hamlede, vaatlerinin sunduğu olanağın bir zoka olduğunu, yollarının tuzaklar ve pusularla dolu olduğunu hissederiz. Çevremizin dışsallığına doğru ilerleyerek ölümümüze doğru ilerleriz. Dünyanın bütün yarıklarında ölüm gizlidir, bütün bağlantılarının ötesinde ve bütün yollarının altında bir uçurum uzanır. Kavrayış gücümüzü menzilimiz içindeki şeylerin ve üstünde durduğumuz zeminin ötelerine açan, duruşumuzu kendi içinde dayanağı olmayan başdöndürücü bir duruş ve varoluşumuzu eylem kılan şey, işte biz ilerledikçe görünmeye başlayan bu olanaksızlık uçurumudur.

Eylemde bulunmak kişinin kendi güçlerine form vermesidir. Kişi sahip olduğu güçlere açık olanaklar tahayyül eder ve ken-

dini bu olanaklara fırlatır. Kendi tözünü ve kendi güçlerini bir başka konumda, bir başka mevcudiyet anında bulur ya da yeniden ele geçirir; ulaştığı konum dünyanın gerçekliğiyle gerçektir. Eski konumunu terk etmesini sağlayan güçler, yeni konumda becerilerin diyagramı formuna bürünürler. Ele geçirdiği şeylerin potansiyelleri ve işlevleri kişinin güçlerini belli formlar içinde tutarlar ve kişi güçlerini bu formlara tekrar tekrar yöneltebilir. Kişi eylemde bulunurken dünyanın gerçek olanaklarını keşfeder ve şeylerin gerçek potansiyel ve işlevleri arasında kendi güçlerinin yeniden doğduğunu görür. Eylem, güçlerini cisimleştirmek için iktidarsızlığı göze alır.

Ama kişi eylemde bulunmuş olduğunu gördüğünde, güçlerinden birini (başlama gücünü) bu güçleri içinde tutan dünyada cisimleşen formların ataleti içinde bıraktığını da görür. Bir şey kaybolmuştur –içteki enerjilerden taşan başlama şevki, geçmişten kopup masum ve özgür biri olarak ortaya çıkma gücü, her türlü gücün doğasında bulunan bir tür doğum olma hissi kaybolmuştur. Kişi yoluna devam ederken, dünyadaki olanaklı bir konuma fırlatmış olduğu ve şu anda dünya içinde cisimleşmiş olan gücünün bir kısmı orada kalır. Boyayıp döşediği bir kiralık evde ya da geçen mevsim kazıp ağaçlar ve çiçekler ektiği boş arazide kişinin inisiyatif gücünden bir şeyler kalır. Bir dans adımına eşlik eden o başdöndürücü hafiflik, o güç taşması, o adım bir gösteride tekrar edildiğinde hissedilmeyecektir. Sanatçılar, sırf kendilerini yinelemeleri yüzünden sanatçı olmaktan çıkıp eğlendiricilere, tasvir edicilere dönüşürler. Kişinin yazdığı bir kitapta düşüncesinden bir şeyler kalır; kaybolacak olsa kişi aynı kitabı tekrar yazamayacağını keşfeder. Sonuna kadar düşünülmüş düşünceler artık hiçbir şey düşünmezler, demiştir Merleau-Ponty; düşünce ancak kendisine bütünüyle açık olmadığında ve ancak bilinmeyenin izini sürdüğünde aydınlatır. Bir düşüncenin bir şeyi ilk kez aydınlattığı zaman hissedilen mucize hissi, bu düşünce bir hakikat halinde sabitlendikten sonra bir daha çakmayacaktır. Kişinin ateşi ve şaşırma yeteneği gençliğinde kalır ve

bir daha alevlenmeyecektir. Yaşlanmanın iç deneyimi, kişinin kendi güçlerinin kendi inisiyatifleriyle ortaya çıkartmış olduğu formlar içinde tutulduğunu keşfedip üzerinde o inisiyatiflerin ağırlığını hissetmektir. Kendini kendi tasarladığı olanağın –muhtemelen iktidarsızlığın– içine atan bir güç anlamındaki aktif biçiminde değil, kişinin aktif güçlerinin pasifliğe dönüşmesi anlamında bir ölümlülük deneyimidir yaşlanma. Kişi kendi güçlerini dünyanın sürekliliklerine ve ataletine karşı fırlatmadığı gibi, onları dünyanın ataleti içine de boşaltır yaşlılıkta. Kişi tuzak ve pusu olduğu anlaşılan olanaklar içinde kendi varoluşunu riske atmadığı gibi, dünyada ve dünyaya ölür de. İnisiyatif özgürlüğü kendini, ilerideki olanakların içinde asılı durdukları olanaksızın boşluğunu hisseden bir vesveseden ibaret olmayan bir endişe, dar bir geçitte sıkışmaktan, kendi elleriyle dokuduğu kefene sarılmaktan gelen *angustia* anlamında bir endişe içinde hisseder.

Kişi bu iç zayıflama hissine, kendi faaliyet alanını her günü yerine getirme gücünü bulabileceği işlerle geçirecek bir biçimde sınırlayarak direnir. Kendi ufkunu öyle sınırlar, kendi faaliyet alanını öyle donatır ki her gün bir önceki ve bir sonraki güne denk ve onlarla yer değiştirebilen bir işler ve araçlar sırası sunar. Zamanı birbirine denk, birbirleriyle yer değiştirebilen ve sürekli tekerrür eden günlerden oluşan bir silsile biçimine sokar. Pratik faaliyet alanını öyle istikrarlı bir hale sokar ki her günü dolu olduğu halde kendisinde hâlâ yedek bir güç duygusu kalır. Gücünün çekilmiş olduğunu hissettiğinde günlerini bu şekilde erteler; otuz yıldan sonra fabrikada ya da büroda çalışmaya daha yeni başlamış yirmi yaşındaki genç gibi becerikli olduğunu hisseder. Kendi pratik faaliyet alanını kontrol ederek kriz çıkmasını, yani bütün gücünü bir anda kullanmasını gerektirecek ve sonucu belirsiz olayların çıkmasını engeller. Zihnini, sorunların günden güne değişmediği ve bütün düşünsel güçlerini kullanmasını gerektirdiği halde yine de başa çıkamadığı bir sorunun asla ortaya çıkmayacağı akademik ya da endüstriyel bir kuruma yerleştirir. İşten arta kalan zamanlarında, içerikleri çok-

tan belirlenmiş olan toplumsal becerilerini kullanarak ötekilerle kaynaşır; hayatta bir kez ortaya çıkan türden karşılaşmalardan kaçınır çünkü bunları yaşayacak coşkuya bir daha asla sahip olamayacağını hisseder. Duygularını vaat ve tehditlere, tören ve eğlencelere, mekân ve görüntülere ve haber ve dedikodulara daha önce hissedilmiş ve tekrar hissedilebilecek olan şeylerle tepki verecek biçimde kodlar ve ölçer. Coşkulu veya trajik patlamalardan uzak durur, çünkü bu patlamalara yüreği dayanmaz, kendini aynı dehşeti, acıyı ya da sevinci bir daha hissedemeyecek ölçüde şaşkın, silahsız ve yaralanmış hisseder.

Kişi ötekileri kendine denk ve kendisiyle yer değiştirebilir kişiler olarak görür. Bir başkasını sadece bir nesne ya da bir engel olarak değil de düzenlenmiş dünya içinde iş gören bir başka fail olarak görmek demek, kendini potansiyel olarak onun yerine koymak demektir. Ötekinin mevcudiyetini, kendisinin de işgal edebileceği bir konum olarak; ötekinin etrafındaki tertibi de orada, onun durduğu yerde kendisi dursaydı kendisinin kullanacağı yollar, kaynaklar, engeller ve tuzaklardan oluşan bir düzen olarak algılamak demektir. Kişi bu denklik ve yer değiştirebilirlik içinde ötekilerde kendini, kendinde de ötekileri görür.

Kişi bir başkasının bıraktığı bir iş tertibi içinde yerini alır; görevlerini ve becerilerini ötekilerden alır. Kişi kütüphanedeki yerini, herkesin oturduğu gibi oturup Öklid'in aksiyomlarını ve kanıtlarını beynin herkesin kaydettiği gibi kaydederek alır; kendini bir öğrenci, bir başka öğrenci kılar. Herhangi birinin ya da herkesin söylediklerini söyler ve kendi söylemsel güçlerini herhangi biri o son sessizliğine gömüldüğünde de varolmayı sürdüren ortak hakikati formüle etmek için kullanır. Kişinin duyguları, yönleri ve biçimleri başkalarından alınmış ve başkalarına geçirilen yoklamalardır; haberler, görüntüler ya da müzik hakkında herkesin hissetmiş olduğu ve hissedeceği şeyleri hisseder. Sürekli tekerrür eden, birbirine denk ve birbirleriyle yer değiştirebilir günler silsilesini, içine kendi hayatının zamanını fırlatarak kendini başkalarının hayatları içinde sürdürdüğü form ola-

rak görür. Böylece, bugünün işlerini görmek için bulduğu gücün, hatırlanamayacak ölçüde eski bir geçmişten gelip hiç bitmeyecek bir geleceğe giden hayat akıntısı içindeki bir dalga sırtı olduğu duygusunu verir kendine. Bir şeylere başlarken hissedilen coşku ve mucize duygusunu yitirmiş olma hissinin üzerini, kendi içinde her gün yükselen hayat-gücünün ritminin verdiği hisle örter.

Ama faaliyet alanının böyle daraltılmasında, kendini ortak hakikatler içine böyle kapatmakta, bu yürek daralmasında –deneyimin ürünü olan bu bilgelikte– titreşen bir endişe gizlidir.

Boşluk hissi, kişinin eylemde bulunurken kendine dair olarak önüne koyduğu konumlarla dünyanın tözü içinde cisimleşmiş bir halde bıraktığı konumların anonim oldukları kavrandığı zaman artar. Kişinin eylemde bulunurken, sahip olduğu güçleri seferber ederken takındığı duruşlar, bir baskı operatörünün, bir bilgisayar programcısının ya da bir ofis idarecisinin duruşları, endüstrinin makinelerinin, devrelerinin, genel planının herkesten talep ettiği duruşlardır. Kişinin bir öğrenci, fabrika işçisi, asker, hasta, hapse ya da tımarhaneye tıkılmış biri olarak sahip olduğu güçler, ona disipliner takımadanın toplum mühendisliği tarafından verilmiştir. Kişinin yalnızca giydiği üniforması değil, ister erkek olsun ister erkek bir ebeveyn olarak ya da sefahate düşkün biri olarak sahip olduğu duygular ve gurur da, boyun eğdiği içgüdüler de cinsiyet ve cinsel kimlik kodları içinde belirlenip muhafaza edilen işlevlerin değişkeleridir. Kişinin işgal ettiği konum, ona denk ve onunla yer değiştirebilir olan bir başkası boşalttığı zaman geçtiği bir yerdir; kendisinin de başkalarına bırakacağı bir yer. Kendi güçlerine verdiği formlar başkalarından aldığı ve başkalarına ileteceği konfigürasyonlardır. Kişi bütün bunlarda kendisine ait hiçbir şeye dokunmaz; kendisini herhangi biri kılarak kendisi olabildiğini sezer. O bir gün burada olmayacaktır ve oynadığı öğrenci, avukat, şirket temsilcisi, hasta, ebeveyn, erkek ya da kadın rollerini bir başkası oynayacaktır. Konumlar, başarılar, jestler onunla beraber gitmeyecek-

tir; bunlar ölümün yerine doğumun geçtiği anonim hayat akıntısının bir dalgası üzerindeki konfigürasyonlardır.

Tekerrür eden durumlar ve günler işte o zaman aciliyetlerini yitirirler; kişi birbirine denk hale gelmiş işler, birbirleriyle yer değiştirilebilir hale gelmiş yollar ve tersine çevrilebilen yönler arasında kendini etkisiz ve kaybolmuş hisseder; dünya önemsizleşir, içi boşalır. Burada olmayacağı günün eli kulağında olduğu yolundaki o uğursuz önsezinin altında, kişinin işgal ettiği yerde kendisinin olmadığını hisseden içkin bir endişe yatar.

Bu endişe tekerrür eden günlerin üstüme yıktığı işleri anlayan düşüncenin bana ait olmadığını; aletleri kullanan ellerin bana ait olmadığını; başkalarına işaret eden jestlerin ve başkalarının gülüşlerini yankılayan gülüşün bana ait olmadığını keşfeder. Bu endişe daha dünyaya gelmemiş bir şeyin yalnızlığı içinde acı çeker. Endişe kişinin kendine ait güçlerinin, bilme, hissetme ve verme güçlerinin pusuda gezdiği gizli yarıklara sızar; kişinin oradaki varlığı yaratır bu henüz hayata geçmemiş ama geçmek isteyen güçleri. Kişi kimliğinin tesbit edilmesini sağlayabilecek ellerine bakar; parmağının üzerindeki, insanlığın sahip olduğu dört milyar sağ elin hiçbirinde bulunmayan o bir düzine çizgiye bakar ve bu kimliğin ve bu ellerin sadece kendilerinin dokunabilecekleri şeye dokunmamış olduklarını anlar. Kişi yüreğindeki sıkışmada bir tek kendisine ait bir güç kaynağı bulur; kendi beyninin başka hiç kimseninkilerle kıyaslanması mümkün olmayan devreleri içinde, başka hiçbir beynin dert edinmediği evrendeki bir sorunu çözmeye hazır bir güç bulur; kendi sinir ve kas sistemi içinde başka hiçbir bedenin yontamayacağı, dans edemeyeceği ya da sarılamayacağı bir biçimde put yontmasını, dans etmesini ya da sarılmasını sağlayan bir güç bulur; kendi duyarlılığı içinde başka hiç kimsenin yapamayacağı bir biçimde sevmesini, gülmesini ya da ağlamasını sağlayan bir güç bulur. Ama kendisini bu güçlerin onları bekleyen şeyi bulabilecekleri bölgeye yerleştirmemiş olduğunu ve bu bölgeyi,

tekerrür eden günlerin önüne serdiği işler haritasının dışındaki çöllerde araması gerekeceğini görür.

Benim için gelen bir ölümün gölgesinin beni içine ittiği çöller. Bir tek bana ait olan çarpıntıyla ve kendini hisseden, kendine sarılan ve olmak isteyen hayatın sıcaklığıyla titreyen endişede eninde sonunda bir olanaksızlık anıyla karşılaşılacağına dair bir önsezi vardır. Endişe, herkese açık olan yollarda kaçamayacağım tuzaklar olduğunu hisseder. Dünyanın yolları ve zamanı varlığını sürdürecek, ötekilerin önüne olanaklarla dolu görünümler açmaya devam edecektir. Hayatıma usul usul yaklaşan olanaksızlıkta, benim için değil herkes için, ötekiler için olanaklar sunan ufku ölümün gölgesinin kapladığını görürüm.

Endişenin vahameti içinde bir tek bana ait olan hayat çarpıntısını ve sıcaklığını hissetmek demek, ona olmayı isteyen bir güç olarak sarılmak demek, ayaklarımın altındaki toprağın desteğini hissetmek, onun sadece bana açık olanakları desteklediğini hissetmek demektir. Çünkü tekil bir hayat gücünün kendisiyle ilgilenirken duyduğu endişe, ancak onu olanaklı kılan dünyanın bir tek onun güçlerine açık olan olanaklar barındırdığına inanılırsa olanaklıdır. Kişinin beyninin kimseyle kıyaslanamaz devreleri içinde bulunan bir güce ilgi göstermek, ancak evrende onu bekleyen ve başka hiçbir beynin dert etmediği bir sorun olduğuna inanılırsa olanaklıdır; kişinin duyarlılığındaki başka hiç kimsenin yapamadığı bir biçimde sevme, gülme ve ağlama gücüne ilgi göstermek, ancak dünyanın dar yolları ve arka sokaklarında kişinin öpüşlerinin ve okşayışlarının yolunu gözleyen insanlar olduğuna, onun gülüşünün ve gözyaşlarının yolunu gözleyen açıklıklar ve çöller olduğuna inanılırsa olanaklıdır.

Ölümün gölgesi herkese açık olan bitimsiz olanaklar düzeni içinde sadece benim için olanaklı olanın sınırlarını çizer. Bana (özellikle bana) usul usul yaklaşan ölüm, beni destekleyen top-

rağı ve onun sadece benim için barındırdığı gizleri, sadece benim ellerimin yumuşaklığı için yüzeye çıkan hatları ve orada sadece benim öpüşlerim ve okşayışlarım için bulunan yoldaşları tek tek öne çıkarır. Onun karanlık ışığında, endişe bütün bunları seçen basireti bulur.

Benim kendi güçlerimin hayata geçirilmesiyle [actualization] hayata geçirilmeye açık bu olanaklar düzeni beni, etrafı kuşatan olanaksızlık duvarının yönlendirdiği bir çağrıyla çağırır. Bu buyruğa cevap verirken ve benim için gelen bir ölümün ortaya çıkardığı, sadece bana açık olanaklara kararlı bir biçimde yaklaşırken, ölümün yakında gelecek olmasında bir yazgı değil, beni sadece benim olabileceğim varlığa yönlendiren bir buyruk görürüm. Bu buyruk da düşüncemi, bir tek benim için olanaklı olan olanakları ayırabilmesi için, herkes için ve her zaman geçerli olanaklar üzerinde yoğunlaşmaya çağırır. Ölümümün yaklaştığı hissine cevap verirken, güçlerimi dünyanın bir tek benim önüme açtığı olanaklara harcayarak yaklaşırım onlara, dünyaya kendi güçlerimle ölürüm [die into the world]. Endişemin üzerine çöken çağrı beni, bana ait bir varoluşun güçlerine ve dünyada bana ait bir ölüme teslim eder. Varlığını sürdüren ölüm korkusu gereken sabır gücüne sahip olamamaktan duyulan korkudur artık burada; kişinin zihnindeki açıklığın ve kararlılığın çağrıda bulunan ölme buyruğuna boyun eğecek güce sahip olamamasından duyulan korkudur.

Kişi işte o zaman *ötekilerin* farkına varır. Artık kendini ötekilerde ya da ötekileri kendinde görmez. Ötekini bir *başka* yer ve zaman içinde görmeye başlar. Birini yolların, kaynakların, engellerin ve tuzakların denkliği ve yer değiştirebilirliği içinde öteki olarak algılamak demek kendini kendi yerine ve işlerine bağlı görmek demektir. Kişinin kendisi için olanaklı olan olanaklar alanının etrafını kuşatıp onları ötekiler için geçerli olan olanaklardan ayıran şey kişinin kendi ölümünün duvarıdır.

Öteki için olanaklı olan olanaklar alanının etrafını bir başka ölüm kuşatır. Öteki, kendi ölümünün benimkine göre farklı bir zamanda gerçekleşmesi anlamında farklıdır.

Ötekinin ölümlülüğü beni ilgilendirir. Hem de sadece onu farklı görmemi, bir tek onun için gelen bir ölümün etrafını kuşattığı bir işler alanına yazgılı olarak görmemi sağlayan şeyin onun ölümlülüğü olması anlamında değil. Öteki gerçekten de umurumdaysa onun için yapabileceğim en iyi şey, Heidegger'in dediği gibi, kararlı bir biçimde kendi işlerimle uğraşarak onu kendi işleri ve kendi ölümü için özgür bırakmaktır. Ama bana ait işler dünyaya, onun ölmesiyle yansıtılır. Kendi yazgımın şeklini, ötekilerin izini sürdükleri ama gerçekleştirecek gücü ya da zamanı bulamadıkları girişimlerin taslağı içinde bulurum.

Şeylerin tözlerini olumsal gerçeklikleri içinde askıda tutan şey olanaksızlığın örtük varlığı ise, şekillerini çizip güçlerini sezen şey de kavrama ve tasarlama güçleridir. Ayaklarımın altında bulduğum dünya içinde sadece benim yürüdüğüm bir miyazma olarak uzanmaz etrafımda; bir başkasının boşalttığı bir yerde doğar, başkalarının çiğnediği yollarda dolaşırım. Benim için dünya en baştan beri, ötekilerin kavrayıp tasarladıkları olanaklardan, ötekilere ait olanaklardan oluşan bir alandır. Bana ait olanaklar olarak gördüklerim ötekilerin bana bıraktığı olanaklardır. Sadece hayata geçirmiş oldukları ve bir başkasının da hayata geçirebileceği olanaklar değil, kendi güçlerini hayata geçirirken hayata geçirmeyi başaramadıkları, bir tek kendilerine açık olanaklar da böyledir. Kendi şarkılarını söylemeye karar vermiş olan kişi dünyada bir tek kendisine açık olanaklar, kendi içinde de bir âşık, ebeveyn, yazar ya da maceracı olma yönünde yine bir tek kendisine ait olanaklar bulmuş; kendi şarkılarını söylemeye başladığında bütün bu olanakları ötekilere bırakmak zorunda kalmıştır. Çünkü kendi şarkılarını söylemek onun bütün duyarlılığını, bütün üzüntü ve sevinç güçlerini ve bütün zamanını talep etmiştir, tıpkı sevmenin kişinin bütün anlayış gücünü ve bütün yüreğini talep etmesi gibi. Kendi içinde o benzer-

siz özgürleştirici ve aziz olma gücünü (ki bir özgürleştirici, bir aziz olmak için doğmuştur o) keşfeden Gandi bir devlet adamı, bir sevgili, bir baba olma gücünü bir yana bırakmıştır (hem de bir devlet adamı, bir sevgili, bir baba olmak için de doğmuş olmasına rağmen). Ötekilerin bıraktığı bir memuriyette yerimi alırken, şeyleri düzenleyişlerinde, onların becerilerinin benim güçlerim tarafından da kullanılabilecek diyagramının yanı sıra, gerçekleştirme gücünü bulamadıkları, bir tek kendilerine ait girişimlerin taslağını da görürüm: Artlarında ötekiler için, benim için bıraktıkları olanaklar –bir tek kendilerine ait buyrukların izleri. Hayatlarının bir tek kendilerine ait güçlerinin peşine düşmüş ötekilerin ölümü bir tek bana konuşur, bir tek bana bir şeyler söyler.

Bir başkasının bıraktığı yerde doğmuş, bana ait bir ölümün çağrısını çoktan almış ve bir tek bana açılan olanaklar tasarlayan ben ötekileri ötekilikleri içinde, kendilerine ait yerler ve olanaklar içinde keşfederim. Bir tek kendilerine ait güçlerin peşine düşen ötekiler de kendilerinin hayata geçiremedikleri olanakların izlerini bırakırlar bana. Akrabalığımızın tanındığı el sıkışmayla mesaj ve kaynak mübadelesi yaparız.

Ötekilerle mesaj ve kaynak mübadelesi yaparken, her birimizin görüşlerinin ortak söylem içinde formüle edildiği ve her birimizle birlikte doğan güçlerin dünyanın maddiliği içinde varlığını sürdüren ya da göçüp giden girişim ve işlerin anonimliği içerisinde massedildiği ortak zamanda iletişim kurarız. Ötekiyle mesaj ve kaynak mübadelesi yaparken, sona ilişkin beklentisi sayesinde önünde açılan zamanı hissederim; yani, ötekinin kendine ait olanaklar alanına bağlanıp taahhütlerine sahip çıkarak dünyaya yaydığı zamanı. Ama ötekine yönelen gözlerim, dokunuşum ve sözlerim bu temasta, ötekinin savunmasızlığını, yorgunluğunu, ıstırabını ve ölümlülüğünü sezerler. Ötekinin kendi işlerini gördüğü ve bana yaklaştığı zaman, bir ıstırap ve ölme

zamanıdır da. Ötekinin artık başka hiçbir şey yapamadığı, ama hâlâ ölmediği zaman gelir sonunda. Onun ölme zamanı ortak dünyaya ait olmayan bir zamanın kara deliğini açar. Tek başına katlanmak zorunda olduğu yorgunluk ve ıstırapta şimdiden mevcuttur bu kara delik.

Kişi acı çekmek zorunda olan ötekinin yanında dururken, ölmekte olan ötekinin yanına acı çekmeye gelirken, dünyanın zamanıyla bağlantısı kopmuş bir zamanı yaşar. Ölmek zaman alır; kişinin tahmin ettiği zamanı ezip geçen tuhaf bir zaman, geleceği, olanakları olmayan bir zaman boyunca sürer; zamanın mevcudiyetine katlanmaktan başka yapacak şey yoktur burada. Yaklaşan şey mutlak biçimde menzil dışıdır: Kavranamaz, olumsuzlanamaz, karşısına çıkılamaz ve ertelenemez. Yaklaşan şey olanaksız olan denerek, hiçlik denerek bile kavranamayacak olan bilinmeyendir. Ölme zamanı kişinin güçlerini kendi hedeflerinden ve kendi sonlarından kopartır. Ölümün yakın olması kişiyi, sadece olanaklara açık güçlerini toparlayarak yeniden yakalayabileceği, alıkoyabileceği geçmişten kopartır. Belli bir mesafe aşıp son anın kendisini beklediği yere yaklaşmaz kişi; akıp giden bir zamanın, kendisinin de hiçbir yere gitmeden onunla gitmek zorunda olduğu bir zamanın içinde asılı kalır. Ölme başlangıçsız ve bitimsiz bir biçimde hiçbir yerden gelip hiçbir yere giden, kişisel ya da kişilerarası bir tarihin zamanının mutlak olarak dışında bulunan bir ara'da cereyan eder.

Acı çekmekten başka yapacak hiçbir şeyin olmadığı bir zaman. Sizin, yardım etmek için gelmiş olan sizin, acı çekmekten başka hiçbir şey yapamadığınız bir zaman. Kişiyi dünyanın gidişatı dışındaki bu zaman içinde tutan şey acıdır. Acının yoğunluğu kendi kaynaklarına ya da kendi potansiyeline geri fırlatmaz kişiyi; kendisinin üzerine katlar, kişi kendisinden kaçamaz, geri çekilemez. Kendi batağına gömülmüş olan kişi kendi varlığının ağırlığına dayanamayan güçsüzlük içinde varolur. Acı yaklaştığını sezdiği ölüme hiçlik adını vermez; acı hiçlikten daha tuhaf olan, içeriden gelip kişiyi varlığın dışsallığından ayı-

ran ölümden kurtulmak için ister hiçliği. Kendi batağına gömülmüş olan acı kendini dışsallığa fırlatıp kişinin varlığın ötesindeki uçurumu kavramasını sağlayacak güce sahip değildir; gecenin işgali içinde yutulmuş, gecenin hem içinde hem de ötesinde olan bir şeyin ağırlığı altında ezilmiştir. Kişi pasifliğe göçer ve ne hiçlik ne de bir başka varoluş olarak gelen şeyin içinde ölür.

Kişi herkes nasıl acı çekiyorsa, insan eti nasıl acı çekiyorsa öyle acı çeker. Bir zamanlar kendisine ait olan bir benlikten yoksun bir halde, kendi başına girmediği bir zamanın içinde tutulur. Bir başkası olarak, kendisine ait olmayan bir ölümle ölür. Onu içeriden işgal eden pasifliğin ağırlığına katlanarak acı çeker, ta ki duyduğu acının yorgunluğu ve pasifliği kendi bitimsiz yolunu izleyen ölümün aşırılığına yenik düşünceye kadar, acıyı çeken kişi kesik kesik nefesler ve hıçkırıklar arasında parçalanana kadar.

Ötekine uzanan el, ötekinin savunmasızlığıyla, yorgunluğuyla ve acısıyla temas kurup ötekinin ölümünün yerine uzanmamı sağlar. Bu el tuhaf bir buyruğa boyun eğer. Bu ölüm beni ilgilendirmektedir; ötekinin ölümünü haklı çıkarmakta özgür değilimdir, ötekinin ölümünü kendisine bırakmayı, kendi işlerimin ya da uygarlığın ortak çalışmasının ürünü olan buyruklarla haklı çıkarmakta özgür değilimdir.

Hedefler ve teçhizatlar arasında, ötekinin gözlerinin çıplaklığı beni arar; boş elleriyle yaptığı jestler bana yöneliktir; iz bırakmadan geçip giden sözlerinin silahsız ve insanı silahsız bırakan zayıflığı herkesin arasında beni bulur. Bakışı, jestleri ve sözleri –arsız ve ısrarcıdırlar– benim hareket alanımın düzenini bozar ve bana meydan okurlar. Öteki, kendi ölümümün bana ait işlerin etrafına diktiği duvarı aşıp bana kendi ölümlülüğüyle meydan okur.

Ötekinin bana yaklaşmasındaki buyruksal güç, etrafımdaki görünümü tarayan gözlerinin çizdiği biçimlerden, ellerinin boş-

luğa çizdiği biçimlerden ya da benim kavrayışım ve girişimlerim için uzak ve olmayan şeyleri işaret eden sözlerinden gelmez. Benimle yüzleştiği teşhir yüzeyinden gelir. Benimle yüzleşmesi çıplak tenin zayıflığını ve savunmasızlığını teşhir eder. Üzerinden geçip kaybolan bütün ifadelerin bakir bıraktığı tenin pürüzsüzlüğünü teşhir eder. Milyonlarca yıl önce sönmüş yıldızların hâlâ kendi ışıklarının izini sürdüğü yıldızlı gecelerin aksine, dünyanın biçimlerinin üzerinde hiçbir iz bırakmadığı gözlerin gecesini teşhir eder. Kişi, ötekini kaplayan derinin yarı şeffaf inceliği üzerinde duyarlılığı, hassasiyeti ve yaralanabilirliği hisseder. Yavaş yavaş sönüp giden haz titremelerinde ve o yüzeyleri uyaran acı ve endişelerde savunmasızlığı ve ölümlülüğü hisseder. Yaşlanmanın yaklaşan ölümün basıncını kaydettiği kırışıklarda hisseder ölümlülüğü. Bana yönelttiği ifadelerin içine battıkları uyuşukluk ve bitkinlikte hisseder. Ötekinin kendini teçhizat ve kaynaklar alanında sunarken ve güçlerini kişiaşırı girişimlerde harcarken bile, tahammül ve ıstırabın zamanı içine gömüldüğünü hisseder.

Ötekinin teşhir edilen yüzeyleri kendilerini kişinin önünde, onun yorumlaması gereken bir sürü veri ya da onun biçim ve anlam vermesi gereken bir sürü şekilsiz madde olarak konumlamazlar. Bedensel olan [the carnal], mevcudiyetinin temsil edilebileceği mesafeleri çökertir, yarar geçer. Bedensel yüzeyler kendilerini, kişinin güçlerine olanaklar sunmaksızın teşhir ederler. Kişinin ellerini havada durdurur, onun organizasyonunu ve tasarılarını reddederler. Kişiye haz boşalımlarının ve acı kasılmalarının teşhir edilmişliğini ve kendi yaralanabilirliklerini bulaştırırlar. Kişinin üzerine çöker ve kendilerini onun şefkatine bırakırlar. Mevcudiyetlerinin dolaysızlığı içinde iflah olmaz biçimde dışsaldırlar: Bir duyarlılığın, bir yaralanabilirliğin, bir hazzın ve bir eziyetin kişiye iflah olmaz biçimde yabancı olan ve ona çağrıda bulunan bir savunmasızlığı ve yabancı bir ölümlülüğü teşhir eden yüzeyi.

Kişinin gücünden yoksun kalan eli, bu ıstırap bölgesine uzandığını; duyarlılığını ve şefkatini, bu tamamen yabancı zamanın hiçbir şey sunmayan ya da vaat etmeyen bölgesine uzattığını görür. Kişinin ötekinin söylediklerini izleyen ve ona ışık sunan bakışında, ortak işleri ve taahhütleri olduğunu kabul edercesine iç içe geçirdiği ellerinde ve ötekine yanıt veren en uzak şeylere tabi sözlerinde, aynı zamanda ölümlülüğün ölümlülükle teması, ölümlülük refakati de vardır.

Acı çeken kişiye uzanan teselli dokunuşu, bir amacı gerçekleştirmek için engelleri yarıp geçen pratik bir güç değildir. Hemşirenin ve cerrahın becerikli elleri bir başkasının organizması üzerinde, tamir edilmesi gereken bir makine ya da tazelenmesi gereken bir kimyasal bileşik üzerinde çalışır gibi çalışırlar. Acıyı uyuşturur, mermiyi çıkarır, yırtık dokuları dikerler. Istırap, cerrahi aletleri kullanan, ilaçları veren kişinin sabrına, teselli eden ellerindeki şefkate başvurur. Hasta nekahet dönemini ölümle iyileşmenin hesaplaştıkları zamana tahammül ederek, sabırla geçirir. Teselli dokunuşu kendi başına bir ilaç ya da korunma biçimi değildir; ne yapmak ya da nasıl kaçmak gerektiği konusunda hiçbir fikri olmayan bir özen biçimidir. Dokunma hareketi hiçbir biçimde bir tasarı değildir; kişi gidemeyeceği, hiçbir şeyin önerilmediği ve hiçbir şeyin vaat edilmediği bir yere gitmektedir. Teselli dokunuşu, ölümlü ve acıya duyarlı bir kişinin, hiçbir yere, hatta hiçliğe bile gitmeyen bir zamanın içine gömülmekte olan bir başkasına refakat etmesidir. Teselli dokunuşu, tahammül ve ıstırabın zamanı içinde, bir ölme refakatine giden yolu açar ve ötekinin muhtaçlığının son sınırında onunla kardeşlik kurar.

Ötekine yönelen şefkate, ötekinin tahammül edemeyeceğinden duyulan korku, acı batağına gömülmüş olan ötekinin kendisine yöneltilmiş çağrılara boyun eğemeyeceğinden duyulan korku bulaşmıştır. Öteki, kişinin ona sunduğu dokunuşu, başka bir yerden gelip onu kendi batağına batmış acıdan çekip çıkaran ve gayri şahsileştirici bir ıstıraba, artık sadece kendisine ait ol-

mayan, artık kendisine ait olmayan bir ıstıraba çeken bir güç olarak hisseder.

Kişi gider çünkü kendini gitmek zorunda hisseder; öteki ölürken yalnız olmasın diye gider. Kişinin elinin incelik ve şefkatle yaptığı her hareket, ötekinin yaralanabilirliğinin kendisine yönelttiği buyruğu tanır. Kişi ötekiler için ve ötekilerle birlikte acı çekmek zorundadır. Hiçbir ilaç ya da teselli fayda etmediği ve öteki çekip gittiğinde duyulan keder, kişinin kederlenmek zorunda olduğunu bilir.

Alphonso Lingis, birçok kitabı olduğu halde Batı'da da yeterince tanınmayan bir felsefeci ve gezgin. Tanınmamasının bir nedeni de herhalde rasyonel Batı'nın ancak kendisiyle analojiler kurarak, özetle kendisine benzeterek kavrayabildiği *öteki* kültürleri, olanca *başkalıkları* içinde anlamaya, kendi sözleriyle konuşturmaya çalışması. Bunu da antropolojinin indirgeyici normları içinde değil, Batı rasyonalizminin içerdiği ciddi çatlakları; anlamlı ve tekil bir hayat yaşamanın önüne çıkardığı maddi ve manevi engelleri serimleyecek biçimde yapması.

Ortak Bir Şeyleri Olmayanların Ortaklığı, önce rasyonel cemaati betimliyor: Herkesin ortak-anonim söylemi kendi dilinde yeniden ürettiği, kendini ancak yaptığı "iş"le tanımlayan; Levinas'ın terimleriyle "söyleme"yi tali, "söylenen"i temel önemde gören bir cemaattir bu. Bu cemaat temel fetişi olan "iletişim"i gerçekleştirmek için her şeyin, her mesajın indirgenemez tikelliğini, iletişim değeri olmayan mırıltısını, uğultusunu "gürültü" sayar; her ağaç ve her güvercin için aslında ayrı bir sözcüğe ihtiyaç duyulduğunu görmezden gelir. Rasyonel söylem, hakikatini tesis etmek için kurumlara ihtiyaç duyar ve paryayı, mistiği, psikotiği, vahşiyi, teröristi bu hakikate ulaşmaktan aciz görüp dışlar. Lingis bu cemaatin karşısına "öteki cemaat"i çıkarır. Benimle ortak hiçbir şeyi olmayan ötekiyle karşılaştığım cemaattir bu. Burada öteki. benimle sadece sözlerivle değil, çıplak gözleri, boş ell[illegible]eşir. Burada benim rasyonel b[illegible] misafir, bir ıstırap yüzeyidir ö[illegible] katıksız bir derinlik duygusuyla [illegible]ği, *ilkselin* (yani şıcaklığın, h[illegible]rşılaşırız.

Akıl sorgul[illegible]fil, hatta garip bir kitap eliniz[illegible]ılatı ve antropoloji metni gibi [illegible] ağırbaşlı hem de çok coşkulu, taşkın bir kitap. Okuru felsefi düşüncenin en soyut, en soğuk topraklarında uzun bir süre gezdirip yorarken birdenbire Nikaragualı Sandinist bir gerillayı, Laolu kavruk, edepsiz bir garsonu, çocuğuna gökkuşağını görmeyi öğreten bir kadını, yağmur ormanlarının uğultusunu, okyanusların serinliğini, Balinezya yerlilerinin muhteşem Keçak törenini şiirsel bir üslupla anlatmaya başlayıp ateşe atan bir kitap.

Ter dökmeyi göze alanlar karşılığını, fazlasıyla bulacaklar...

AYRINTI•İNCELEME
ISBN 975-539-173-8
9 789755 391731